POLİTİK İDEOLOJİK ETKENLER VE EĞİTİM
Erdal ELGİN

ÖĞRENCİ BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE DEVRİMCİ ÖĞRETMEN
Nadir SELVİ

SANATSIZLIĞA DOĞRU MU...?
Mehmet GÜLER

AYAK - UYAK SORUNU VE SLOGAN - ŞİİR
Süleyman YAĞIZ

ŞİİRLER
Kemal BURKAY

ŞİİRLER
Hilmi ÜSTÜN

ŞİİRLER
Zeynel GÜL

ÇOCUKLAR İÇİN ŞİİRLER
İsmail UYAROĞLU

ANGOLA ŞİİRİNDEN ÖRNEKLER
Geraldo Bessa VİCTOR
Agostinho NETO
Fernando Costa ANDRADE

SON KURŞUN (Hikâye)
Duran YILMAZ

DELİ KILIÇ (Hikâye)
Fahrettin DEMİR

TOZ BEY (Masal)
Halil ŞAHAN

TEVFİK FİKRET'İN DEVRİMCİLİĞİ VE TOPLUMCU YAZINA GETİRDİKLERİ
Mehmet BAYRAK

YENİ TOPLUM

TÖB-DER'in AYLIK EĞİTİM BİLİM ve SANAT DERGİSİ

ARALIK 1976 ★ YIL : 2 SAYI : 13

TÖB-DER adına sahibi : **Gültekin GAZİOĞLU** ★ Sorumlu Müdürü : **Mustafa DÜZGÜN** ★ Genel Yayın Yönetmeni : **Ömer ARSLAN** ★ Fiyatı : 5 lira ★ Abone : Yıllık 50, altı aylık 25 Lira ★ Adres : Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 14/1 — Demirtepe - Ankara
Tel : 17 49 27 - 25 14 52

ERDAL ELGİN (*)

Politik İdeolojik Etkenler ve Eğitim II (*)

A) AMAÇ VE KAPSAM

Bu yazımızın ilk bölümünde, konunun 18. ve 19. yüzyıllardaki görünümünü ayrı bir bölüm içinde inceleyeceğimizi söylerken, gerekçemizi şöyle koymuştuk : «Eğitimimizde son iki yüzyıl içinde görülen politik etkileri, kapitalizmin ve emperyalizmin yörüngesinde ayrı bir bütünlük gösterdiği için, ayrı bir bölüm içinde inceleyeceğiz.» (**) Doğal olarak, «ayrı bir bütünlük» derken, geçmiş yüzyıllardan, tarihten bağımsız bir bütünlüğü değil, kapitalist - emperyalist dönemde toplumsal yapıda, üretim ilişkilerinde görülen nitel değişimi söylemek istiyoruz.

Yazımızın amacı, kapsamını da belirlediğine göre, 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü, bu çöküş içinde eğitim kurumlarının, eğitimsel ve kültürel girişimlerin anlamını, kültürel, eğitimsel - ideolojik eylemlerde iç ve dış dinamiklerin etkinliğini inceleyeceğiz. Bu arada, devrimci düşünce çizgisinde «sapma» olarak nitelediğimiz bazı yanlışlıklara değinmek ve birkaç önemli nokta üzerine yeniden ilgi çekmek dileğindeyiz.

(*) Bu konunun, dinsel - ideolojik etkenler ve Osmanlı egemenlerinin politik, ideolojik etkinliklerini kapsayan ilk bölümü, Yeni Toplum'un 7. sayısında çıktı.

(**) Bk : Politik, İdeolojik Etkenler ve Eğitim, Erdal Elgin, Yeni Toplum Sayı : 7, S. 29.

B) KISA BİR TARİHÇE VE ÖZET DURUM

17. ve 18. yüzyıllar, merkezi miri sistemin bozulduğu, batının ticari ayrıcalıklarının (kapitülasyonlar) iç pazarlardaki bunaltıcı etkisinin daha çok duyulmaya başlandığı; esnaf birliklerinin hem maddi hem kültürel yönden sarsılmaya yüz tuttuğu, kırsal kesimde köylülerin hem topraktan kopup dağlarda «celâli»leri, kentlerde serseri levendleri ya da «Patrona taifesi»ni oluşturduğu bir çöküş dönemidir. Daha Fatih döneminde, Galata sarraflarının tekeline verilen ticari ilişkiler alanı, Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıkların da yoğun katkısı içinde, batı girişimciliği ile yerli feodaller arasında kurulan köprüleri sağlamlaştırırken, köylülerin yığınlar halinde topraktan koparılmasıyla doğan boşlukları mültezimlerin ve ayanların artan yetkileriyle doldurmak, «şeriat ve kitap dışı» zorba sipahiler eli ile topraktan, reayanın sırtından büyük servetler yağmalamak, Osmanlı egemenlerinin Lâle Devri yaşantısının faturalarını süslüyordu.. Devletin toprakları, büyük müzayedelerle satılıyordu. «Osmanlı düzeninin bir sonucu olarak Galata sarrafı, bu ülkenin kültürüne, değerlerine bağlı olmadığı halde, mültezimine bağlıydı. Şöyle ki, çok kâr sağlayan mültezimlik, şer'an gayri müslimlere kapalı olduğundan, Galata sarrafı, mültezimin bankeri olmuş, iltizam işlerine kapitaliyle katılmıştı.» ..... «Büyük arttırmalar için gerekli kapital, Galata sarraflarından sağlanıyordu.» (1) «Dahası, belli bölgelerde, Cevdet Paşa'nın deyimi ile «Avrupa usulü»nce, toprakla birlikte halk ta satılıyordu.» (2) Kısacası, topraktan servet edinip zengin olma alışkanlığı kökleşmiş ve yaygınlaşmıştır artık. Osmanlı egemenleri bu işin tadını almışlardır. 16. yüzyıl belgelerine dayanılarak yapılan hesaplara göre, sadece Edirne ve Paşa livasında, 16 kişi, 270 köyden ayrı olarak, otlak ve gölleri paylaşmıştır. (3) Çok kimse, Osmanlı topraklarında özel mülkiyetin 1838 Antlaşması ve 1858 kanunnamesi ile (azınlıklar yönünden) gerçekleştiğini düşünür. Oysa bu tarihler, fiilî bir durumun, azınlıklar lehine hukuken onaylandığı tarihlerdir.

Fiilî durum, çok daha önceleri, toprakta özel mülkiyeti zorluyordu. «Gitgide toprağın mülkleşmesi yolunda, mâlikâne - divanî sistemi için kullanılan bir deyimle «çift baştan» baskılar söz konusu oldu. Onlardan biri emperyalist ülkelerden geliyordu. Öbürü ise, ulusal ayaklanmalar ve mali güçsüzlük sonucu, devletin merkezsel yapısının iyiden iyiye ortadan kalkmasıyla, devletin kuruluşundan beri zenginleşmiş feodallerin artık rahatlıkla girişebildiği zorlamalardan doğuyordu.» (4)

Feodal beylerin bu türden zorlamaları, yer yer merkezi otoritenin bile üstüne çıkan bir tehlike olmuştu. Bunlar artık sadece vezir -

vüzerâ başı yemekle yetinip, küçük ödünlerle yatıştırılabilen o eski kultaifesi değildi. Padişah kellesi düşüren bir direnişti bunlarınkisi. III. Selim'in başını yemişler, şimdi de II. Muhmut'un otoritesine ortak olma yoluna girmişlerdi. «Ayan ve beylerin kendi başlarına buyruk bir şekilde ve merkezi hiç kaale almadan hareket ettiklerini gören ve memleket idaresinde inzibat ve vahdet sağlamak isteyen Alemdar, bunları İstanbul'a davet ederek bir toplantı yapmış ve bu toplantıda bir takım kararlar almıştır. Bu kararlar, padişahın bir hattı hümâyunu ile tasdik edilmiştir ki, buna «Sened-i İttifak» denir. Bu senet, bir taraftan padişahın, diğer taraftan da âyan ve beylerin karşılıklı taahhütlerini ihtiva ediyordu. Hukuki bakımdan bu belge, padişahın mutlak otoritesine getirilmiş bir sınırlama idi.» (5)

Senedi İttifak'ın yarattığı yumuşama içinde, bir çıkış yolu arıyordu II. Mahmut... Önceki girişimleri ile III. Selim'den beri softa takımını kuşkulandırıp ürküten Alemdar'ı boğdurup sünnet ehli ulemâyı, bekaşi yeniçerilere karşı kendi safına kazanması, doğrusu çok ince bir politika (!) idi. Böylece gerçekleştirilen «Vak'a-i Hayriye» den sonra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye de kurulunca, devlet ve sultan, iç tehlikelere karşı güvenceye kavuşmuş oluyordu. Söz dinlemez valilerin ezildiği ve bu arada şuçlu suçsuz binlerce kişinin öldürüldüğü bir döneme girildi. Yerel zorbalıkları merkezi zorbalıkla bastırmak gerekiyordu çünki,«Herkesin hayatı iki dudağı arasından çıkıverecek gelişi güzel bir kelimeye bağlıydı. Tanzimat'tan biraz evvel, II. Mahmut devrinin meşhur «âmir-i mutlak»ı Hâlet Efendi, bir giyotin makinesi gibi, senelerce ve senelerce insan kestirir dururdu. Birgün, pek genç birinin katilden affı hakındaki iltimasa şu cevabı vermişti: «— Genç katletsek yazık diyorsunuz, ihtiyar katletsek günah... katl için orta yaşlıyı her vakit nereden bulmalı!„» (6)

II. Mahmud'un merkezî otorite adına yarattığı ortamdı bu. Islahata da işte böyle bir ortamda girişiyordu. Öncelikle yönetim alanında, III. Selim döneminde uygulanan Meşveret Meclisi'ni genişletti; üç ayrı kurul oluşturdu. Hükümetin yönetim kurulu (Dâr-i Şüray-ı Bâb-ı Âli) adliye işleri yüksek meclisi (Meclis-i Ahkâm-ı Adliye) ve askeri kurultay (Dâr-ı Şurây-ı Askeri) den oluşan bu üç kurulun görev alanları dışında kalan işleri de Meclis-i Umûr-ı Nâfia (yararlı işler meclisi) ne yükledi. Kültürel ve sosyal hizmetlerin yürütülmesinde «Maarif» kavramının doğuşu ilginçtir. Dine bağlı bir «şeriat» kavramının yanısıra, devlete bağlı bir «adalet» kavramının doğuşu, hukuk alanında o dönemde başlayan bir ikilemin ilk belirtisi gibi görülürse de, gerçekte bu ikilik, ((din-devlet ikiliği) Osmanlıların ilk yıllarından beri vardır. (Bu konuya ileride daha ayrıntılı olarak bakacağız.)

II. Mahmut'un bu uygulamaları, başlangıçta kendisini desteklemiş olan din adamlarını fazlasıyla tedirgin etmekte ve onları, ileride devlet yönetiminden kopuk bir örgütlenmeye itecek olan koşulların ilk tohumlarını atmaktadır. «Bektaşiliğe karşı hükümdarın yanında olan şeriat ulemâsı ve sünnet ehli tarikatlar, bektaşiliğe indirdikleri darbenin fiatını, ergeç dünyasal aydın kütlesinin karşısında kalmakla ödeyeceklerdir. Batılılaşma yanlısı tutum, Mahmut'un ölümünden sonra daha da güçlenecektir.» (7)

1826'da yayımlanan fermanla «Herkesin, evlâdını mürahık (yeniyetme) oluncaya kadar günde iki defa okula gönderip okutması» yükümlülüğü konmuş ise de, kimsenin dinlemediği, sarayın da ardını kollamadığı bu ferman, ilköğretimde bir yenilik anlamı taşımaz. Daha çok, yayılan bektaşi eğilimler karşısında telâşa düşen ulemânın, halka müslümanlık öğretme çabasından doğmuştur. Yine, 1826'da, Evkaf-ı Hümâyûn Nezareti'nin kurulması ile vakıf okulları devlet örgütüne başlanmıştır.

C — BİZDE, GENİŞ ANLAMDA EĞİTİMİN, 19. VE 20. YÜZYIL İÇİNDE GEÇİRDİĞİ EVRİM VE ÖZELLİKLERİ

Eğitimimizin son iki yüzyıldır geçirdiği evrim ve taşıdığı özellikleri daha anlaşılır olarak belirleyebilmek için 1789 ve sonrası Osmanlı toplumunun tarihsel evrim özelliklerine bakmak gerekir.

Avrupa toplumları, daha 1789 öncesinde, kendi iç dinamiklerinin doğal bir sonucu olarak, köklü bir altyapı değişimi içinde bulunuyorlardı. Coğrafî keşiflerle birlikte ve rönesans değişimi içinde ticaret ve teknik bulgular gelişmiş, buna ve tarımsal eylemlere bağlı olarak günden güne kabaran sermaye birikimi, yepyeni ve güçlü bir sınıfın öncülüğünde, feodal ilişkileri çözücü bir rol oynamaya başlamıştı.

1789 Fransız Devrimi, bu değişmenin toplumsal ve politik alanda yansıyan bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Artık Avrupa toplumları, gelişen küçük sanayi ve ticaret içinde kabaran sermaye ve teknolojik ilerlemelerin desteği ile, burjuva sınıflarının önderliğinde endüstri aşamasına ulaşmışlar ve ekonomik alanda merkantilist uygulamalarla, yeni bir üretim biçiminin gerektirdiği birikimci - rekabetçi etkinlikleri benimsemişlerdi.

Ekonomik alanda, uluslararasında gümrük duvarları yükselten merkantilist uygulama, kültürel ve ideolojik alanlara miliyetçi bir kim-

likle yansımıştır. Oysa aynı yıllar bizde, kapitalizmin sızmalarının yoğunlaşıp baskıcı bir nitelik kazandığı, gümrük duvarlarının hergün biraz daha yıkıldığı yıllardır. Bu bakımdan, bizim için 19. yüzyıl, «..... çöküşün hızlandığı, Batının etkisinin ülkeyi artık tam anlamıyla bir sömürge haline soktuğu, özellikle Rumeli'de milliyetçi hareketlerin ve imparatorluktan kopma hareketlerinin gerçekleştiği yüzyıldır.» (8)

Çevremizdeki ulusçu girişimlerden söz ederken İmparatorluk üzerinde doğrudan etkileri görülen Rus milliyetçiliğine de değinmeliyiz. Panislâvizm adı altında, kültürel ve politik bir akım halinde, Osmanlı Rus ilişkilerini etkilemiş, imparatorluktan kopma hareketlerinde rol oynamıştır.

«Başlangıçta panislâvizm bir kültür akımı olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya'nın, Boğazları kendi eline geçirmesine başta İngiltere olmak üzere öteki Avrupa devletlerinin izin vermeyecekleri anlaşılınca, bir siyasal akıma dönüşmüştür.... Pogodin (*) tarafından ortaya atılan bu fikirleri benimseyen Rus milliyetçileri, 1857 yılında, Moskova'da bir «Slav Yardım Derneği» kurdular. Bu derneğin amacı Balkan slavlarına din ve eğitim kurumlarını geliştirmek için her türlü yardımı yapmaktı. Kurucu üyeleri arasında tanınmış devlet adamları bulunuyordu ve koruyucu başkanlığına Prens Aleksandr (sonraki Çar, III. Aleksandr) getirilmişti.» (9)

«Bundan sonra 1848 ihtilâllerinin milliyetçilik ve milli birlik akımı, Panislâvizm hareketi üzerinde büyük bir rol oynamıştır. Avusturya'daki 1848 ihtilâli'nde Macarların milli birlik için ayaklanmaları, Avusturya sınırları içindeki slavlar üzerinde etkisiz kalmamış ve bunlar da dil ve kültür alanında bir millî birlik faaliyetine başlamışlardır. Avusturya'nın, slavlar arasındaki bu birliğe karşı sert tedbirler alması üzerine, slavlar dışarıda bir destek arama yoluna gitmişler ve bunu da yegâne bağımsız slav devleti olan Rusya'da bulmuşlardır.» (10)

Görülüyor ki, altyapısını ve orta sınıflarını pekiştirmiş, millî demokratik dönüşümün nesnel koşullarını getirmiş tüm toplumlarda, Fransız Devrimi'nin hızlandırıp yoğunlaştırdığı subjektif öğeler, altyapıyı pekiştiren birer kültür ögesi olarak biçimleniyor ve tarihsel işlevlerini yükleniyorlar. (*)

(*) Mikhail Petrovich Pogodin Yandaşlarını, baş yazarlığını yaptığı Moskvityanin Dergisi çevresinde toplamıştır. Dil ve Kültür birliği konusundaki yayınları ile Rusya'nın siyasal sınırları dışında kalan slavlar üzerinde de etkili olmuştur. (E.E.)

(*) Kültürün, altyapının ürünü olarak, uygun koşullarda alt yapıyı pekiştirici işlevi (alt ve üst yapıların eytişimsel bütünlüğü) üzerinde Kapitalizm - Eğitim ilişkilerini incelerken, bir başka yazımızda duracağız.

Bizde ise, aynı dönemlerde, parçalanıp bölünen, fakat bir türlü, ileriye dönük sağlıklı bir aşama gösteremeyen altyapı; faiz ve komisyona dayalı, devlet örgütlenmesindeki boşlukların mali alanda mültezimlerce doldurulduğu, sömürüye ardına kadar açık bir düzen olarak kalıyor ve buna bağlı olarak, kültürel alan, koyu bir taassubun, bozulan gelenek ve törelerin, Batı emperyalizmi yörüngesindeki üstyapı kurumlarının halka- ve altyapıya ters düşen değişimi içinde, yoğun bir «kültürsüzleşme» ortamını yaratıp ışıksız bir boşluğa yuvarlıyordu. (Bk: Türkiye'nin Düzeni, Doğan Avcıoğlu, s. 31)

İnsanı, evrensel bir varlık olarak ele alan Fransız Devrimi'nin 26 Ağustos İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirisi, Osmanlı toplumunda, en yüksek öğrenim kurumu olan Mekteb-i Enderun'dan yetişme Reisül Küttab Âtıf Efendi'ye şunları söyletecekti : «Voltaire ve Jean Jacques Rousseau namlarıyla meşhur zındıklar ve bunlara benzeyen dehriler, bir takım ibtinâya sülûk edenlerin dinlerini ortadan kaldırmaya kalkmışlar, müsavat ve cumhuriyeti tattırmak için avâmın kullandıkları tâbirlerle bir takım kitaplar telif edip halkı fesada çalışmışlardır... Bu kadarla kalsalar yine iyi. İleriye varmışlar. Hukuk-u İnsan tâbir ettikleri bir beyannameyi her dile tercüme ederek neşretmişler, herkesi isyana teşvik etmişlerdir.» (11)

Bir Osmanlı güzidesinin (!) bu sözleri, sömürgeleşmeye yüz tutmuş bir feodal düzenin eğitim ve öğretim kurumları ve bunların yetiştirdikleri yönetici- aydın tipi hakkında münferit te olsa örnek gösterilebilecek niteliktedir. Bu, bir anlamda, feodalitenin, burjuva devrimine tepkisidir. Öyle bir feodal düzen ki, 16. yüzyıldan sonra, kendi iç birikimini bile örgütleyemez, kendi kendini yürütemez olmuştur artık. «Devletin irat ve masrafı ve zait sefahatı cümlenizin malûmudur. Eğer bana, şimdilik kuru ekmeğe kani ol deseniz, ben razıyım (.....) Siz bana beyân eyleyin Allah aşkına! Devlet elden gidiyor, sonra fayda vermez; ben bildiğimi size beyan eyledim; siz de devletten hissementsiniz.» (12) diyerek, ortaklarını uyarıyordu padişah III, Selim. Böylesi bir ortamın ardından II. Mahmut'un merkezî otoriteyi toparlayarak giriştiği ıslahat, ilköğretim alanını softaların denetimine veriyor, ortaöğretim alanını ise boş bırakıyordu. Yapılanlar, ordunun eğitimi ile ilgili askeri girişimlerdi daha çok. Onlar da, bektâşi zümreleri ezmeye yetti ise de Kavalalı ayaklanmasını bastırmaya yetmemiş ve Osmanlı egemenleri şu koşullar içinde Tanzimat'a yöneltilmişlerdir: «Artık ne kara, ne deniz kuvveti; ne para, ne haysiyet; bir tarafta arka arkaya zaferlerle artık imparatorluğa vâris olmayı hakedinmiş mağrur Mısır; diğer tarafta Boğaziçi sularındaki zırh-

lılarının üstünden heyulâî bir kâbus karanlığı ile dikilen Çarlık; inhilâl çok büyüktür, inhilâl çok kat'i çok yakındır; vaziyeti kim kurtaracak..?»(13)

Böyle bir tablo içinde, Mustafa Reşit Paşa'nın, burjuva tarihçileri tarafından «büyük kurtarıcı» (Rusya'yı değil de İngiltere'yi tercih ettiğinden olacak) olarak nitelenmesi doğaldır. Ama, yine bu yüzden, «emperyalist ajanı» olarak devleti emperyalizmin kucağına attığı türünden savları da abartılmış saymak gerekir kanısındayım. Sınıfsal dayanaklarını çoktan yitirmiş, feodalite ile bağları sarsılmış, fakat liberal ve millî bir dayanağa da ulaşamamış bürokrasi, 1838 Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldıktan bir yıl sonra, ulusal bağımsızlık savaşına mı girmeliydi? (Bu konu üzerinde ileride ayrıca duracağız.)

Kapitalizm, ekonomik ve ideolojik silâhlarıyla gelmiş ve paldır küldür girmiştir ülkeye. Tarım - manifaktür dayanışması tarihe karışmıştır artık. Kırsal kesimde, kör bir iltizam talancılığı, Çukurova'daki pamuk tarlalarına İngiliz işi biçim verirken, kentlerde ahilik, devlet desteğiyle ve hristiyan zenaatkârları da içine alıp daha geniş bir tabana dayanarak kapitalizmden korunmaya çalışan üstü açık bir lonca sistemine dönüşmüştür, ama ancak 18. yüzyılın sonuna kadar sürdürebilmiştir varlığını.

Tanzimat'ın getirdiği yönetimsel ve hukuksal düzenlemeler, 1838 Ticaret Antlaşması hükümlerinin rahatça uygulanabilmesi bakımından gerekliydi. En azından, liberal ekonominin vazgeçilmez koşulu olan kişisel haklar ve güvenceler (özellikle gayri müslim azınlıklar için) zorunluydu. Bu bakımdan, merkezi otoritenin - bu türden hak ve ayrıcalıkları güvence altına alabilecek ölçüde - güçlenmesi gerekirdi. Aynı husus, Osmanlı bürokrasisini de kısa vâdede varlık koşulu değil miydi? Emperyalizmin, serbest ticaret ortamını sağlamak için gerekli gördüğü yönetimsel ve hukuksal kurumları oluşturma çabası, kapitalist dayanaklı Osmanlı bürokrasisinin de kısa vâdede varlık koşulu değil miydi? Emper- alanı da batılı anlamda biçimlenip temelsiz bir ideolojik yapının oluşumu yolunda hizmete giriyordu.

Bütün bunlara rağmen Tanzimat, batıdaki liberalizmin tam bir yankısı da olamamıştır. «Tanzimat, ne tam anlamı ile bir insan hakları demeci niteliğini kazanabilmiş ve ne de devletin siyasal düzenine köklü bir değişiklik getirebilme amacını güdebilmiştir. Bununla beraber, Tanzimat ile, ilk defa olarak, devlet ve toplum düzeninin aksaklıklarına bambaşka bir açıdan bakılmış, az da olsa, siyasal açıdan tedbirler alma yolu

açılmıştır.» (14) Bir yanda emperyalist zorlamalar, bir yanda feodaliteden kopmuş bir bürokrasinin devleti kurtarma çabaları, arayış içindeki çaresizliği ve giderek emperyalizm ile bütünleşme durumuna itilmesi..... Böyle bir ortamda, eğitim - öğretim alanında köklü, niteliksel bir değişme olmuş mudur? «Hem olmuştur hem olmamıştır...» gibisinden bir belirsizliğe düşmektense, yazımızın sınırlarını biraz zorlayarak, olana ve olmayana bakmakta yarar vardır.

II. Mahmut'un askerî eğitim alanındaki girişimlerini saymazsak, Tanzimat'a gelinceye değin, yeni yetişen kuşakların, toplumun gereksinmeleri yönünden eğitimini sağlamak üzere örgütlenmiş bir eğitim kurumuna rastlamıyoruz. Medrese ve onun etkisindeki sıbyan mektebi, bu türden amaçların çok uzağındadır. Medreseden yetişme din adamları (ilim tariki) o zamanın bütün ocakları gibi, kendisine bağlı olanları, çıraklıkla kendisi yetiştirmiş ve zorunlu olarak bu yetiştirme işinde tekelci bir nitelik kazanmıştır.

Bu usta-çırak ilişkisi içinde, değişik ve birbirinden farklı özellikler taşıyan türlü yöresel kültürleri içinde bulunduran Osmanlı toplumunda medreseler, müfredatı belli bir eğitim öğretim uygulamasına gidememişlerdir. Aynı durum, okul dışı eğitim için de geçerlidir. «Din gibi, değişmez ilkeleri olan bir sisteme bile girerek, birbirlerinden çok farklı tarikatların doğmasını gerektiren bu yerel kültürler sebebiyle, kimse Osmanlı İmparatorluğu'nda mütecanis bir okul dışı eğitimden söz edemez.» (15) Kaldı ki, medreselerin de tek yanlı eğitim kurumları olduğunu ve toplumun yönsemelerini karşılayacak nitelikte bir okul örgütlenmesi bulunmadığını biliyoruz. «Osmanlı saltanatının eski rejiminde medrese, Tanzimat'tan sonraki saltanatın genel eğitim örgütüne temel alınmak istenen okul demek değildir.» (16)

Feodalitenin çöküşüne bağlı olarak nitelik değiştiren yönetici kadro, içinde barındırdığı batıya dönük aydınların etkisiyle, toplu bir eğitim seferberliğinde dayanak aramış, Batı tipi eğitim kurumlarına sarılmıştır. Ayrıca, artık kendini iyice duyurmaya başlayan ıslahat ihtiyacının, eğitim ve ordunun düzenlenmesi sorunu olarak ortaya konması da, bu dönemde görülen eğitim faaliyetlerini yoğunlaştırır.

Fransız Akademisi'nden esinlenilerek, 1851'de kurulan, Türkiye'deki ilk Bilimler Akademisi (Encümen-i Dâniş) nin kuruluşu nedeni, o dönemin resmî gazetesi olan Takvim-i Vakayi'nin 1 Haziran 1851 (1 Şaban 1267) tarih ve 449 sayılı nüshasında şöyle belirleniyordu: (Sadeleştirilmiş olarak) «İlim ve kültürün, cehalet ve anlayışsızlığa üstünlüğü şüphesizdir. Bunun için bilen ve bilmeyen eşit değildir. Medeniyet ilmin yayıl-

masından başka türlü meydana gelemez. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında, ilim, doğuda çok yaygın olup birçok değerli eserler meydana gelmiştir. Lâkin bu, zamanla terk edilip, yazarlar daha çok şiir ve edebiyatla uğraşmaya başladıklarından, böyle eserler bir tarafta kaldı»..... «Fen ve ilim, zamanla değişerek ve yeni düşüncelerle çoğalarak her âsırda yeni hüner ve sanatlarla ortaya çıktığından, her devirde lâzım olan Fen ve ilmin yayılması gereklidir. Bu usül, vaktiyle islâm dünyasında riayet edilen şeylerden olduğu için, padişahımız, din ve devlet gayretkeşliği dolayısı ile ..... v.s.» (17)

Bu girişim, Darülfünun'un kurulması ve orada okutulacak ders kitaplarının hazırlanması yolundaki ilk adımdır. «Anlıyoruz ki genel eğitim sorununun son yüzyılda bütün ıslahat düşncelerine egemen görülmesi ve «ilm-ü mârifet»e bir EĞİTİM kavramının eklenir olması boşuna değildir, rastlantısal değildir. Bunlar, Doğu'yu Batı ile açıklamak için harcanan çabanın atılımlarıdır ve ağırlık merkezi genel hayat alanından özel hayat alanına zorunlu olarak geçen «ıslahat ihtiyacı»nın düşünceye vermekte olduğu yeni doğrultunun belirtisidir.» (18)

Yine o dönemde, 1856 Islahat Fermânı ile, eğitim ilk kez anayasa metni içine «İrade-i Padişahî iktizası» olarak girmektedir. Ama aynı metinde, dış emperyalist güçlerin de iradelerinin bir gereği olarak, «Bundan başka her bir cemaat, maarif ve harf ve sanayie dair milletçe mektepler yapmaya izinlidir» yolundaki hüküm de yer almaktadır. (19) Daha sonra ise Darülfünun'a öğretim üyesi yetiştirilmek üzere Fransa'ya öğrenci gönderilecek ve Paris'te «Mekteb-i Osmani» adında bir okul açılacaktır. 12 Şubat 1859'da öğrenime başlayan ve 1863 yılında programları genişletilen Mekteb-i Mülkiye de yine Fransız sömürgeciliğinin güdümünde biçimlendirilmiştir.

Daha sonra, yönetici kadro içinde Batı'ya dönük bir kısım aydınlar etkisiyle (Jön Türkler) liberal kımıltılar olacak ve bir yanda medresenin, bir yanda Darülfünun'un temsil ettiği ikili eğitim düzeninin bir sonucu olarak Osmanlı bürokrasisi, kendi içinde, Batıcı reformcular ve islâmcılar olmak üzere ikiye ayrılacaktır. (İlk tohumların II. Mahmut döneminde atıldığını belirtmiştik.) Bürokrat kesimde ortaya çıkan bu idolojik bölünme Cumhuriyet döneminde sermayeden yana kesin tercihleriyle halkçı-ulusçu çizginin, kısa sürede kapitalizmin ve siyasî baskının aracı olmasıyla, eğitim kurumlarımızı ve eğitim uygulamalarımızı günümüze kadar etkileyecek bir kısır döngüyü sürdürecektir.

«Maarif meselesini bizde halletmek isteyenler, menşei aynı skolastik zihniyet olmak üzere iki noktadan hareket etmişlerdir. Bir kısmı

dinî mebdeleri, şark hikmetini esas tutarak halkı yetiştirmeyi düşünmüşlerdir. Diğer bir kısmı da garp sultalarını esas tutarak onlardan aldıkları fikirleri ve müesseseleri memlekete nakil ile uğraşmışlardır. Birinci cereyanın mümessilleri ülemâ sınıfı, diğerinin ise Tanzimat'la başlayan yeni fikirli insanlardı... Halbuki maarif, her cemiyetin ihtiyacına göre tanzim olunmalıdır... İçtimaî bünyesi, meselâ Fransa'ya benzemeyen Türkiye'ye Fransız maarif manzumesini aynen nakletmek kabil değildir. Nitekim Saffet Paşa'nın hazırlattığı 1869 Maarif Nizamnâmesi ve 1913 İlk Tedrisat Muvakkat Kanunu, memlekete uymadı ve yaşamadı.» (20)

Sömürge koşulları içinde bulunan bir toplumun, bu koşulları değiştirmeden girişeceği her reformist eylem, başarısız kalmak durumundaydı. Islahat döneminde, Tanzimat'ta, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde hep böyle olmuş, Cumhuriyet ve sonraki yıllarda da, farklı ölçüler içinde, başarısızlıkla noktalanmıştı. Ne orduyu modernize etmek için kurulan askerî okullar, beklenen zaferleri getirmiş, ne de ülkeyi Batı düzeyine ulaştıracak seçkin kadrolar yetiştirmek amacıyla açılan sivil okullar, toplumsal yapıyı değiştirici bir güç ve etkinlik gösterebilmişti. Olsa olsa, daha sonraki üstyapı biçimlenmelerini etkileyecek, entellektüel bir birikim sağlanıyordu.

Bu sonuç, tarihsel koşullarımızın belirlediği, Batı'nın kendi emperyalist amaçlarını sistemli bir biçimde yürütmek üzere bize önerip kabul ettirdiği eğitim politikasının kolaylaştırdığı sonuçtur.

«Bir eğitim krizi vardır. Ülkeyi Batı düzeyine ulaştıracak seçkin gençler yetiştirmek yolunda olduğu sanılan resmî eğitim, bir yandan iş hayatını en değerli ögelerinden yoksun bırakarak özel hayattaki durukluğu arttırmakta, öte yandan, geçimini bütçeye bağlayanların sayısını arttırarak genel hayattaki baskı çekişmelerine güç kazandırmaktadır. Sonunda çözülme durumuna giren saltanat, Avrupa dengesinin gerekimleriyle dıştan yardım görerek Tanzimat dönemini açabilmiş ve kurmaya başladığı kozmopolit bir «memurlar kurulu» na dayanarak çöküşünü durdurma yolunu aramıştır.» (21)

Var olan eğitim krizi, genel bir krizin özel bir alanda yansımasıydı. İç ve dış sömürüyü doğurup yaygınlaştıran koşullar, bir bağımsızlık savaşıyla ortadan kaldırılmadıkça ve köklü devrimlerle ülkede emekçi güçler egemen olmadıkça, eğitim gibi diğer bütün üstyapı kuruluşları da yürürlükte olan düzenin dayanakları durumunda olmak zorundaydılar.

«Mutlak hükümet, meşrutiyet, parlamentarizm... her ne olursa olsun görülmektedir ki, mezkezî bir ıslahat hareketiyle elde edilen ve edilecek olan yönetimsel ve politik yarar, yerel zorbalıkları merkezî bir

zorbalık şekline sokmaktan öteye geçmemektedir. Genel vasıtalarımızla tarımımızı, sanat ve ticaretimizi, kısası ülkenin üretim gücünü arttırmak konusunda, Batı'nın sermaye ve girişkenliğine resmî bir komisyonculuk yapmaktan öteye geçilemediği gibi, hükümetçilik - politik ve askeri araçlarıyla - bağımsızlık ve varlık sorununu çözümlemek şöyle dursun, tehlikeyi bile durduramamıştır.» (22)

Bu resmi komisyonculuk, ya da bir başka deyimle «Batı sermayesinin jandarmalığı» günümüze kadar gelen emperyalist süreç içinde ülkeyi, değişen dış koşullara sürekli olarak boyun eğer bir rol içinde tutmuştur. Hiç te şerefli olmayan bu rol, gerçekte tüm ülkenin değil, yönetimi elinde tutan komprador burjuvazisi ve müttefiklerinin tarihsel rolüdür. Eğitim alanımız da bu rol içinde, sürekli olarak emperyalist etkiler altında kalmıştır. «Buna bir de Tanzimatta başlayan ve II. Meşrutiyette başlıca Emrullah Efendi'nin teşkilâtı ile bâriz şekil alan Fransız Maarif tesirinin Birinci Dünya Savaşı'nda sokulmaya başlayan fakat ancak II. Dünya Savaşı'ndan az önce Türkiye'de çok sayıda Alman profesörünün yerleşmesi ile kuvvetlenen Alman tesiri ve en sonra II. Dünya Savaşı içinde ve daha sonra artan Amerikan tesiri ile çatışması, ayrı kökten gelen bu maarif sistemlerinden bazen biri bazen ötekinin maarif hayatımızda hüküm sürmeye kalkması, bu yüzden nesillerin parçalanması ve aydınlar arasında anlaşma imkânlarının azalmasını katmalıdır.» (23)

D — BİLİMSİZLİĞİN GETİRDİĞİ ÜÇ SAPMA

Buraya kadar kısaca aktarmaya çalıştığımız durum ve sonuçların nedenleri, oluşumları ve etkiler üzerinde birçok bilimsel araştırmalar yapıldı ülkemizde. Ancak, biz burada bilimsel araştırmaların değil, bilimsizliğin getirdiği üç önemli yanlış üzerinde duracağız.

1 — İç ve dış dinamikleri doğru değerlendirememek ve «emperyalist ajanlar» edebiyatı üstüne kurulmuş ucuz söyleşiler.

2 — Birinci yanlışa bağlı olarak düalizmin (toplumsal, ekonomik kültürel ikilemler) Tanzimat'la başladığı yanılgısı,

3 — Bu sapmaların sonucu olarak tümü ile batının ve batılı değerlerin olumsuzlanması,

Şimdi bunları bir bir inceleyelim.

1 — Eğer tarihsel bir olguyu, o olgu içinde yer alan kişilerin büyüklükleri, küçüklükleri ile ya da bir emperyalizm olgusunu «emperya-

list ajanların» etkinlikleri ile açıklamaya yönelmişsek, herşeyden önce ortada bir bilimsizlik var demektir.

Özellikle, devletin Tanzimat döneminde Batıdan borç para almak zorunda bırakılışını emperyalist ajan etkinliklerine hiç bağlayamayız. Devleti borç almak zorunda bırakan ve diş baskılara olanak getiren nesnel koşullardır çünkü. «Gerek acı, gerek tatlı, baskı yapılıyordu Bab-ı Ali'ye, size top, barut, buğulu gemi satalım, askerlik uzmanı gönderelim, borç verelim, deniyordu. Para sıkıntısı olduğu biliniyordu imparatorluğun. Hem bu sıkıntı yeni değildi. «Vallah ül azim, bu akçe beni gecelerde uykusuz koyar; Hak teâlâ Devlet-i Aliyyeye imdad eyleye» diye yazmıştı şimdiki padişahın babası Abdülhamit I. Koca Yusuf Paşa'ya, önce Avrupa'lı bir tüccardan (evet, bir tüccardan) borç alınarak, tahıl, pamuk, yapağı gibi nesnelerin karşılık gösterilmesi düşünülmüş; sonra bu gerçekleştirilemeyerek Felemenk'ten borç istenmesi kararlaştırılmıştı. Caiz miydi bu? Şeyhülislâma sorulmuş, caiz olduğu anlaşılmıştı.» ..... «Ve Abdülmecit hükümeti, 1838'den sonra büsbütün bozulan mali sıkıntı içinde, Galata sarraflarının yardımına başvuruyordu. Şöyle ki, yüz on kuruşu bir İngiliz eden paranın itibarı düşmesin diye, Aleon Bey'le Baltacı Bey'in itibarı ortaya konuyordu. Bunun için onlar, hükümetten yılda iki milyon kuruş tazminat alacaklardı. Bu iki Galata Sarrafı «Banque de Constantinople» u, bir kuruş yatırmadan, kapitalsiz kurdular. (1845) Yalnız itibarlarına dayanıyorlardı. Hükümete gelince, onun bu para dolaplarının önüne geçip durumu düzeltmeye gücü yetmiyordu, çünki borçlarını ödeyemediğinden, bankanın bir çeşit egemenliği altına girmişti. - A, du Velay» (24)

«Osmanlı padişahlarının ve de bunlara bağlı yöneticilerin aşırı lükse ve sefahate düşkün kişiler oldukları üzerine tarih kitaplarında yazılan düşünceleri bir kenara koyalım. Borçlandırma olayını böylesine tek kişinin ya da bir grubun davranışlarına bağlamak bizi olumlu bir çözüme ulaştıramaz. Bireylerin bu konudaki etkileri sınırlıdır.

«O sırada İstanbul'da bulunan İngiliz albayı Rose'un gözlemine göre, Osmanlı aydınlarının çoğunda «Frenk hırsızlarından borç almama, ülkeyi tehlikeli bir borçlanmanın yükü altına sokmama» duygusu hâkimdi; devlet bütçesinin birçok kaynaklarının kurumasına rağmen Sultan ve yöneticiler, Batı'dan borç almaya yanaşmıyorlardı. Yani, öğrenegeldiğimiz gibi, Türk devlet adamları ilk fırsatta batıya el açmamışlardır. Aksine, batı onlara zorla borç vermiştir.» (25)

Nasıl mı zorla? Gerektiğinde askeri gövde gösterilerine bile başvurarak. «26 Kasım 1905'te toplar gene Midilli'ye çevrilmişti. Bu kez Fran-

sız gemilerinin yanında daha dört büyük devletin gemileri vardı. Kabul ettirilmek istenen konu «mali ıslahat»tı.» (26)

Görülüyor ki, ajanları da, onların etkinliklerini de belirleyen, nesnel koşullardır. Nesnel koşullardan güç bulan bir etkinliği, öznel ögelerle önlemeye çalışmak, hemen her zaman, sonuçsuz bir çaba olarak kalmak zorundadır.

2 — Tarihimizin 19. yüzyılı içeren bölümüyle ilgili ikinci yaygın yanlışlık «düalizm» kavramına ilişkin. Ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimsel alanlarda tüm ikilemlerin Tanzimat'la ya da batıya yönelişle başladığı yanılgısıdır bu.

Parçalanan maddi yapı ile birlikte, kültür değerlerininde önce bölündüğü, sonra kısırlaşıp yozlaşarak niteliklerinin bozulduğu, özü sulandırılmış, tarihsel bağları gevşemiş bir kargaşa ortamına, daha doğrusu bir kültürsüzleşmeye dönüştüğü doğrudur. Kentlerde ise bu kültürsüzleşme, ikili yapı özelliği içinde daha da garip olmuş, «altı kaval, üstü şişhane» deyimine uygun bir özenti görünüşüne bürünmüştür. Geniş ağızlı gramofonlarda Fransız melodileri, Bizans uyruklu kantolar çalıp Fransız stili sofrada «mesnevi-han» dinleyen; ya da kırmızı kadifeden püsküllü Osmanlı fesi altında Wilhelm tipi, Alman patentli bıyıklarına acem işi gülyağı süren Osmanlı efendileri, bu ikili yapı özelliğinin orta oyunlarına kadar uzanan tipik örnekleridir. Bir başka deyişle, paltosuyla İngiliz, şapkasıyla Fransız, müziği ile İtalyan meyhaneleri ile Rum birahaneleri ile Alman, hamalları ve lâhmacunları ile Türk bir İstanbul tablosu, o zamana ait görüntüleri yansıtmak konusunda gerçekçi bir tablo sayılabilir. Ancak, bütün bunlar, düalizm sorununun batılılaşma ile başladığını kanıtlamaz bize. İkilik çelişkisi, Osmanlı toplumunun yapısında vardır. Tanzimat, bu çelişkiye batılı görüntüler getirmiş, yeni çelişkiler eklemiştir. Kültürel alandaki ikilik, yazı ve konuşma dilinin, halk ve saray dilinin, sünnilik ve ona muhalif ideolojilerin, kültürlerin varlığı, bu ikiliğin en belirgin örneğidir.

Eğitim alanında medreseler, acemi oğlan mektebleri ve Enderün gibi resmî kurumların yanısıra tekkelerin varlığı, bu ikiliğin en belirgin örneğidir. Resmî öğretim kurumları da kendi içlerinde bir bütünlük göstermezler. Ziya Gökalp'in dediği gibi, biri Rum devşirmeleri alır, müslüman yapar, diğeri Türk'ü alır, Türk'ten gayri birşey yapar. «Örneğin Çorum'lu bir Türk olan Mehmet, medresede emsile, binâ, maksüd, hesap, ilm-i hikmet, eşkâl-i te'sis, heyet, isagoci, belâgat, kelâm, fıkıh, akâid, tefsir gibi skolastik dersleri okuyup medresenin bilimsel rütbelerini aştıktan sonra, «Alim ül ülemâ-il Mütebahhirin» ünvanını kazanıp

sırtına Ferve-i Beyza (beyaz samur kürk) geçirip Şeyh'ül İslâm Ebussuûd Efendi olduğunda, o artık «Türk» değil, müslüman bir Osmanlı olurdu.» (27) Osmanlılık, halktan kopuş sürecinin ürünüdür çünki.

Yüzlerce yıldan beri sürüp gelmiş olan din - devlet ikilemi, ya da bir başka deyişle devlet dini - halk dini çelişkisi ise, kültürel düalizmin ilginç bir görüntüsüdür. (Geniş bilgi için, Bk: Osmanlılarda Din ve Devlet, Muammer Sencer, Erk Yay., 1974, s. 66 - 67, 76 - 77, 79)

3 — Yukarıda değindiğimiz iki önemli sapma, doğal olarak bir üçüncüyü getirmektedir ki bu da batıyı, batıcılığı tümü ile olumsuzlamak yanılgısıdır. Buna bir bakıma, «Emperyalist ajanlar» edebiyatının hem sağda hem solda ses veren çift yanlı yankısıdır, diyebiliriz. Melih Cevdet Anday, bu çift yanlı yankıyı iyi yakalamış; şöyle anlatıyor bir yazısında: «Sağcı gençler «Batılılaşma» anlamını vermişler o sözcüğe. Dirençle üzerinde durdukları bir savdır bu, bizim toplumumuz Tanzimat'la bozulmağa, yozlaşmağa başlamış, Batılıların oyununa gelmişiz. Sayın Nuri Pakdil, «Batı Notları» adlı gezi kitabında, «Okullarımız, batı övgüsünü ödev bilmiş öğretmenlerle doluydu, kafalarımız artık duymayacak değin şişerdi. Türk yazarlarını değil, Batı yazarlarını salık verirlerdi bize» diye yakındıktan sonra şunu ekliyor: «1923 devriminden beri boynumuz ağrıdı Batı'ya bakmaktan» Peki, kimi solcularımızın «Kültür emperyalizmi» «Batı öykünmeciliği» diye yakındıkları da bu değil mi? Dahası, Kemal Tahir'le birlikte. Tanzimat'tan bu yana bütün yenileşme akımlarını yerenler, açıkça Osmanlı'yı övenler, bu düşüncede değiller midir? Sürdürelim Sayın Pakdil'in dediklerini: «II. Abdülhamid'in 1876 - 1909 arasında uyguladığı dış politikanın dünya barışı için önemi, yıllar geçtikçe iyice anlaşılıyor. Ne var ki, devletin II. Abdülhamit'ten sonra, sonsuz bir hızla parçalanışındaki etkenler ve etkenlerde payı olan kişiliklerin adları neye çıkmış olursa olsun, birer yurt düşmanı ve talancı oldukları gerçeği sürekli gizli tutulamamaktadır.» Kimi solcuların Atatürk'e yakıştırdıkları suçlar da bu biçimde dile getirilmiyor muydu? İşte Sayın Pakdil şöyle diyor: «Yabancılaşmış Türk aydınları, yurt düşmanları ile birlik olup tuzak üstüne tuzak kursalar da uygarlığımıza dönüş eylemi durdurulamayacaktır. Cumhuriyet yönetimi batılılaşmayı amaç edinmişti. Ne var ki bu yöneliş Türk ulusunun uygarlık değerleri ile çelişiyordu» Buraya değin benzerlik iyi ya, Bay Pakdil, kendi yöntemlerini salık verince işin rengi biraz değişiyor: «Peygamberin hayatı, bu ülkünün hangi yöntemlerle gerçekleştirilebildiğinin somut örneğidir.» (28)

Dışa bağımlı, emperyalizmin güdümünde bir kapitalistleşme süreci içinde bile olsa, 200 senedir kültürümüzü derinden etkilemiş ve kuşak-

lar yetiştirmiş olan bir oluşumu hepten olumsuzlayıp yadsımak, zor ve büyük (!) iştir doğrusu. O kadar ki, adamı ya Ulu Hakan Abdülhamit hayranlığına ya da «Asiatic Toplum» kuramcılığı eli ile «Tahiriyye» tarikatı üyeliğine götürür.

E — SONUÇ

Türkiye'nin sorunlarını, kapitalizm ve emperyalizmle olan bağlarından soyutlayarak anlamak olanağı yoktur. Ama bunu yaparken, diyalektik bütünlükten kopmamak, iç dinamikleri de doğru değerlendirmek, kapitalizmin kendi iç çelişkilerini de bu bütünlük içinde saptamak gerekir. Batılılaşma süreci içindeki temel sorunlar, **kapitalizme geçemeyiş**(*), orta sınıfların örgütlenemeyişi, bağımsız tercihlerin yokluğu noktalarında odaklanmaktadır. Bunları ve eğitim olgusuna etkilerini ayrı bir yazı içinde inceleyeceğiz.

(*) Bağımsız, liberal, ulusal bir kapitalist sürecin yaşanmamış olması

1) Çağımızı Hazırlayan Düşünce, Necip Aslan, Varlık Yay., 1967, s. 163, 165,
2) Osmanlılarda Din ve Devlet, Muammer Sencer, Erk Yay., 1974, s. 195 (Belediye Kitaplığı Cevdet Yazmaları'ndan aktarılmış)
3) Muammer Sencer, a. g. e., s. 197
4) a. g. e., s. 201
5) Siyasî Tarih, Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu, Ank. Ünv. S.B.F. Yay., 1975, s. 126
6) Tanzimat Devri Edebiyatı, İ. Habib Sevük, İnkilâp Kitabevi, s. 2
7) Türkiye'de Çağdaşlaşma, Niyazi Berkes, Bilgi Yayınevi, 1973, s. 156
8) Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi, Oya Sencer, s. 38 - 39
9) Dünya Savaşına Giden Yol, Prof. Dr. A. Halük Ülman, A.Ü.S.B.F. Yay., s. 79
10) Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu, a. g. e., s. 258
11) Necip Alsan, a. g. e., s. 14
12) a. g. e., s. 167
13) İ. Habib Sevük, a. g. e., s. 2
14) Fahir H. Armaoğlu, a. g. e., s. 303
15) Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dr. İlhan Başgöz - Howard E. Wilson, s. 14
16) Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması, M. Ali Şevki, s. 153
17) Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, cilt XI, sayı : 64, s. 12
18) M. Ali Şevki, a. g. e., s. 158
19) Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, H. Ali Koçer, T.T.D. Yay., 1970, s. 62 (Salnâme-i Maarif, 1316, s. 29'dan alınmış)
20) İlköğretim Kavramı, İ. Hakkı Tonguç, s. 193 (Nafi Atuf Kansu'dan nakil)
21) M. Ali Şevki, a. g. e., s. 63 - 64
22) a. g. e., s. 80
23) Eğitim Felsefesi, H. Ziya Ülken, T.T.D. Yay., 1967, s. 88
24) Necip Alsan, a. g. e., s. 162 - 163, 172 - 173
25) Osmanlıların Yarı - Sömürge Oluşu, Tevfik Çavdar, Ant Yay., 1970, s. 38
26) Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız, Necip Aslan, Varlık Yay., 1969, s. 40.
27) Osmanlılık Değil, Türklük Bilinci (makale). Doç. Dr. Sırrı Akıncı, 26 Eylül 1973 günlü Cumhuriyet Gazetesi
28) Bir Karşılaştırma, Melih Cevdet Anday, 5 Nisan 1974 günlü Cumhuriyet Gazetesi.

NADİR SELVİ

Öğrenci Başarısının Değerlendirilmesi ve Devrimci Öğretmen

Bu yazıda öğrenciyi ve öğrenci velisini ilgilendirdiği ölçüde, belki de daha çok öğretmeni, özellikle orta dereceli okul öğretmenini ilgilendiren bir konudan söz etmek istiyorum. Bugüne değin üstünde gereği gibi durulmamış, büyük öğretmen çoğunluğunun düşünüp çözüm yolları araştırmadığı bir sorun bu. Öğrencilerimizin başarılarının değerlendirilmesi bir çok yönlerden, özellikle de öğrencilerimizle ilişkilerimizi olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemesi yönünden önemlidir. Öğrencilerle olumlu ilişkiler kurabilmekse, öğretmenlikte başarının ön koşulu. Kısaca öğrenciye not verme dediğimiz öğrenci başarısının değerlendirilmesi, yalnızca öğrencinin ders ya da sınıf geçmesine yarıyan bir araç değil, kullanılabilirse çok yararlı bir ders ve eğitim aracıdır.

Meslek adımız ve işimiz :

Adımıza öğretmen denmiş bir kez. Eğer adımıza bakılacak olursa, işimiz yalnızca öğretmek. Öğretim kavramındaki anlam darlığı, önceden belirlenmiş bir takım bilgi ve becerileri öğretmekten ileri

bir çalışma yapmamamız gerektiği gibi yanlış bir anlayışa neden olabiliyor. Sanki işimiz yalnızca A,B,C... ya da toplama - çıkarma öğretmekmiş gibi bir yanılgıya götürebiliyor kişileri. Dahası, öğrencilerimizin ve halkın bilinçlenmesinden korkan burjuvazi ile onun maşaları bu yanlış kanıyı özellikle yerleştirmeye çalışırlarken adımızın yanlışlığından yararlanıyorlar. «Öğretmenin işi yalnızca dersleri öğretmektir, bunun dışında başka şeye karışmamalıdır» diyebiliyorlar. Ama bence bu ad yanlış. Biz yalnızca öğretmen değil, eğitmeniz. Çünkü öğretim; «Belli bir amaç için gereken bilgileri verme işi».(1) «Bir eğitim kurumunda, bir küme öğrenciye belli dal ya da konularda bilgi verme» (2) «Öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme eylemi» (3) olarak tanımlanıyor. Daha doğru bir tanımla «öğretim; belirli bilgi, beceri ve alışkanlıklarla donatmak amacıyla öğrencinin öğretmen tarafından yönlendirilmesi ve öğrencinin de öğretim çalışmalarına etkin bir biçimde katılmasıdır.» (4) Dikkat edilirse öğretm, okulda yapılan planlı ve sistemli çalışma sürecinin adıdır. Oysa en doğru tanımıyla, «eğitim; bilgi, beceri ve alışkanlıklardan oluşan bir sistemin -bir yaşam biçiminin, bir temel yaşam görüşünün- eğitilenler tarafından benimsenmesi ve uygulanmasıdır.» (5) Ve öğretim, eğitimin araçlarından belk en önemlisi ama, yalnızca bir tekidir. Eğitim kavramı öğretimi de içerir.

Daha geniş kapsamlı ve daha anlamlıdır. Dolayısıylda eğitim işi dersliklerden, okuldan ve gerekirse proğramdan da dışarı taşmayı, daha geniş ve güç bir çalışmayı gerektirir. Özellikle bizim gibi, geri kalmış demiyelim ama, azgelişmiş öğretmenlerinin işi yalnızca öğretmek değil, eğitmek. O nedenle EĞİTMEN olmalıydı adımız. Ama, adımızın öğretmen olması işin eğitim yanıyla da uğraşmamıza, eğitmenliğimize engel değildir, olmamalıdır. Öğretmenliğimiz, eğitmenliğimizin bir aracıdır. Bunu bilelim ve ona göre davranalım. Kısacası, Eğitmeni olalım halkın.

Eğitilmek için sorumluluğumuza bırakılmış öğrencilerimizi en iyi biçimde eğitmek, onları amaçladığımız -eğer belirgin bir amacımız varsa, ki olmalıdır- biçimde insanlar olarak topluma kazandırmak için elimizdeki tüm araçlardan en verimli bir biçimde yararlanmak zorunluğundayız. Çünkü eğitim bir üst yapı kurumu olmasına

1 — Türkçe Sözlük. TDK. 6. baskı, Bilgi Basımevi - Ankara
2 — Eğitim Terimleri Sözlüğü. TDK. 1974 - Ankara
3 — Aynı eser.
4 — Pedagoji. İ. Atanasof ve arkadaşları. 1955 Bulgaristan baskılı.
5 — Aynı eser.

karşın, alt yapıyı değiştirecek bilinç kazandırma özelliğinden dolayı çok önemli bir silahtır. Ve bu silah da bizim elimizde. Kullanmasını bilirsek, çok şey yapabiliriz. Eğitimde öğrenci başarısının değerlendirilmesi de en etkili araçlarımızdan biridir. İşini bilen bir öğretmen bu araçtan da yeterince yararlanabilir, yararlanmalıdır. Gerçek devrimci, elindeki tüm olanakları kişileri bilinçlendirme, sınıf bilinci kazandırma ve devrimci taban oluşturmada kullanmasını bilendir. Öğrencilerine devrimci tavırlar kazandırmayı amaçlıyan bir öğretmen, eğer bunu başarmak istiyorsa öncelikle kendisi hemen her konuda devrimci tavırlı olmalı, gerektiğinde alışılmışın ve kuralların dışına çıkmayı bilmelidir. Bu ise, devrimci içerikli laf etmekle değil, bir devrimci gibi davranmakla olur. Bu görüş öğrenci başarısını değerlendirirken de geçerlidir.

Devrimci, öncelikle, görevini en iyi biçimde yapan kişidir :

Kişinin değerini yaptığı iş belirler, sözleri değil. **Eğer biz devrimci öğretmensek, önce başarılı öğretmen olmalıyız**. Arkadaşlarımızın çoğunluğunun bu konudaki yeterlikleri kuşkusuz. Ancak, az da olsa olumsuz örneklerle karşılaşmıyor değiliz. Arkadaşımız bilmem ne köyünde ilkokul öğretmeni ya da orta dereceli bir okulda matematik, türkçe öğretmeni. İşi de öncelikle öğrencilerini yetiştirmek. Öğrencilerini üretici, neyi ne ve kim için üreteceğini bilen ve en önemlisi üretimden payını almaya bilinçli insanlar olarak yaşama hazırlamak. Ama bu öğretmen arkadaşımız yapmıyor ya da yapamıyor bu güç fakat gerekli işi. Ve ardından da sözüm ona devrimci tavır takınarak kesin, keskin, ama bir o kadar da yanlış sözler ediyor. Örneğin; «Egemen sınıfların güdüm ve denetimindeki eğitim sisteminde öğrenciye doğru olan neyi öğretebilirim ki?» «Burjuvazinin hazırlattığı ve denetlettiği eğitim öğretim proğramlarını okutmaktan ne çıkar?» «Bu eğitim sistemiyle ancak daha bilgili ve becerikli üreticiler yetiştirilebilir. Bunu yapalım da sermayenin kanına kan mı katalım?» Bunlar ya da benzeri sözler devrimci öğretmenin sözleri, bu tavırlar devrimcinin tavırları olamaz. Bunlar olsa olsa tembel bahanesi ya da entellektüel lafazanlığıdır. Böyle konuşanlara hemen sormak gerekir: «Peki ama beyim, bu eğitim düzeninde siz nasıl oldu da bu denli keskin yetiştiniz?»

Devrimci isek eğer, görevimizi en iyi biçimde yaparak, iyi bir öğretmen olarak kendimizi öğrencilerimize, velilerine ve halkımıza kabul ettirebilmeliyiz. Çevremizdekilerin inan ve güvenini kazanabilmemiz, dolayısıyla iyi bir kabul görmemizin ön koşulu ise görevimizde başarılı olmamızdır. «İyi öğretmendir» dedirtebilmeliyiz

kendimize. Kaldı ki, görevde başarılı olmak burjuvazinin istediği gibi öğretmenlik yapmak, egemenlerin istediğini öğretmek demek de değildir. Halkımızın beğenisini ölçü alalım. Başarımızın ölçüsü ne müfettiş raporları, ne yöneticilerin hakkımızdaki kanıları ve ne de bir üst göreve uygun görülmek olmamalı; öğrencilerimizin ve halkın bizi benimsemesi, bize inanması olmalıdır. Bu konuda örnek öğretmen arkadaşlarımız çok. Solcusu, yansızı ve hatta sağcısı ile yüzlerce öğrenci velisi ile binlerce öğrencinin sürgüne gönderilen öğretmen arkadaşımızı uğurladığını duyuyor, okuyor ve görüyoruz. Dahası, öğretmenini geri istiyen halkın ilgililere ve yetkililere yüzlerce imzalı dilekçeler verdiğini de biliyoruz. Bundan da önemli olanı, bu nedenle yapılan yürüyüş ve mitinglerin varlığı. İnandırıcı olabilmek, yandaş kazanmaksa amacımız -ki öyle olmalıdır-; önce benimsenmiş olmamız gerek. Örneğimiz halkını kendine inandırmış başarılı arkadaşlarımız olsun. Görevini gereği gibi yapmadığı, yapamadığı halde bilgiçlik taslıyanlara, örnek olmayıp nutuk çekenlere, lafazanlık edenlere halk değer vermiyor, öğrenci saygı duymuyor. Böylelerine öğretmen demiyor, ÖĞRETMEM diyorlar. Öncelikle iyi öğretmen olalım, sonra devrimci olduğumuzu söyleyelim. Yoksa sözlerimize de inandıramayız kimseyi, devrimciliğimize de.

ÖLÇME DEĞERLENDİRME VE ÖĞRENCİYE NOT VERME :

Ölçme değerlendirme ve öğrenciye not verme iyi bir öğretmenliğin, öğretmenlikte başarının yalnızca bir parçası. Bu nedenle yaptım bu bu genel girişi.

Ölçme ve değerlendirme :

«Ölçme; ... nicelikleri, kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp, kaç birim geldiklerini belirtmektir.»(6) Herhangi bir şeyin ne denli çok ya da az, ne denli büyük ya da küçük olduğunu saptama işidir diye de tanımlanabilir ölçme. Kısaca, bizi ilgilendiren bir özelliğin, bir oluşumun miktarını belirlemeye ölçme diyoruz. Bir şeyin uzunluğunu, ağırlığını ölçmek gibi mutlak ölçümlerde işimiz kolaydır. Ve belli bir standarda göre yapılan mutlak ölçümlerin anlamı bellidir. Nereye giderseniz gidin, herkes tarafından aynı biçimde anlaşılır. Halbuki öğrenci başarısının ölçülmesi, ısının ölçülmesi, gibi bağıl ölçmelerde mutlak bir başlangıç noktası belirlemek olanaksızdır. Bir başarı tstinden sıfır puvan alınması, başarının hiç olmadığı anlamına gelmez. Bir öğrencinin

6 — Türkçe Sözlük.

tarih dersinden elli üç puvan, bir başka öğrencinin matematik sözlü yoklamasından altı numara alması tek başlarına anlamlı değildir. Bunlar kesin tanımlı, ölçümleri hassas ve standartlara göre anlamlandırılmış değildir. Bu rakamlar kerkes için aynı anlama gelmez: Ayrıca bu tür ölçmeler doğrudan doğruya değil, dolaylı ölçmelerdir. Biz öğrenciye elli üç puvan ya da altı numara verirken öğrencinin değil, bilgisinin görüntüsünü ölçüyoruz. Bu ölçümü yaparken kullandığımız aracın bizim amacımıza hizmet edip etmediği, geçerli bir araç olup olmadığı da tartışmalıdır. Bilgi, doğrudan doğruya ölçülmesi olanaklı, nesnel bir şey değildir. O nedenle öğrenci başarısının değerlendirilmesi de yalnızca bir ölçme konusu olamaz.

Değerlendirme ise; ölçme sonucu elde edilen sembolleri, sayıları standartlarla karşılaştırarak bir yargıya varmadır. Bunun için eldeki verileri belirli kriterlere göre yorumlamak gerekir. Ve değerlendirme kavramı eğitim çevrelerinde yeni kullanılmakta olan bir terim olup, anlamı daha geniştir. Görüleceği gibi, ölçme işinde bir objektiflik vardır. Değerlendirmede ise, ölçmede objektif tekniklerin kullanılmasıyla elde edilen verilerin yanısıra yargının da kullanılması gerekir. «Örneğin etkinliklerimizin sonuçları hakkında bir hüküm vermek için öğrencinin büyüme ve gelişmesi ile ilgili birçok etkinlikleri dikkate aldığımızda yaptığımız iş, değerlendirmedir.»(7) Ne denli objektif olmaya çalışırsak çalışalım, değerlendirme eyleminde bir subjektiflik vardır. Bu bir bakıma zorunludur da. Çünkü değerlendirme bir karar verme işidir. Öğrenci başarısını değerlendirirken de onun hakkında bir karar vermekte, özellikle yaşamanın bundan sonrasına etki etmekteyiz. Rakamlara duygu ve düşünceleri de katmayı gerektiren ve sorumluluk istiyen bu iş, üzerinde dikkatle durmayı, düşünmeyi gerektirecek önemdedir. Öğretmenin, dersini ve konusunu, öğretim yöntemlerini ve öğrenci psikolojisini bilmesi kadar, belki daha da önemlidir öğrenci başarısını değerlendirmeye yarıyan araç ve teknikleri bilmesi.

Ülkemiz eğitim sisteminde ölçme ve değerlendirme kavramları belirginlik kazanmamıştır. Bu iki kavramın karşıladığı anlamlar biribirine karışmış gibidir. Hele toplumsal içeriği ağır basan derslerde ölçme ve değerlendirme kavram birbirinden ayrılamıyacak denli iç içedir. Kısaca, biz öğrenciye not verirken ölçme ve değerlendirme işlerini birarada ve bir anda yapar çıkarız. Bir anlamda zorunluyuz da buna. Bunda, öğretmen yetiştiren kurumlarda yeterince eğitilmemiş olmamız, okuttuğumuz ders saatının çok-

7 — Eğitimde Başarının Ölçülmesi. Cev. İ. Yurt. 1968, Ankara.

luğu yüzünden zamanımızın darlığı yanında; ülkemizde geçerli ve güvenilir standart testlerin geliştirilmiş olmamasının da rolü büyüktür. Ve en önemlisi bu konuda tutarlı ve kararlı bir eğitim politikasının bugüne değin saptanmamış olmasıdır. Ancak, klasik yazılı yoklama ve sözlü yoklamalarla da iyi bir ölçme değerlendirme yapılabilir. Yeter ki, neyi ölçmek istediğimizi ve nasıl ölçüp değerlendirebileceğimizi bilelim. Bu konuda da dikkatli ve kararlı olalım. Sınavları bir yasak savma, bir formalitevi tamamlama gibi düşünür, işi baştan savarsak zararını öğrencilerimiz ve öğretmenliğimiz görür.

Öğrenciye not verme :

İşin bilimsel görünümü bir yana, biz yürürlükteki sistem ve elimizdeki olanaklar içinde öğrencilerimize not verirken nasıl davranmalıyız? Bu konuda genel tavrımız ne olmalıdır? İyi bir ölçme değerlendirme ve not verme politikasının öğretmen öğrenci ilişkileri ve öğretmenin mesleğindeki başarısı açılarından önemi nedir? Bunları tartışalım.

Özellikle devrimci öğretmen arkadaşlarımızın öğrenciye not vermede çok katı bir tutum takınması, bağışlanır gibi bir hata değil. Bu eğitim sisteminin laçkalığını, bir seri olumsuz yanlarını en iyi bilenler ya da bilmeleri gerekenler bizleriz. Öğrenci başarısının bir seri ekonomik, sosyal, politik ve kültürel belirleyicinin yansıması olduğunun bilincinde olması gerekenler de bizleriz. Bozukluk, yanlışlık ve olumsuzlukları epeyce çok olan eğitim sistemimizin öğrenci başarısını olumsuz yönde etkilediğini de biliyoruz. Kısaca, not vererek durumunu değerlendirdiğimiz öğrencilerimizin, hele sosyo-ekonomik bakımdan geri ailelerden gelen öğrencilerimizin ne denli olumsuz koşullara karşın başarılı olmaya çalıştığını biliriz. Öyle ise bütün bu olumsuzlukların tüm yükünü öğrencilerimizin omuzuna yükleyip bir kenara çekilmenin anlamı yoktur. Tüm olumsuzluklara karşın öğrencilerimizi iyi yetiştirmeye çalışmanın yanında, not verirken hoşgörülü olmak da görevdir bizim için. Bu, bilen bilmeyen herkese bol keseden not verelim anlamında değil; önce öğretip, eğitelim sonra da not konusunda cimri olmayalım anlamındadır.

Kaldı ki, öğrenci başarısını ölçerken - değerlendirirken demiyorum- hiçbirimizin elinde yanılmaz, hassas ölçü araçlarımız yoktur. Önce de belirtildiği gibi, bilgi dediğimiz şey bir nesne değildir ki, hassas bir ölçü aleti ile karşılaştıralım. Karşımızdaki öğren-

cinin bilgisinin üçlük, beşlik ya da sekizlik olduğu konusundaki kararımız, çoğunlukla bir kanı olmaktan öteye gitmez. Bir öğretmenin iki verdiği bir kompozisyon ödevine, bir başka öğretmenin dokuz verebildiği araştırmalarla ortaya konmuştur.

Konunun önemle göz önüne alınması gerekli bir yönü de şu: Öğretmen olarak görevimiz kısaca sağlıklı kişilik geliştirmek diye de tanımlıyabileceğimiz eğitimdir. Yoksa, öğrenciyi notla ya da başka bir şeyle korkutarak dersleri öğretmek değil. Eğitimimizle öğrencide sağlıklı bir kişiliğin gelişmesine yardımcı olamamışsak, onun belirli bilgileri öğrenmiş olmasının da pek yararı yoktur. Öğrenciyi notla korkutmak onu not için çalışır bir kişiliğe büründürmek öğretmenin başarısızlığının göstergesidir. Eğitim - öğretim etkinlikleri miz öğrenciye kendimizi sevdirip, saydırma esasına dayanmalıdır, korkuya değil. Eğer kendinizi sevdirip, saydırabilmişseniz öğrencilerinize, onların derslerine çalışmalarını sağlıyacak bir başka araca gereksinme duymayacaksınız. Öğrenciye not vermeyi de bir amaç değil, eğitim için bir araç olarak düşüneceksiniz o zaman. İşte o zaman gerçekten eğitmen oluruz, sıradan öğretmen değil.

Şunu hiç aklımızdan çıkarmıyalım : **Öğretmen öğrenci başarısını değerlendirirken, öncelikle kendisinin öğretmenlikteki başarısını değerlendirmektedir.** Toplumdaki geri zekalıların oranı çok azdır. Orta dereceli okul öğrencisi olmuş, hele bu okulların ilk sınıflarını geçmiş öğrenciler arasında ise geri zekalı olanlar hiç yoktur denebilecek kadar azdır. Eğer biz başarılı bir öğretmensek, öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğunun dersleri hiç olmazsa orta derecede öğrenmemesi ve orta not almaması için hiç bir neden yoktur. Bu nedenle diyorum ki, **not defterindeki notların ortalaması, öğretmenin öğretmenlikteki başarısının notudur.** Eğer öğrencilerimizin yüzde onu, onbeşi hele daha çoğu derslerimizden zayıf not alıyorlarsa, parmağımızı şakağımıza koyup şöyle bir düşünmeliyiz. Ve öncelikle kendimize soracağımız sorular şunlar olmalıdır:

Ben iyi bir eğitmen, başarılı bir öğretmen değil miyim, iyi öğretemiyor muyum?

Hata öğretim yönetmimde mi, soru ya da sınav yapma biçimimde mi?

Neleri öğretmeliydim, ben ne öğrettim, daha iyi nasıl öğretebilirim?

Öğretimi eğitimde bir araç olarak mı kullanıyorum, yoksa öğretimi amaç yerine mi koydum?

Yoksa bunların hiç biri değil de ben not verirken çok cimri mi davranıyorum? Notu öğretimin amacımı sanıyorum?

Öğrencide arıyacağımız hata ise, bu sorulara samimi cevaplar verdikten sonra düşünülecektir. Öğrenciden gelen hatalar derken, toplumsal çevrenin olumsuzluklarından öğrenci başarısının etkilenmesiyle, öğrencinin kişisel yetersizliklerini bir arada düşünüyorum. Doğaldır ki, öğrenci başarısızlıklarının tüm nedenlerini öğretmende aramak yanlıştır, yersizdir. Ama, öğretmenin kişiliği ve meslekteki başarısı, öğrenci başarısını etkileyen en önemli etmendir. Bu nedenledir ki, önce hataları kendimizde, sonra da çevrede ve öğrencinin kişiliğinde ayrıyalım diyorum.

Konumuzun önemli bir yanı da şu; çok az da olsa, bazı öğretmenlerin kendi dersini güç, kendini önemli öğretmen olarak çevresine ve öğrencilere kabul etirmek için kıt not vermesidir. Bu tür öğretmenler çoğunlukla davranışlarında bilinçli değillerdir. Belki de bilinç altı bir dürtü ile bu yolu seçmekteler. Ama, ister bilinçli olsun, isterse bilinçsiz, kıt not vererek doygunluk sağlama hastalığından en çok öğrenciler etkilenmekteler. Hemde haksız yere. Bu gibi adı sıfırcıya çıkmış olan öğretmenler, aslında öğretmemlerdir. Elindeki bir olanağı, kendisine karşı savunmasız olanların zararına kullanmak kimseyi yüceltmez, tersine düşürür. Kıt not vererek öğrencide kendimize karşı yarattığımızı sandığımız saygı, aslında üstü kapalı bir nefret duygusudur. Mesleğinde başarılı, sağlam kişilik geliştirmiş ve bilinçli bir öğretmenin zoraki yaratılmış bir saygıya gereksinim duyacağını da sanmıyorum.

Bu konuyu yazmak isterken amacım. Asıl vurgulamak istediğim şu idi: Eğitim öğretimde öğrenci başarısının değerlendirilmesinde tutulacak doğru yol; öğrenci-öğretmen ilişkilerini olumlu yönde etkiliyen, dolayısıyla bizi amacımıza ulaştırmayı kolaylaştıran çok önemli bir etkendir. Söz, tutum ve davranışlarımızla öğrencilerimize şunu kavratabilirsek, sorunun önemli bir bölümünü çözmüş oluruz: Not, eğitim öğretimde amaç değil, bizi amaca ulaştıran bir araçtır. O neden le, öğretmen olarak ben notu fazlaca önemsemiyorum. Benim için önemli olan sizin üç ya da sekiz almanız değil; benim öğretmenlikte amacımı ne denli gerçekleştirebildiğimdir. Görevim sizi sınıfta bırakmak değil, daha iyi eğiterek tümünüzü başarılı öğrenciler yapabilmektir. Bu konuda bana yardımcı olursanız sevinirim. Evet,

böyle diyebiliyor ve öğrencilerimizi de buna inandırabiliyorsak, sınav ve not verme bizim için de sorun olmayacaktır. Bu görüşümüzde samimi olduğumuza öğrenciyi inandırmanın yolu ise, başarılı bir öğretmen olabilmek için var gücümüzle çalışmaktır. Öğrenci bilginize güvenmeli, kişiliğinize ve samimiyetinize inanmalıdır.

Bağışlayın, kendi yaşantımdan vereceğim şu örnek dikkate değer: 1971-72 öğretim yılında Erzurum Teknisyen okulunda ücretli olarak «Sosyoloji ve Ekonomi» dersini okutuyordum. Sınıfta lise çıkışlı olup da fark derslerini vererek teknisyen okulunu bitirmek istiyen öğrenciler de vardı. Bunlar lisede sosyoloji okudukları için bu dersi yeniden okumak istemiyorlardı. Ama, yönetmelik Sosyoloji ve Ekonomi dersine girmelerini gerektiriyordu. Biraz da TÖS şube başkanı oluşum nedeniyle öğrencilerin somut hedefi ben olmuştum sene başında. Zamanla öğrencilerin inan ve güvenini kazandım. Çünkü, notu sorun etmiyor, ama dersi amacına ulaştırmak için var gücümle çalışıyordum. Öğrenciler de fark etmişlerdi bunu. Yıl sonuna doğru, sosyolojide din konusunu tartıştığımız bir dersin ertesi günü, bir öğrenci ve bir öğretmen tarafından «dini inançları kötülediğim» gerekçesiyle şikayet edildim. Şikayetin yalan, şikayetçi öğrencinin öğretmen tarafından kışkırtılmış olduğu konusunda Vali ve Milli Eğitim Müdürüne dilekçe veren, baskılara karşın dilekçeyi geri almayan yetmiş sekiz öğrencimin başlarında ise, yıl başında beni döğmeye kalkışan lise çıkışlı öğrencilerim vardı. Mutluluğum sonsuzdu. Çünkü, yıl başında hem kişiliğime, hem de düşüncelerime karşı olan öğrencilerim benden yana olmuşlardı. Üstelik düşüncelerimi de benimsemişlerdi. Benden kaynak kitaplar istiyordu öğrencilerim. Sosyoloji ve ekonomi konularını daha derinlemesine öğrenmek için.

Şöyle bağlamak istiyorum konuyu; eğer faşizme karşı kitle tabanı oluşturmak, öğrencilerimizi bilinçli kişiler olarak yaşama hazırlamaksa amacımız, öğrencilerimizin bize inanmaları ve güvenmelerini sağlamalıyız ilk başta. Bunun için de nutuklar çekmeye, nasihatler etmeye ve hele donkişotluğa gerek yoktur. Elimizdeki tüm olanakları değerlendirmede dikkatli, sabırlı ve samimi olalım yeter.

MEHMET GÜLER

Sanatsızlığa Doğru mu?..

Kültür ve sanat mücâdelesinin devrimci mücâdeleden ayrı tutulmağa çalışıldığı bir dönemde yaşıyoruz. Egemen sınıfların kültür ve sanat düşmanlığı, değişik görüntüleriyle devrimci güçler arasında da yaygınlaştırılmağa çalışılıyor. «Kültürün adını duyduğum zaman tabancama mermi sürüyorum» diyen Hitler'in komutanı Goebbels gibi, bazı bölme kafalılar ve keskin devrimcilere göre, sanat küçük burjuva duyarlığından başka bir şey değildir. Entellektüel kesimin bireyci, edilgen, kaçak, sekter... tavrının dışlatırılışıdır. Yine bu baylar kesin anti-emperyalisttirler, ama kültür ve sanatın emperyalist yayılmacılığı onları ilgilendirmez. Yine kesin halktan yanadırlar; ama halkın sanatsal yaratılarına sırtlarını dönerler. Onların ürünlerini çağdaş anlamda yeniden yorumlayıp yaratmaya olduğu gibi, ileri sanat ürünleriyle halka ulaşmaya da tepeden bakarlar. Bir şiir ya da öykü kitabına hiç pas vermezler.

Her zaman söylendiği gibi devrimci mücâdele bir bütündür. Parçayla bütün arasında gözardı edilemeyecek diyalektik ilişkiler vardır. Bu nedenle, bunlardan birisinden vazgeçilemez, ya da tavsatılamaz. Devrimci kuramı (teoriyi) gözardı edip devrimci sanatçı olmaya çalışmak ne denli yanlışsa, devrimci sanattan vazgeçip dev-

rim kuramcısı kesilmek te o denli eksikliktir. Devrim ustalarının başarıları, biraz da kuramla sanatı birbiri içinde eritmiş olmalarından gelmektedir. Elbette ne kuram, ne de sanat üretim sürecini belirleyen ve son sözü söyleyenler değildir. Belirleyici olan üretici güçlerle (insan ve teknolojiyle), üretim ilişkilerinin (mülkiyet ilişkilerinin) arasında süren çelişkidir. Bilim, bize, üstyapı olan sanatın, belirleyici olan altyapıyı etkilemedeki önemini de öğretmektedir.

Devrimci öğreti hayatın kendisine bir bütün olarak bakar. Sanatın ve kuramın «üstün insan»ından çok, bunların kitlelere mal edilmesine önem verir. Hayatı tüm karmaşasıyla ve zenginliğiyle: etki tepkisiyle, neden sonucuyla, yürüyen duran yanlarıyla, tekilliği çoğulluğuyla, güncel tarihselliğiyle, yerel evrenselliğiyle... içine alır. Bunları birbirinden soyutlamaz. Durum böyle olduğu halde, devrimci olduğunu söyleyen kişilerden öte, tabelasını takmış beş parti, daha çok sayıda olan çizgi ve grupçukların da yayın organlarını sanat ürünlerine kapamaları niye? En devrimci, en ilerici olmanın ölçütü sanatı yoksamaksa, büyük yanılgı bu. Sanatı yoksarken kuramı da çoraklaştırdığımızı bilmek zorundayız. Çünkü kuramla sanat arasında diyalektik ilişki vardır. Bunlar birbirini besleyip güçlendirirler.

Son yıllarda kapanmak zorunda olan pek çok devrimci sanat dergilerinin, okunmaz ve basılmaz olan önemli sanat yapıtlarının, yaygınlaştırılmağa çalışılan bu sekter tavırdan zarar gördüğü bilinen bir gerçek. Son aylarda birkaç dergiyle birkaç gazetenin sayfalarına sıkışan sanatın işlevini tam olarak yapamayacağını bilmek zorundayız. Bu gün sanat dergilerinin yaşarlık kazanması, sanat ürünlerinin yayılıp açılması iyi niyetli birkaç yayıncının işi olmaktan çıkmış, bir örgütün ve kitlenin ortak sorunu olmuştur. Sanatsızlığı yeğleyen devrimci örgütlerin kendilerini bu konularda görevli saymamaları, hangi mazeret ardına saklanırlarsa saklansınlar, onları sorumluluktan kurtaramaz. Çağımız örgütlü mücâdele çağıdır. Kanarya sevenlerin bile örgütlenip mücâdele verdiği çağımızda sanatı örgütsüz bırakamayız. Sanatı küçümseyip ambargolayan örgütçülüğün, devrime giden yolun önünü tıkadığını kabul etmek zorundayız.

Halkın edimler içinde oluşturup geliştirdiği sanatı, kendi tarihi kadar eskidir. Julius Fuçik, «gerçek hayatta seyirci yoktur, herkes katılır hayata» der. Halkı kucaklayan bu söz, onların sanatını da içine alır. «Gerçek hayatın» parçası olan «gerçek sanatına» seyirci

olarak değil, oyuncu olarak katılır halk. İlkel ya da yetkin; sanatı onu günlük yaşamında kuşatır. İş türküleriyle, doğanlarına ninni, ölenlerine ağıtlarıyla, köy odalarında masal, dolmuşlarında plâk, grevlerinde oyunlarıyla sanatın içindedirler. Gurbet türküleriyle ayrılığa, ağıtlarıyla ölüme karşı direnirler. Ördüğü çoraba, dokuduğu hasıra sabrını işlerler. Sanatları onları daha direngen, daha umutlu ve yürekli yapmağa aracılık eder. Maddî dünyalarından gelen yalınlık ve saydamlık, sanatlarına da gölgesini vurur doğal olarak. Yaşamı bütüncüllüğü ve karmaşasıyla ele geçirdiği zaman, ona koşut olarak sanatını da zenginleştirecektir. Bu da kendiliğinden olmayacaktır elbette.

İşte sosyal dönüşümlerin eşiğinde olan halkımıza yaklaşırken, onu kendi gerçeği içinde ele almak zorundayız. O sanattan anlamaz diye devrimci öğretiyi devrimci estetikten soyarak götürmek, sanatı kentlerin lüks salonlarında tutsak etmek kadar yanlıştır. Sosyal devrimleri salt ekonomik kalıpları içinde ele almak, ilk çağın kaba materyalizmiyle, 19. yüzyılın ekonomizminin günümüze uyarlanışı olsa gerek. Bu da sekterizmin bir değişik görüntüsüdür. Oysa yükselen, tarih gündemine gelen sınıf, kültür ve sanatıyla birlikte yürümek zorundadır. Onu sanatından yoksun bırakmak, devrimci öğretiyi taşıyanı da, alanı da çoraklaştırıp kısırlaştırmaktadır.

Burjuva sınıfının entellektüelizmine varamamış, ama edimleriyle yaşamı değiştirici tavır kazanmış işçi ve köylü sınıfının ileri estetikle donatılması gerekir. Burjuvazinin karşısında işçi sınıfının, oluşumunu tamamlamış kapitalist ülkeler karşısında geri bıraktırılmış ülke halklarının zengin, canlı sanat malzemeleri vardır. Oluşumunu tamamlamış sınıf ve toplumlar doğal olarak dinginliğe, durukluğa düşecek, o oranda da bireyci, ikiyüzlü, bencil, fırsatçı... insan modelleriye sanatın insansal özünden uzaklaşacaklardır. İşte büyük yapıtların devrim öncesi sancılı toplumlarda ortaya çıkmasının yükselen hayatla ve yükselen sınıfla doğrudan ilgisi vardır. Bu genel doğruyu ülkemize ve ülkemizin işçi sınıfına indirgeyebiliriz. O zaman kendi özgül koşullarımızda da sanatın vazgeçilemez önemine varırız.

Ülkemiz insanı, dünyasını kuşatan idealist felsefenin metafizik kabuğunu çatlatıyor, oradan materyalist felsefenin diyalektik yöntemiyle bakabiliyorsa bundan göneniriz. Kuramsal yapıtların öne geçmesi, daha doğru dürüst sosyo ekonomik tahlilini yaparak öz-

gül devrim koşullarını saptıyamamış ve sınıf bilincini yeterince yaygınlaştıramamış ülkemiz için zorunludur da. Ne ki, bu gelişimin devrimci sanatın kesesinden harcanarak yapılmasını doğru bulmayız. Çünkü, kuramla sanatın kendilerine özgü işlevleri vardır. Bunlar birbirlerinin yerini hiçbir zaman dolduramaz.

Devrimci öğretinin bir parçası olan devrimci sanatın budanıp iğdiş edilmesi o eylemi topallaştırır. Bu olumsuzluklara karşın şuna da inanıyoruz; ne denli horlanıp küçük görülse de, sanatın özünde bulunan etkin işlevsel güç, önüne çekilen setleri er ya da geç aşmasını bilecektir.

SÜLEYMAN YAĞIZ

Ayak - Uyak Sorunu ve Slogan - Şiir...

■ A y a k

Birkaç dörtlükten oluşan bir türkünün dörtlüklerinin birbirlerine uyum sağlayan ya da birbirlerinin aynı olan sonuncu, sonuncudan önceki ya da en baştaki sözcükleri (ya da: «birbirlerinin aynı olan» dizeleri) dir. «Ayak», daha çok bir halk kullanımıdır. Sazlı Ozanlar da aynı söyleyişi kullanırlar... Örnekleyelim:

BİRİNCİ DÖRTLÜK :

..... (a)	«Uyur idik uyardılar (a)
..... (B)	**Diriye** SAYDILAR BİZİ (B)
..... (a)	
(ya da: **s e r b e s t**)	Koyun olduk ses anladık **(s e r b e s t)**
..... (B)	**Sürüye** SAYDILAR BİZİ» (B)

(Pir Sultan ABDAL)

«Düş değil bu hayal değil he hey be (a)
Yetmiş bin dev işçim **kalktı yürüdü** (B)
Kokuşmuş düzene sahip çıkanın **(s e r b e s t)**
Alnının çatına **aktı yürüdü»** (B)

(Âşık İHSANİ)

«Çok dokundu mızrap ile tellere (a)
Bozuk perdeleri **görmedi Veysel** (B)
Ağıt yaktı bülbül ile güllere (a)
Dikene elini **sürmedi Veysel»** (B)

(Tuncelili Âşık ZAMANÎ)

ya da:

..... (a) «Yürü yiğit yürü yol ile **yürü** (a)
..... (a) Ağustos'ta erir dağların **karı** (a)
..... (a) Gayet güzel olsa yiğidin **yâri** (a)
..... (B) O, yiğit yanına nazınan gelir (B)

(Dadaloğlu)

İKİNCİ DÖRTLÜK :

..... (c) «Sürülüp kasaba **gittik** (c)
..... (c) Kanarada mekân **tuttuk** (c)
..... (c) Didâr defterine **yettik** (c)
..... (B) **Ölüye** SAYDILAR BİZİ» (B)

ÜÇÜNCÜ DÖRTLÜK :

..... (d) «Halımızı **hâl eyledik** (d)
..... (d) Yolumuzu **yol eyledik** (d)
..... (d) Her çiçekten **bal eyledik** (d)
..... (B) **Arıya** SAYDILAR BİZİ» (B)

Burada «B» harfi ile gösterilen dizeler (ya da: sözcükler toplamı) bir şiirin **ayak'**ını oluştururlar. Belirtildiği gibi, bu son dizeler **(ayaklar)** birbirlerinin tıpkısı da olabilir, yalnızca son sözcükleriyle uyum da sağlayabilir; yani her zaman (ve hatta: çoğu zaman) birbirlerinin aynı olmayabilirler. **Ayak'**lar daha çok dörtlüklerin son dizeleri olmakla birlikte bu dizelerin son ya da sondan önceki (ve bazan da: baştaki) uyum sağlayan sözcükleriyle de oluşturulurlar. Örneğin, Pir Sultan'ın **«Dönen Dönsün Ben Dönmezem Yolumdan»** başlıklı şu aşağıdaki şiirinde **ayak,** son dizeler bakımından birbirlerinin aynıdır. Her dörtlüğün sonunda aynı dize yinelenmektedir çünkü :

«Koyun beni Hak aşkına yanayım (a)
DÖNEN DÖNSÜN BEN DÖNMEZEM YOLUMDAN (B)
Yolumdan dönüp de mahrum mu kalayım (a)
DÖNEN DÖNSÜN BEN DÖNMEZEM YOLUMDAN (B)

Kadılar müftüler fetva yazarsa (c)
İşte kement işte boynum asarsa (c)
İşte hançer, işte kellem keserse (c)
DÖNEN DÖNSÜN BEN DÖNMEZEM YOLUMDAN (B)

Ulu mahşer olur, divan kurulur (d)
Suçlu suçsuz gelir anda derilir (d)
Piri olmayanlar anda bilinir (d)
DÖNEN DÖNSÜN BEN DÖNMEZEM YOLUMDAN (B)

PİR SULTAN'ım arşa çıkar ünümüz (e)
O da bizim ulumuzdur, pirimiz (e)
Hak'ka teslim olsun garip canımız (e)
DÖNEN DÖNSÜN BEN DÖNMEZEM YOLUMDAN (B)

■ Uyak (kafiye)

Uyak da **«kafiye»**nin Türkçe söylenişidir. Bir türküde ses ve sözcük **benzerlik'**leri ya da **aynılık'**larıdır.

Ayak ve **uyak** halkın dilinde adı TÜRKÜ, DEME ya da DEYİŞ olan **Ölçülü-Uyaklı Şiirin** iki önemli ögesidir. Bunlarsız bir türkü, de-

me yada bir deyiş düşünmek pek olası değildir. Bunlar, Ölçülü-Uykalı Halk Şiirinin vazgeçilmez ögeleridir. (Yanlış anlaşılmasın: «ayaksız-uyaksız» SERBEST HALK ŞİİRİ olmaz demiyoruz; ÖLÇÜ-LÜ-UYAKLI HALK ŞİİRİ olmaz... dememiz bu.)

Ne var ki, geçmişte doğuştan **(irticalen)** söylenen yaratılarda, günümüzde ise kimi genç sazlıların adına slogan şiir ya da marş demek zorunluğunu duyduğumuz KAVGA İÇERİKLİ ürünlerinde, ayağın ve uyağın yerli yerine oturtulamadığına rastlıyoruz. Gerçi geçmişe ilişkin «irtical» hataları doğal eksikliklerdendir; yadırganası değil... Ama günümüz Ölçülü-Uyaklı Halk Şiiri için aynı hata, aynı doğal karşılamayla ele alınamaz. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra 61 Anayasası ile birlikte başkalaşmaya başlayan Ölçülü-Uyaklı Halk Şiirinin DEVRİMCİ ÖZ yüklenmesiyle yoğunlaşan bu olumsuzluk («başkalaşan niteliği»yle henüz çocukluk dönemini yaşamasından olsa gerek) bir tehlike olmaktadır. Amacın yalnızca ÖZ olduğu savlarıyla haklı çıkartılmaya çalışılan bu tehlike günümüz Ölçülü-Uyaklı Halk Şiirinin en ilk ve en önemli sorunudur. Çünkü, ÖZ bu tür şiirde BİÇİM kaygusunu taşımaktan uzak değildir. Dönemlerine göre ÖZSEL nitelik farklılıkları gösteren bu şiir biçimsel ögelerinden hiçbir zaman ayrı düşünülmemiştir; düşünümemelidir. (Yine «yanlış anlaşılmasın» diyelim: Bu sözlerimizle, HALK ŞİİRİ, yalnızca ölçülü-uyaklı olacaktır demek istemiyoruz. Diyoruz ki: Bu türle karşımıza çıkan Sazlı Ozanlar, türün gerektirdiği biçimsel koşullara da uymak zorunda olduklarını unutmamalı; ve o, yeni çağdaş-toplumcu ya da toplumsal devrimci ÖZ'lerini en güzel BİÇİM'le yansıtmayı amaç edinerek BİÇİMSEL kurallara uymalılar...)

■ Ölçü

Ölçülü-Uyaklı Halk Şiirinin bir başka önemli ögesi de (ki bu da **ayak** ve **uyak** gibi vazgeçilmez olan) ÖLÇÜ'dür. Ayaksız-uyaksız ve de ölçüsüz bir Ölçülü-Uyaklı Halk Şiiri düşünemeyiz.

Yeri gelmişken, öbürleri gibi şu bilineni de bir kez yineliyelim:

En çok kullanılan ölçüler ONBİRLİ (4-4-3 ya da 6-5) ve SEKİZLİ (5-3 ya da 4-4) dir... Bunlara oranla daha az kullanılan bir de YEDİLİ ölçü vardır. Başka ölçüler de var ama, onlara çok ender rastlanır...

Bir Sazlı Ozan şiirini oluştururken sözü edilen ögelere uymak zorundadır. (Bir kez daha «yanlış anlaşılmasın» diyelim: Bir SAZLI

OZAN kesinlikle Ölçülü-Uyaklı söyleyecektir demek istemiyoruz... Demek istediğimiz şu: Eğer bir Sazlı Ozan, HALK ŞİİRİNİN ölçülü-uyaklı olanıyla karşımıza çıkıyorsa, o, o türün kurallarına kesinlikle uymak zorundadır. Bu, en azından, o tür şiire olan bir saygı gereğidir.)

■ Slogan - Şiir

Sözü edilen bu biçimsel ögelere uyulmayınca ne mi olur? Şu olur: Halk Gecelerini izleyenler bilirler, bu kurallara uyulmadığı zaman, şiirden çok, birtakım devrimci sloganlarla beslenmiş bir bildiriyle karşılaşıyoruz çokluk. Ama bu, üzücüdür ki, şiir adına yapılıyor. Bunun örneklerine özellikle genç Sazlı Ozanlarda rastlıyoruz. Nedeni de şu: «Tevekkül»sel sabırla devrimci sabrı birbirinden ayıramayan küçük-burjuva sosyalist kardeşler, izledikleri gecelerde Sazlı Ozanları «adeta» kışkırtmaktadırlar. Sözüngelimi, bir genç Sazlı Ozan, yerli yersiz devrimci sloganları kullandı mı, küçük-burjuva devrimci kardeşlerce ilgi görmekte ve eller patlatılıncaya kadar alkışlanmaktadır. Bu ise o genç sazlıyı olumsuz yönlendirmekte; ve dolayısıyle, gerçek şiirin, sloganlarla yüklü bir bildiri olduğu yargısına vardırmaktadır. Oysa, yalnızca sloganlarla yüklü bir bildiri bir Sazlı Ozanın değil, içimizden herhangi bir siyasacının görevidir. Sazlı Ozanın görevi, devrimci siyasal sanatını «icra» ederken, devrimci sloganları şiirin potasında eriterek onlara şiirsel güzellikler kazandırma çabasını taşımalıdır.

■ Bu Olumsuzlukların Özsel Nedeni ve Sonuç

Şiir diye yola çıkılırken sonuçta **slogan-şiir** ya da marşın verilmesine neden, yalnızca, bu sözü edilen BİÇİMSEL ÖGELERE uymamak değildir. ÖZSEL NEDENLERİ de var. Ki bunun da en önemlisi, çoğu Sazlı Ozanca, ki buna bu işin en ustası olan İhsanî bile dahildir, devrimci şiirin yalnızca KAVGA sanılması yanılgısıdır. Öyle ki aşktan, duygudan söz etmek ayıpmış sanki: Belki biraz ağır gelecek ama.. kapitalist toplumun kadını MAL sayması gibi, bu da farkında olmadan da olsa insanı, mal ya da ROBOT görme yanılgısıdır. O nedenle İhsanî gibi bir ustayı bile birkaç şiiri dışında insan, yalnızca, kavga duyguları kabardığı zaman büyük bir gereksemeyle dinliyor. Oysa bir ozan, sazlısı, sazsızı yalnızca kavgayı değil, AŞKI ve DUYGUYU de dile getirmeli... ve onu devrimci kavganın şiirsel dünyasına sokabilmelidir. Şundan ki, devrimci kavganın yolu, dev-

rimci aşktan, devrimci duygudan, duyarlıktan geçer. Aşksız, duygusuz, duyarlıksız ne başkaldırı ne de kavga olur. Aşkı, duyguyu, duyarlığı iliklerinde duymalı ki bir devrimci, kavgası yenilmez ve hiçbir zaman geri dönülmez olsun:

Ölçülü-Uyaklı Halk Şiirinin SLOGAN-ŞİİR'e dönüşmesinin bir nedeni de, işte bu, şiiri yalnızca KAVGA sayma yanılgısıdır. O nedenle Sazlı Ozanlar iki genç sazlıdan (Haydar Erdoğan'la Abuzer Karakoç'tan), yapacaklarını sevinçle duyduğum bir ÖZELEŞTİRİ'nin perspektifinden geçirmeliler şiirlerini; ve dolayısıyle kendilerini: En ilk görev de, sanırım, en ünlü olan İhsanî'lere, Mahzuni'lere düşmektedir burda.

...Ya SLOGAN-ŞİİR, şiir diye sunulmamalı ya da SLOGAN ŞİİRE paydos demeli... Çünkü, Ölçülü-Uyaklı Halk Şiiri, her fırsatta söylediğimiz gibi, bugünden saptayamayacağımız bir zamana dek sürücektir daha.....

KEMAL BURKAY

BİR YALNIZLIK DEĞİLDİR İSPANYA

Salt kızgın boğalar değildir İspanya
Engizisyon baltası, büyücüler
Kan ve irin içiciler
Onuru, tutkuyu, sıcak bir yüreği
Güzelim düşünceyi
Bir paçavra gibi ayağa düşürenler
Salt kin ve ölüm değildir İspanya

İnsanlığın çamura belendiği yerde
Korku rüzgârının estiği
Güzelliğin bıçkılandığı
Madrit'te ölenler, Gernika'da gömülenler, dostlar
Sancağınız yücelerdedir işte
Salt bir alçalış değildir İspanya

İlk ve son değil
Bu bizim yaşama kan verişimiz
Gülümsiyen toprağa can verişimiz
Paris'te, Varşova'da, Stalingrad'da
Ve Ankara'da bir seher vakti
Yiğit gözelerden kopup gelen sesim
Şimdi de yankılanır durur orda

Sıcacık bağrından vuruldu da
Kızıla kesti kaç kez
Fırat ve Dicle
Süt mavisi ırmakları ülkemin
Salt bir yalnızlık değildir İspanya

BEŞ İSPANYOL

Nice güzelse de gözyaşları
Bizi uğurlasın devrim şarkıları
Çünkü biz «yarım kalmış bir şarkı»yı alıp gitsek de
Umutlarımız çarpar binlerce yürekte

Sizinle olurum Akdeniz'de
Bir çigan müziği gibi bastıran sabahlar
Köpürür, dalgalanır yaşam
Balık ışıltısında, Atlasın lacivert sularında
Hasat zamanı ve de bağ bozumunda
Sizinle olurum buruk şaraplarda
Barselona'da Madrit önlerinde
Ve alanlara sığmayan Enternasyonal
Sizinle haykırır hançerem

Ölüme giderken ne güzeldir
Tadına varmak şafağın
Billur anın
Seher yelinin
Tadına varmak bir sesin
Parke taşlarında yankılanan

İşte garnizon kuleleri bir kesittir yaşamdan
Dağlara süzülen bulut
Tıkırtısı makinalıların
Ve toprağa damlayan kan

Bir melodi gibi dolaşırım ülkemi
Dallara yürüyen özsuda
Taç yapraklarında
Okyanusa salkım saçak vuran güneşte
Ve karlı uçlarında Pirenelerin
Yumuşak koynunda günlerin, gecelerin
Sizinle olurum İspanya'da.

HİLMİ ÜSTÜN

SEVMEK YÜKÜ

Sevmeyi götürürler
Candarmaları hüznün
Bir sonbahar yeli kaça
Neyi güzelleştirdi böyle tanrılar
Avuçlarında çelik
Kurtuluşun olacaksa

Ellerin böye beyaz böyle güzel nereye
Zamanıdır ölümlerin
Gözlerinden bu ürkeklik hiç eksilmesin
Baş dönmesine benzer tüm kurtuluşlar
Günü gelip ansızın hasadı derilince

Anlat ve yaz gerçeğini
Güneşin batmadan önce
Olacağın en son bu kadar çocukluktur
Verme gözlerindeki gülümseyişi

ÇOCUKLAR KARANLIKTA DAHA İYİ GÖRÜRLER

Kara bir gül düşüyorum gönlümüzden
Alıp götürdüğünü vermiyor gece
Suları koymuyorum hesaplara
Kadınları çocukları diyorum
Yeniden yaratmalı
Sevmeden önce
Davulları çalar kurtuluşların
Biter camlarda çocuklar
Ellerini diyorum
Yeniden yaratmalı
En iyi günler için
Ölmeden önce

Trenlerdir ömrümüzden silinen
Emek ve umut yük anlamında
Bütün bu olanları yeniden yaratmalı
Ağır uykulara yatmadan önce...

AĞRILI TOPRAK

bütün savaşları temize çekiyorum
kimseler gelmiyor yenilgilerden
adsız askerler üzerinde duruyorum
parlak ışıklı vitrinlerde
ülkelerini arıyorum

yenilmişliğin türküsü beyoğlunda bir plakta
dokusunu kuruyor sömürgelerin
gemiler bir başka türlü geçiyor boğazlardan
ellerim terliyor sıcaktan
boğuluyorum

bir sigara veriyor büyük iskender
yakıyorum
biraz daha can var alır mısınız
bütün savaşları dezine döküyorum

ZEYNEL GÜL

BAŞLARKEN

Açmamışız gözümüzü
Bu güne değin kör deyi.
Çıkmamışız yücelere
Bizden yüceler var deyi.

Baktık kör değil gözümüz,
Baktık, doğrudur özümüz,
Baktık, gerçektir, sözümüz,
Geçtik eyleme dur deyi.

Yalazlar yurdun her yeri,
Dinleyin bir türküleri,
Devrimci ayak sesleri,
Gelir gümbür gümbürdeyi.

BİR ADAM

Düşle gerçek içinde uyandı adam,
Gün aydınlığını odasında gördü.
Çocuğunu gördü,
Karısını gördü,
Tazelik vardı yüzlerinde.

Çocuğunu sevdi adam,
Bir güzelce öptü.
Hoppacığa kaldırdı...
Mutluluk uçuştu gözlerinde.

Karısına şaştı adam,
Yuva kuran dişi kuşu anımsadı.
Güne güvenle yürüdü
Sevgi kaldı izlerinde.

Dolaştı bütün gün
Gözlerine baka baka insanların.
Anlayan olmadı onu
İstemeye istemeye
Yedi bitirdi günü.

Evlerine dönenleri gördükçe
Utandı erkekliğine.
Çaresiz o da döndü.
Eve yorgunluk götürdü,
Derman yoktu dizlerinde.

Gitti geldi, gitti geldi bir adam,
Görülmedi, övülmedi, sevilmedi...
Öldü gitti bir adam,
Ardından söz edilmedi.

Dulu yetimi ağladı,
Doğan aydınlık ağladı,
Kötü değildi ki adam
Yalan yoktu sözlerinde.

İSMAİL UYAROĞLU

çocuklar için şiirler

ÇOCUK VE DAĞLAR

En sevdiğim hayvan at
Hiç bilmediğim dağları özletiyor bana
Dağların hiç bilmediğim serinliğini
Büyüyünce daha çok seveceğim ama
Alıp götürdüğü gün beni
O dağlara

ÇOCUK VE KAR

Kar kardeş
Babam oyuncak alamıyor bana
Tekdüze geçiyor bu yüzden günlerim
Sen olsun beni anla
Ve renkli yağ bir gün de
Benim için
Ne kadar severim seni o zaman
Bilsen kar kardeş

Angola Şiirinden Örnekler(*)

Angola, 6 milyona yakın nüfusu, 1.246.700 km²'lik nüfusuyla küçük bir Afrika ülkesi. Değişik kabilelerden oluşan yerli halk geçimini manyoka ve mısırdan sağlar. Tahıl ekilir. Ülke, dünya kahve üretiminde beşinci sıradadır. Sisal, şekerkamışı ve tütün üretimi de önemlidir. Geniş maden yataklarına sahip olan bu topraklarda bakır, manganez, elmas işletmeleri vardır. Son zamanlarda geniş petrol yatakları bulunmuştur.

Angola, 1540'lardan beri Portekiz sömürgesi idi. 18. yüzyılda Güney Amerika'ya yapılan tutsak ihracatının merkezi oldu. Bu ticaret Portekiz'e büyük kazançlar sağladı. 19. yüzyılda tutsak ticareti durunca (1830'da yasaklanmıştı) ekonomide ağırlık tarıma kaydırıldı.

Angola'da ulusal kurtuluş hareketi 1956'da başlatıldı. 4 Şubat 1961'de, bugünkü başkent Luanda'da büyük bir ayaklanma oldu. O günden bu yana Angola halkı, aynı zamanda bir şair olan Agostinho Neto ile arkadaşlarının yönetimindeki Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA) öncülüğünde emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı kahramanca mücadele etti. Angola halkının ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelesi, geçtiğimiz yıl, uluslararası boyutlara ulaşarak emperyalizmin, yerli ve uluslararası gericiliğin güçleri ile dünya devrimci sürecinin, ilericiliğin güçleri arasında bir mücadele niteliği kazandı. Kuşkusuz kazanan Angola halkı ve dünya devrimci süreci olacaktı. Angola halkı, beş yüzyıldır kendisine kan kusturan sömürgecilik boyunduruğunu kırarak 11 Kasım 1975'te ulusal bağımsızlığına kavuştu. Kahraman Angola halkını, kurtuluşun yıldönümünde, başarılarının bizim de başarımız olduğu inancıyla ve dayanışma duygularıyla selamlıyoruz.

(*) A. Kadir ve Afşar Timuçin tarafından hazırlanıp 1975'te basılan **PORTEKİZ SÖMÜRGELERİ ŞİİRİ** adlı kitaptan alınmıştır.

GERALDO BESSA VICTOR

ZENCİ ÇOCUK OYUNA KATILMIYOR

Zenci çocuk katılmıyor oyuna,
beyazların oyununa, beyazların oyununa,
beyazlar sevinç içindeler, fır dönerler,
beyazlar şarkılarla, kahkahalarla, güle oynaya.

Zenci çocuk katılmıyor oyuna.

Rüzgar eser çocuklara doğru,
dans eder, türkü çığırır çocuklarla,
ince poyrazların danslarını, türkülerini,
güçlü fırtınaların danslarını, türkülerini.

Zenci çocuk katılmıyor oyuna.

Kuşlar uçar cıvıl cıvıl, küme küme,
çocukların küçücük başları üstünde,
çember çevirir, dört dönerler
kanat çırpa çırpa, şakıya şakıya.

Zenci çocuk katılmıyor oyuna.

Bir çocuk, bir beyaz çocuk, mutlu tepeden tırnağa,
«Gel kara oğlan gel» der, «katıl bize.»
Ama kurnaz anası varır farkına bir çırpıda;
çağıramaz zenci çocuğu beyaz çocuk bir daha.

Zenci çocuk katılmıyor oyuna.

Katılmıyor oyunlarına beyaz çocukların
zenci çocuk, acı çeke çeke, kura kura,
tek başına, gık demeden, ölmüş gibi,
zenci çocuk dikmiş gözünü bir noktaya.

Zenci çocuk katılmıyor oyuna.

AGOSTİNHO NETO

ATEŞ VE UYUM

Yollarda zincir şakırtıları,
yollarda şarkıları kuşların,
yeşil, ıslak ormanda
hindistancevizi ağaçlarının yumuşak cümbüşü,
yumuşak,
taptaze,
dipdiri.

Ateş,
Kuru otlarda ateş.
Ateş Cayatte'nn yalım yalım yanan hapishanelerinde.
Ateş.

Yaygın alanlar,
Kaynaşmalar dört bir yanda, kaynaşmalar,
bir halkın kaynaşmaları,
tüm ufuklarda vurulmuş bir halkın.
Yaygın alanlar.
Çıkış kapıları kapalı.
Ama yukarlarda açık alanlar
güçsüz kollarda.
sevincin ateşi,
dans,
tam-tam,
uyum.
Işıkta uyum,
renkte uyum,
seste uyum,
ellerde, koilarda, başlarda uyum.
Uyum çatlaklarında kanlı ayakların,
sökülen tırnaklarda uyum.
Uyum,
uyum da uyum.

Hey acılı sesi Afrika'nın, hey!

FERNANDO COSTA ANDRADE

DÖRDÜNCÜ SUÇLAMA ŞİİRİ (*)

Elli bin ölü.
Yeryüzünde
hiç hiç kimsenin ağlamadığı
mezarsız,
topraksız
elli bin ölü.
Hiç kimsenin ağlamadığı.

Bin Guernica,
ve Orozco'nun,
Siqùeiros'un fırçaları,
Bir sessizlik, denizler boyu.
Kan yağmuru sanki bu yağan.
Gür saçlar bitmiş sanki kocaman otlar gibi.

Bütün dirilerini yeryüzünün
suçluyor sanki
bir anda dünyadan göçen
elli bin ölünün
elli bin ağzı.

Elli bin ölü.
Yeryüzünde
hiç kimsenin ağlamadığı,
hiç kimsenin.

Serilmiş kalmış yerlerde
çocuklarıyla koyun koyuna
yerlerde,
Angola anaları.

(*) Angola halkının 1961 yılında 4 Şubat - 15 Mart arasındaki ayaklanması portekiz'li askerlerin şiddet hareketlerine yol açtı. Birkaç ay içinde, katliamla ve napalm bambalarıyla elli bin kişi öldürüldü.

DURAN YILMAZ

(HİKAYE)

Son Kurşun

Sonsuz bozkırın hiç kalmayacakmış sanısını veren karanlığına usul usul çiseliyordu yağmur. Ağır, kederli bir türkü tuttırmuş, tek düze mırıldanıp duruyordu. Sırtlarını fiskeleyen yağmura, iliklerine işleyen soğuğa ve su içinde kalan bedenlerine hiç aldırdıkları yoktu. Gözleri karşılarındaki pencerenin aralık perdesinden yağmurlu karanlığa süzülen ışıktaydı. Işık saçaklanmış bir biçimde karanlığı delerek yolun üstündeki su birikintisinde titreşiyordu. Düşen damlalar göleğin yüzünü didik didik ediyordu. Yağan korkunç bir devin karanlık ağzında, parmakları tetikte bekliyorlardı. İçlerinde kuduran ve bedenlerini ateşe veren hınç, beyinlerinde zonk zonk atıyordu...

Altındaki ıslak toprak, bozkırda derin derin soluyan yağmur, beyninde sancıyıp duran namus belası... Ve kızının hep utanan, yerden kalkmayan bu öldürücü lekenin altında feci sönmüş titreyen kara gözleri... Haydi Maho, arpacığın ucunda topalt namussuzlukları. Tetiğe bir değişte kızının gözlerindeki utanç perdesini arala, üstündeki dağları devir. İtlerin önüne ser... diyordu. Korkma Allah'tan ve günahtan. Namusunu temizlerken, sen de bir zalım Beko

Ağa ol... Günah, cehennem... sırf yoksullar, güçsüzler için mi?... Dünyada, temizleyemediğin namusunu, elini kolunu, tetik düşüren parmağını, gören gözlerini ölüm bağlayınca nasıl alacaksın?.. Haydi Maho! İkirciklenme.. Yeter ki bunca yaptığı işlerden ötürü ağaya hesap sormayan kanundan kendini kollamasını bil...

Maho bıyığı terlemeye başlayınca Beko Ağa'nın emrine girmişti. Korkusuzluğu, ataklığı, Beko Ağa'nın en şeytan düşmanını bile masal ediyordu. Maho gün geçtikçe Beko Ağa'nın gözünde, kancıklık, hile, oyun bilmeyen bir filinta gibi değerleniyordu... Konağının az ilerisine bir ev yaptırmış; sonra da evermişti. Her zaman yaptığı gibi Maho'ya alıverdiği kızın ilk gecesini odasında geçirtmemişti. Ağa. Kızoğlankızla evermişti Maho'yu. Böylece ona ne kadar büyük değer verdiğini, onu herkesten ayrı tuttuğunu anlatmış oluyor; hem de kendine iyice bağlıyordu.

Ve Maho günlerini Beko Ağa'nın gösterdiği hedefleri iki kaşının ortasından avlaya avlaya tüketiyordu. Bu arada kızı Ezo büyümüş, mavi gözlü sarışın bir bıldırcın olmuştu. Altmışına dayanan Beko Ağa'nın gözlerinde, gönlünde buğul buğul savruluyordu saçları, gözleri, hem şeftali gibi gittikçe topalan göğüsleri... Beko Ağa Maho'yu everirken almadığını kızı Ezo'dan almak niyetindeydi. Maho, şeytanının aklından bile böyle bir ihtimali geçirtmiyordu. Bildiği tek şey Ağa'dan kendisine hiç kötülük gelmeyeceğiydi... Tanrısına güvenircesine güveniyordu Maho, Ağa'ya.

Bir gün gelmiş, Kızı Ezo'yu, Beko Ağa'nın da izniyle Haydaro'nun oğlu Zakir'e gelin etmişti. Zakir gerdekten çıktığıyla bile kaynatası Mahir'in önüne gelmişti, boynu bükük, şapkasının tereği gözlerinin üstünde, ama öfkeli... Maho'nun sormasına fırsat vermeden, gece koynunda Ezo'nun anlattıklarını bir çırpıda kaynatasına aktarivermişti. Sonra:

«Namusuma benim ocağımda gelecek lekeyi silmek benim boynumun borcudur. Ama senin kirli yolladığın bir namusu da temizlemeye kefil değilem» demiş, çıkıp gitmeye hazırlanmıştı.

Maho damadını ceketinin ardından tutmuş, oturtmuştu. İlk kış gününün bulutlu sabahında, ikisi de susmuşlar, oturup kalmışlardı. Maho, bu suskudan yararlanarak aklını işletmişti: Demek kızımın gelin olmasından bir gün önce kasabaya bunun için yollamış beni Beko Ağa. Kızıma da kınada o bileziği bunun için takmış. «Sabahın

erinde içimde bir sıkıntıyla eve geldiğimde, kızımı elinde kahve fincanı, Ağa'nın odasından çıkarken görmüştüm. Demek bu alçaklığı yapmış kızıma o gece..» diye aklından geçirmişti.

Zakir'e bir cıgara vererek, karşısına koşmuştu. Karısı da doğrulamıştı Beko Ağa'nın o gece Ezo'yu koynuna aldığını.

«Beş köyündeki bütün ceylan topuklu, utangaç bakışlı kızları Ağa koynuna alıyor ya, bizimki de ondandır diye duyurmamıştım sana» demişti karısı. Bu işin olağanlığını belirtmişti...

Beko Ağa, kendine başkaldıracak erkeklerin onurunu kırmanın en iyi yolunu böyle bulmuştu. Evlendiği gece karısını dul bulan ve bunu da Ağa'nın yaptığını öğrenenler, bu utancın altında kıvranmaktan haklarını aramayı akıl edemiyorlardı. Haydi Ağa «ben senin avradıyı dul saldım koynuna it...» diye başlarsa herkesin içinde, ne olurdu halleri? Namusları beş paralık olmaz mıydı?..

Maho, karısının yanından damadı Zakir'in yanına gelmişti. Güneşin ilk ışıklarıyla şimşeklenen hançer gibi yanan kara gözlerine, öfkeden titreyip duran kangal bıyıklarına bakmıştı Zakir'in. Titreyen sesiyle :

«Zako, babam.» demişti, «sen hiç bir şey olmamışa vur. Bekle. Ezo'yu kovma evinden. Sev, karı et onu demirim. Köylerden bir iki kız daha ere verilene dek beklet... Çok çok Aprıl ayının inceden, ölü yağan yağmurlarının başlamasına dek... Kimseye bir şey deme. Dediğimi yap. Sonu benim işim. Ama sonra istersen gene kov evinden Ezo'yu..»

Başlık parasından Beko Ağa'nın kendine verdiği payın tümünü de koynuna sokuvermişti Zakir'in. Zakir kalkıp giderken kapıda:

«O gün gelince beni de habarla», demişti.

Zakir'in niçin geldiğini soran Ağa'ya Maho gülerek şöyle söylemişti :

«Elimi öpmeye, kaynatası olduğumu bellemeye.»

Ağa gülmüş, sonra o kopası başını pencereden içeri almıştı.

Bozkırın incecik, elenen bir duşta sessizce yıkandığı bir nisan akşamında Maho Zakir'e «gel» haberini vermişti. Beko Ağa'nın düşmanlarının canına kıydığı martini almıştı. Zakir de kötü günler için yağladığı filintasını. Gecenin üstüne çiseleyen yağmurun üşüttüğü

bedenlerini yüreklerindeki öfkeyle ısıtarak bekliyorlardı. Beynindeki namus düğümü, içindeki ateş... «Durma Maho, gün bugündür. Fırsat bu fırsat. Ve sen şu köylülere yıllarca yaptığın eziyetin bedelini öde. İşlediğin günahları kendi elinle sil...» diyordu.

Perdenin ardındaki ışık oynadı. Bir gölge belirdi. Maho bütün kinlerini kustururcasına çöktü tetiğe. Bir daha... Önlerinde, açıkta tüneyen kaz sürüsü korkulu çığlıklar atarak geceye dağıldı. Köyü birden köpek havlamaları kapladı. Maho, ağanın konağının yanındaki evine, Zakir'de karanlığın korkunç boğazına girdiler...

Az sonra Beko Ağa'nın karısının korkulu ulumaları yayıldı ıslak bozkıra. Çiseleyen yağmurun türküsünü bozdu ulumaları.

Maho tezden giysisini değiştirdi. Tüfeğini yeniden kaptı. Ağa'nın odasına yürüdü. Namusunu temizleyip temizleyemediğini görmek, temizleyememişse kendisinden Ağa'nın şüpelenmesini önlemek için yapıyordu bunu. Beko Ağa'yı yara bile almamış görünce içini onulmaz bir yalım dağlamaya balşadı. Yutkundu. Sonra hemen toparlandı, Beko Ağa'nın düşmanlarını temizlediğinde yaptığı gibi bir umursamazlığa büründü.

Beko Ağa onulmaz korkularda çırpınıyordu. Bunca yılın getirdiği büyüklüğünü, egemen olma gücünü yitirivermiş, iki duvarın birleştiği köşede pusuyordu. Konuşmuyor, konuşamıyor, akı iremiş gözleriyle gelen Maho'ya ve öteki adamlarına bakıyordu. Derin derin soluyup duruyordu. Beko, ağa olalı ilk defa karşılaştığı bu saldırı olayını yorumlayacak gücü bulamıyordu kendinde. Karısıysa bir pencereden öteki pencereye koşuyor, «ha var!» diye imdat çağırıyordu, soluk almadan.

«Hayrola Ağam,» dedi Maho öfkeli, atak bir hal alarak. Topalan, pusan Ağa'ya yaklaştı. «De Ağam. Kim?»

Açık kapıdan girenlere baktı Ağa. Onların saygılı, ya da saygısız durduklarına aldırmadı. Titreyen sağ elini duvara uzattı. Gözlerini dikti gösterdiği yere.

«Üç kere!» diye anlatmaya başladı bir üçgenin köşelerini oluşturan üç kurşun deliğini göstererek. «tam kafama. Üç kere!... İlk kurşun alnımı yalayıp geçti. Hemen yere attım kendimi.. Pencerenin önüne gelmiştim...»

Maho gözlerini duvardaki kurşun yerlerine perçinledi. Üzüntüyle ömründe ilk olarak boşa tetik düşürdüğünü hatırladı. Nasıl

olmuştu? Şaşırıyordu. Bir de, iki defa ateş etmişti. Üçüncü kurşunu Zakir'in sıkmış olduğunu düşündü. Belki sıcaktır kurşunlar yerinde, diye geçirdi aklından. Onlar soğusalar da Ağanın yüreğindeki korku soğumaz. Ne de hoş olur ya...

Kerpiç konağın çevresinde, yağmurda toplanan Giresira'lılar «Ağa kimi vururdu gene» diye korkuyla fısıldaşıyorlardı birbirleriyle. Korkularına karşın, gene de toplanıyorlardı; Ağanın öldürttüğü hakkında vereceği öfkeli, sövgülü söylevi dinlemek için.. Kurşunun Beko Ağa'nın penceresine sıkıldığını öğrenince sessizce evlerine dağıldılar. İçlerinde, bir filizin korkuları yırtarak boy atıp geliştiğini duyuyorlardı.

Sabahın erinde, herkesten önce «geçmiş olsun ağam» diyebilmek için köylüler Beko Ağa'nın konağına doluştular saygılı, puskun.. Ağa onları buyur ediyor, «geçmiş olsun»larına içtenlikle «sağolun evlatlarım» diyordu. Ağa, huzurunda oturmaktan sıkılıp saygıyla kalkarak izin isteyenlere «otursaydınız» diyordu Ağa. Korkusuna ortak arıyordu.

Arada bir soluğunu keserek, bunu kimin yaptığını kestirmeye çalışıyordu: Odasındakileri bir bir tartıyordu gözleriyle. Onların bakışlarından, duruşlarından bir sonuca varmaya çalışıyor ama bir ip ucu çıkaramıyordu. Komşu ağalardan kaçan marabalara sahiplik, yataklık etmemiş; kız kaçıranları, eşkiyaları kollamamıştı. Kim olurdu bu?.. Marabalarını, yarıcılarını, kapısından adam öldürtmek için beslediği Maho'yu adam saymadığı için bir türlü bulup çıkaramıyordu düşmanını Beko Ağa.

İkindiye doğru, odası boşaldı. «Ağa korkusuna ortak edecek bizi,» dedirtmemek için, köylülere «kalın, oturalım» diyemedi. Maho da çıkıp gidince boşalan odasını korku doldurdu Beko Ağa'nın. Bir amansız, çaresiz titreme gelip oturdu yüreğinin başına, yalım yalım yakarak...

O elenircesine çiseleyen yağmuru akşam taşıdı, getirdi köye bozkırın ötelerinden ağrı. Puskun bir denizi andıran bozkır, ilkin pursardı; sonra sırtlar, tepeler silindi; köy lacivert bir karanlığa gömüldü. Tezek galakları, toprak damlar ıradı yitti gecenin koynunda. Sessizce gelen bu ıslak gece korkunun anahtarı oldu. Beko Ağa oturacak bir köşe bulamıyordu artık. Düşmanını bulup çıkaramamanın sıkıntısı da bir yanından geliyordu. Saçaklardan dökülmeye başlayan damlalar kızgın kurşunlar gibi beynine akmaya başlamıştı.

Pencereleri Siirt battaniyeleriyle örttürdü. Köşeye serdirdiği yatağının ortasına topaldı. Korkunç ve ıslak bir gömütün içinde bekliyordu.

Köyün güzel gelinlerini, göğüsleri yeni topalan kızlarını odasına çağırtarak, onların dünyalarını yıktığını hiç hatırlamıyordu Ağa. Ağaya göre bu önemli bir şey değildi. Halbuysa karısı kocasına düşman gözüyle bakıyordu. Fırsatı yakalamışcasına söylenmeye başlamıştı. Bir yanından da o geliyordu Ağanın. Kadının çenesi durmadan işliyordu korkulu, biraz da hınçlı:

«Yapma Beko dedim, yaptın. Herkesin namusu senin oyuncağın değil. İçinden biri çıkar, bulur fırsatını dedim. Sen otur. Aklın ermez bu işlere. Deveye diken, insana s...ken yaraşır dedin. Ben onların insanlıklarını, onurlarını ameliyat ediyorum dedin. Al! Haydi bul, çıkar bakalım düşmanını. Pus köşede. Gözlerini öyle, kukumav gibi ağart, bekle...»

Beko Ağa ters ters bakıyordu karısına. «Ah şu gece olmasa, şu yalnızlık... Bilirdim sana edeceğimi ya! İlle de şu korku, şu yağıp duran mezar gibi gece...» diyordu. Oğulları, kızları yüksek okullardaydılar. «Keşke onların birini okutmasaydım, yanımda tutsaydım,» diye geçirdi aklından.

Birden sokuldu, topaldı karısının ardına. İkisi birden yamyassı oldular, tabana kapandılar. Soluksuz, öylece epey kaldılar. Duvarda, bir anda açılıveren üç kurşun deliğinden ince ince dökülen tozlara bakıyorlardı. Ensesinde kocasının sıcak soluğunu duyuyordu kadın. Köpeklerin köyden taşan havlamaları ıslak bozkırın derinliklerinde eriyordu. Beko Ağayla karısı ürpertiyle dinliyorlardı geceyi. Gözleri iremiş, dermanları bitik, pusuyorlardı.

Maho, omzunda taşıyıp durduğu, kokan iğrenç bir leşi, yasalana. Beko Ağa'yı elinde tabanca, sapasağlam, bir daha görünce iyice şaştı. Durakladı. Sonra birden uzattı mavzerinin korkunç namlusunu. Beko Ağa'yla karısını hizaya getirdi. Çöktü tetiğe. Son kurşun Beko Ağa'nın üstüne usulca devirdi karısını...

Maho, omzunda taşıyıp durdağa kokan iğrenç bir leşi, yasaların kıskacına düşmeyecek bir ustalıkla kaldırmak için bir tilki hızıyla ayvana fırladı. Ciseleyip duran mor karanlığa var gücüyle bağırdı:

«Ha vaar! Ağamı vurmuşlar!...»

Sonsuz bozkıra ölçülü ve aralıksız bir türkü fısıldayan yağmurun içinde sesinin dalga dalga eriyişini hazla bir süre dinledi. Bozkıra, hafif dalgalı bir denizin çırpıntı seslerini veren bu yağışlı gecede «imdat» çağrısına yanıt olarak ayak seslerini duydu. Hızla ölülerin başına döndü.

Yaşlı ana Meyro, usul usul yaklaştı yalancıktan, şüpheleri dağıtmak için sızlanıp duran Maho'ya. Kolundan tuttu. Yaşlılıktan titreyen sesini çiy kan kokusuyla dolu odaya saldı:

«Na tırsi Maho. Kimse görmedi Beko'yu vuranı. Boşuna kasem etme...»

almaya giderken; «boşver oğlum Deli» diyordu, «yiyen de ölmüş yemiyen de. Sattın yedin tarlaları. Mezara mı götürecektin. Yedin, içtin, gezdin. Gün gördün, devran sürdün. Aha şu mamalaklara sor bacaklım, senin gezdiğin yerlerin adını duymuşlar mı?» Sesini yükselterek bağırdı çalışanlara: «Deyin ulan, İstanbul'un Yeşilçam'ında ne yapılır? Höst, yeşil dediysek yeşillik anlayıp da yayılmayı düşünmeyin. Yeşilçam bu oğlum, yeşillik değil.»

Sözün sonlarına doğru sesi iyice alçalmıştı. Durgunlaştı. Başını indirdi yere. Kazmanın ucunu ağırdan yere sürmeye koyuldu.

Deli Kılıç diyorlardı ona. Yediden yetmişe Deli Kılıç diye çağırırdı herkes. Gerçekten deli olduğundan değil, başıboşluğundan, işini bilmezliğinden... Bir de sözünün önünü ardını düşünmediğinden. Yapmadığı iş, burnunu sokmadığı delik kalmadığını kendi söylüyordu öğünerek. İlk gurbete çıkan da oymuş köyde. Onunkisi gurbetçilikten değil de başıboşluktan olmuş. «Babasız çocuk, önünü ardını ne bilsin» diyor yaşlılar. Onbeşindeymiş babası öldüğünde. Yaylak gibi tarlalar bırakmış ardında Sağır'ın Binnet. Demir Abbas, Büyükayağın oğlu yanaşmışlar oğlana, ağzından girip, burnundan çıkmışlar. Cebine birkaç kuruş koyup yolculamışlar İstanbul'a. O gün bugündür, Deli Kılıç yılda, iki yılda bir gelir, tarlalardan birini satar; ver elini İstanbul. Para pitinceye dek vur patlasın, çal oynasın.

Üç ay önce tirenden indiğinde kimse karşılamamış Deli Kılıç'ı. Ne Demir Abbas, ne Büyükayağın Oğlu görünüyormuş ortalıkta Akkomlu'nun kahvesine sermiş postu. Çay dağıtmaya başlamış, boğaz tokluğuna.

«Demiryolu işçi alacak» dediklerinde Kılıç şapkayı havaya fırlatmıştı. Allahverdi Çavuş'la da arası iyiydi. Oyun kağıdının en az kullanılmışını, çayın karbonatsızını verirdi ona. Arada bir marka parasını da görmezden gelirdi.

Düdük sesiyle kaldırdılar başlarını yerden. Kazmalarını omuzlarına vurarak, eşyalarının yanına doğru yürüdüler. Eğik durmaktan belleri ağrımıştı. Çoğunun bir eli kazmanın sapında, bir eli belindeydi. Adımlarını da kısa atıyorlardı. Bir Deli Kılıç koşarak Allahverdi Çavuş'un yanını bulmuştu. «Nasıl çalıştım Çavuşum? Gördün mü? Bir sigarayı hakettim çavuşum. Ver de saralım» dediği duyuluyordu. Allahverdi Çavuş cevap yerine tabakayı çıkarıp uzatıyordu.

Eşyaların yanında ivecen bir çalışma başladı. Haloğlu'nun Kurban'la Kara Gülü'nün Ramazan çalı çırpı toplayıp ateş yakmaya ko-

yuldu. Seydi'li Kâtip mataraları birbirine bağlayıp suya gitmeye hazırlanıyordu. Birkaçı da çıkınlarındaki ekmekleri, kaynamış yumurtaları, kelle soğanları geniş bir daire biçimindeki çimenlerin üstüne diziyordu. Deli Kılıç. Allahverdi Çavuş'un tabakasından sardığı sigarayı tellendire tellendire, bir aşağı, bir yukarı gidip geliyordu aralarında. Ondan bundan geçiniyordu onbeş gündür. Onun önünden bir lokma ekmek, bir başkasından bir parça peynir, doyuruyordu karnını. Arada bir de Allahverdi Çavuş'un sofrasına dalıyordu: «Babana rahmet Çavuşum, bal mı o? Biçimini de unuttuk mübareğin. Aha bu ekmeğimin arasına bir gıdımcık koy da, nefsimiz geçsin» der, sonra da kahkahayı koyuverirdi.

Herşey hazırlanmıştı. Suya giden gelmiş, çay kaynamıştı. Geniş-ce bir halka oluşturdular sofranın başında. Tek Deli Kılıç'tı ayaktaki. Oturmuyordu. Onların oturduklarını görünce uzaklaşmak istedi. Çağıracaklarını biliyordu. Ağırdan ayaklarını sürükledi. Bir iki adım atmadan, Haloğlu'nun Kurban bağırdı ardından: «Nereye a Deli, sofraya gelsene.» Biraz durdu, bekledi sırtı dönük. Dönmesiyle o ortalığı çınlatan tasasız kahkahası duyuldu: «yok bir de gidecektim. Bizim karnımız aç değil mi? Biz de yiyeceğiz elbet. Ne demişler nur içinde yatasıcalar: «yemek gördün giriş, iş gördün sıvış.» Geldi. Halkının bir yerinde yer açtılar. Deli Kılıç bağdaş kurup oturdu.

Allahverdi Çavuş'un şekerlemesi bitmişti anlaşılan. Dirgenleri birbirine çatıp çadırını üzerine attığı gölgelikten doğruldu. Yelek cebindeki köstekli saatini çıkararak önce kulağına, sonra da gözlerine iyice yaklaştırdı. Gözleri iyi seçemiyordu son zamanlarda. «Kardan» diyordu soranlara. İşçilikten yetişmeydi. Uzun yıllar işçi olarak çalışmıştı demiryolunda. Sonra bir kurstan geçmiş, çavuş olmuştu. «Biz neler gördük» diyordu, o burundan konuşmasıyla. «Sizinki de işçilik mi? Sabah yedide iş başı, akşam beşte paydos. Öğlen molası da cabası. Bizim zamanımızı görecektiniz. Saat nedir bilmezdik ki... Şimdi herbiriniz geçirmişsiniz kolunuza bir kırem kutusu, iş bitsin bitmesin başlıyorsunuz dırlanmaay: «Allahverdi Çavuş, on dakika geçti paydostan. Allahverdi Çavuş, karnımız acıktı. Bizim zamanımızda saat değil, iş vardı, iş. İş ne zaman biterse o zaman paydos. Hoş akşam karanlığından önce de bitmezdi ya, o da başka.»

Saati yelek cebine yerleştirdi. Üzerinden de bastırarak okşadı. Düdüğünü öttürmeye hazırlanıyordu. Vazgeçti. Tabakasını çıkardı cebinden, yere çömeldi. Tütünü iki parmağının arasına yerleştirdiği

kağıda düzenlice doldurdu. Bir iki yuvarladıktan sonra yapıştırc yeri diliyle ıslattı, sardı. Yaktı. Yeniden saatini çıkardı, önce kı na, sonra gözlerine yaklaştırdı, baktı. Saati cebine yerleştirmeyi lemeden ödür eliyle düdüğünü çıkararak üfledi.

Düdük sesi bir küfür gibi yayıldı ortalığa. Tek tek doğrulmaya başladılar. Kazmasını alan ağırdan yola koyuldu.

Güneş eğilmiş, Gökdağ'ın ardına doğru kayıyordu. Bir bölüğü yolun kenarındaki eski traversleri topluyordu bir araya. Geriye kalanlar da rayların altını besliyordu taşla. Deli Kılıç travers taşıyanların arasındaydı. Şerif'le birlikte çalışıyorlardı. Traversleri uçlarından tutup üst üste yığıyorlardı. «Allahverdi Çavuş'un aklı işte» diyordu Deli Kılıç. «Sanki bir araya toplayınca çalınmıyacak. Daha iyi, adamlar yol boyundan toplama güçlüğünden kurtuluyorlar. Hepsi bir yerde. Yanaştırsın arabayı, götürebildiği kadar yüklesin.»

Ağırdı traversler. Mazotu eme eme setleşmiş, taşlaşmışlardı. İki kişi birini anca taşıyabiliyordu. Gittikçe de yol uzuyordu. Bir sigara içimi yoldan travers getiriyorlardı öbeğin üstüne. Deli Kılıç aradabir Şerife söz ederek yorulduğunu söylüyordu. Hemen bırakıyorlardı traversi yere. Bir süre nefeslendikten sonra yeniden kalkıyorlardı.

Son bir travers kalmıştı köprünün dibinde. Onu da getirdiler mi bitiyordu. Öbürleri de son traversleri almış, öbeğin yanına götürüyorlardı. Şerif bir ucundan, Deli Kılıç bir ucundan traversi kaldırdılar.

Son bir travers kalmıştı köprünün dibinde. Onu da getirdiler mi bitiyordu. Öbürleri de son traversleri almış, öbeğin yanına götürüyorlardı. Şerif bir ucundan, Deli Kılıç bir ucundan traversi kaldırdılar. Üzerinde taşlarla bıçaklarla oyulmuş yazılar vardı. Uzunlu kısalı, büyüklü küçüklü harfler yan yana dizilmişti. Deli Kılıç'ın gözü aşınmış, yitmeğe yüz tutmuş yazılardan birine takıldı. Harflerin bazıları okunmuyordu. «...ılık B.. ayiğit» sözlerini heceledi önce. Sonra da yüksek sesle yineledi: «Kılıç Babayiğit». «Ne o, adını mı öğreniyorsun» dedi Şerif yarı alaylı bir sesle. Ses vermedi Kılıç.

Onüç, ondört yaşlarındaydı o zaman. Babası da sağdı. Elliye yakın koyunları vardı. Köyün çocuklarıyla koyun otlatırdı Kılıç, demiryolunun yöresinde. Ekinler biçilmeden çayırlara inemezlerdi. Koyunlar demiryolunun yöresinde otlar, onlar ya çelik-çomak oynar ya da rayların üzerine taştan kule yapar nişan alırlardı. Bir de en sevdikleri oyun, traverslere adlarını yazmaktı. Adını en güzel yazanın öbürleri arasında üstün bir yeri olurdu. Koyunları döndürmeye

gitmezdi en güzel yazan. Kılıç, bıçakla yazmıştı adını. Özenerek, oya oya.. Bıçağı olmayanlar keskin taşlarla yazmaya çalışırlardı. Bıçaktaki gibi güzel olmazdı o. Hem çabuk silinirdi taşla yazılan.

Kılıç nerde olduğunu unutmuştu. Yıllar öncesini yaşıyordu şimdi. Çelik-çomak oynuyor, kulelere nişan alıyordu. Beş atışta kuleyi deviremeyen koyunları döndürmeye gidecekti. Habire atıyordu Kılıç. Bir, iki, üç, dört... Beşincide vurmalıydı. Yeniden topluyordu taşları kucağına. Bir, bir daha, bir daha...

Sarsılır gibi oldu. Ayağı takılmıştı. Sendeledi. Traversin bir ucu kucağında ağızüstü kapaklandı. Şerifin de elinden çıkmıştı traversin ucu. Çıkarken de kenara savurmuştu.

Şerif kalktı, ellerini çırptı. Yeniden traversi kaldırmaya eğiliyordu. Kılıç hâla kalkmamıştı. Öylece traversin ucunu kucaklamış, üzerine kapaklı duruyordu. Birden korktu Şerif. Düşerken kafasını mı çarpmıştı raylara? Yanaştı yanına korkarak. Çenesini traverse dayamış, öylece bakıyordu. Gülerek eğildi Şerif. Kılıç'ın kolunu tutarken: «Kalk hadi, kalk. Kimbilir aklın nerelerde dolaşıyordu? Koca bebayı tepeleyip geçecektin az daha.» Omuzlarından tuttu, geriye doğru kanırdı. Kılıç'ın elleri kan içindeydi. Traversle demiryolu taşlarının arasında kalmıştı. Üzerinden de kendi ağırlığı... Kanatmıştı ellerini. Cebinden mendilini çıkardı, kanları sildi, mendili de iki parçaya bölüp her parçayı bir eline sardı.

Kılıç söğmeye başlamıştı yine. «Senin traversinin... Oyununun... Adının... Demiryolunun, Demir Abbas'ının...»

HALİL ŞAHAN

Toz Bey

(MASAL)

Soğuk algınlığına tutulduğundan çayevine altmışaltı oynamağa gidememiş, ilk kez evde kalmıştı Barış'ın babası.

Barış :

— «Eşek olur musun babacığım?» dedi.

— «Olamam, sayrıyım» dedi babası.

— «Öyleyse bir masal anlat bana.»

— «Anlatayım ama bir koşulum var: Sessiz dinleyeceksin.»

— «Söz; ama yalan söylemek yok» dedi Barış.

Pirenin terzi olduğu, terzinin terziliği bırakıp hazırgiyimciliğe geçtiği, devenin çığırtkanlıktan tecimenliğe yükseldiği ve de motor gücünün her şeye uygulanmağa başladığı ülkenin birinde Emrullah adında ata işini sürdüren bir değirmenci yaşıyormuş. Emrullah, kurbağa sesleriyle uyuyup, horoz sesleriyle uyanarak ve bol bol mayasız ekmek yiyerek büyümüş; otuzunu aşmış; kırkına yaklamış. Ama bir türlü evlenememiş. O ülkenin kızları artık değirmenci karısı ol-

mak istemiyorlarmış. Emrullah, özellike uzun kış gecelerinde çok sıkılıyormuş. Sıkıldıkça düşler kuruyor, onlarla avunuyormuş.

—«Neden sıkılsın» dedi Barış, «Değirmene un öğütmeğe gelen yok muymuş?»

—«Pek yokmuş. Motorlu değirmenler kurulmuş, çoğunluk onlara gidiyormuş.»

Aylar, yıllar birbirine eklene eklene gelip geçerken, günlerden soğuk bir kış günü beklenmedik bir şey olmuş.

—«Ne olmuş?»

Kümesten iki tane tavuğun eksildiğini ayırdetmiş Emrullah. Hem de en iyi tavuklarıymış yitenler. «Bunu yapsa yapsa Tilki yapar» diye düşünmüş ve Tilki'yi yakalamağa karar vermiş. Karda kışta kümesin kapısında üç gün beklemiş ama ne gelen olmuş ne giden. Beklemeyi bırakmış. Ertesi gün iki tavuğu daha eksilmez mi? İyice tepesi atmış Emrullah'ın. «Bu böyle olmayacak, en iyisi bir tuzak bulmak» demiş kendi kendine. Torbasına azık koymuş, ayaklarına da çarıklarını çekmiş, düşmüş kasabanın yoluna. Az gitmiş, uz gitmiş, bir dere geçip iki tepe aşarak bir asfalt yola çıkmış. Yaya yapıldak yürüyerek akşama doğru kasabaya ulaşmış.

—«Neden taşıtlara binmemiş babacığım? Parası mı yokmuş?»

—«Yaya yürümeğe alışıkmış da ondan.. Emrullah alışkanlıklarını kolay kolay bırakamıyormuş.»

Kasabada, babasının dostu, yaşlı bir Demirci varmış; sora sora onun evini bulmuş. Hoşbeşten sonra başına gelenleri bir bir anlatarak;

—«Bana bir tuzak yapar mısın?» demiş Demirci'ye.

Demirci, Emrullah'ın şimdi ölmüş olan babası gibi sakalını değirmende ağartanlardan değilmiş.

—«Ben demirciliği bırakalı yıllar oldu. Dükkanımda oğullarım oto onarımevi açtılar, bitişiğinde yedek parça mağazamız da var» demiş.

—«Bir yol göster bana öyleyse» demiş Emrullah.

—«Geçenlerde eskiden kalma hurdaların arasında bir tuzak ilişmişti gözüme, onu vereyim, belki işini görür» demiş Demirci de.

Emrullah, Demirci'nin verdiği paslı tuzakla, gelaıgı gibi gene yaya yapıldak yola koyulup değirmenine dönmüş. Çok yorgunmuş. Kümesin kapısına tuzağı kurarak yatmış. Kalktığında; uzun kuyruklu, sarı kürklü,gözleri fıldır fıldır dönen bir tilki bulmuş tuzakta. Belinden kamasını çekip:

—«Ölümlerden ölüm beğen kendine ey Tilki!» demiş.

Tilki oldukça soğukkanlı duruyormuş.

—«Beni öldürürsen sen zararlı çıkarsın» demiş Emrullah'a.

—«Nedenmiş o?» diye sormuş Emrullah da.

—«Beni bağışlarsan evlendiririm seni, hem de Milyoner'in kızıyla» demiş Tilki inandırıcı bir sesle. «Milyoner kızı» sözünü işitince gevşeyivermiş Emrullah.

—«Nasıl yapacaksın bunu?» demiş.

Tilki :

— «Onu bana bırak sen. Önce şu bacağımı kurtar tuzaktan, sonra da karnımı doyur iki tavuk keserek; ötesi kolay» demiş.

Emrullah, sevinç içinde, evecenlikle Tilki'nin dediklerini yerine getirmiş. Tılki karnını doyurup üstüne de kahvesini içtikten sonra:

—«Bundan böyle senin adın Emrullah değil Toz Bey olacak ve benim sözümden çıkmayacaksın hiç, tamam mı?» demiş.

—«Tamam» demiş Emrullah ve sonsuz bir güvenle bağlanarak tüm yetkilerini Tilki'ye devretmiş. Kümesin anahtarını bile...

Ertesi gün, Tilki adamlık giysilerini sırtına geçirip kasabaya gitmiş. Kasabanın zenginlerinden Katırcıoğlu Dilaver Bey'in kapısını çalmış. Kapıyı Dilaver Bey'in karısı Gülnaz Hanım açmış. Gülnaz Hanım Tilki'yi görünce pek sevinmiş.

—«Gülnaz Hanım Teyze korkmamış mı babacığım Tilki'den?»

—«Önceden tanışıyorlarmış; Dilaver Bey'in dostuymuş Tilki.»

—«Dilaver Bey Amcam bana hiç söylemedi ya onlara Tilki'nin geldiğini?»

—«Sakıncalı bulmuştur, çünkü karanlık işler çeviriyorlarmış.»

Gülnaz Hanım, öğlen uykusuna yatmış olan Dilaver Bey'i hemen uyandırarak Tilki'nin geldiğini duyurmuş. Dilaver Bey, kara

kuru olmasına karşın Karamürsel sepeti değilmiş. Hem kazanmasını, hem de harcamasını bilirmiş. Savaş zamanından kalma on ölçek altınının olduğu da söylenmekteymiş halk arasında. Tilki'yi konuk odalarının baş köşesine buyur etmişler karı koca. Eli sıkı olmakla birlikte, yeni çıkan ne varsa alarak konuk odasını çok güzel döşetmiş Dilaver Bey. Gülnaz Hanım da onu iyice süsleyerek gelin odasına benzetmiş. O odaya ancak çok saygın konuklarını oturturlarmış.

—«Hı!» dedi Barış, «Kabul gününe gittiğimizde çocukları o odaya sokturmuyor Gülnaz Hanım Teyze. Anem de diyor ki, halıları kirletmeyin, o sonradan görme karıyla yüzgöz olmak istemiyorum, diyor giderken.»

—«Ama bu anlattıklarım masal» dedi babası.

—«Anlattıkların hem Dilaver Bey Amcaya, hem de Gülnaz Teyzeye neden uyuyor öyleyse?»

—«Yalan söylemek yok dediğin için; oldu mu?»

Gülnaz Hanım önce kolonya dökmüş Tilki'ye, sonra şeker tutmuş, daha sonra da kahve sunmuş. Tilki bunların yapılacağını bildiği için derdini açmamış hemen. Kahvesini bitirince:

—«Sayın Dilaver Beyim, sizden on altın borç istiyorum dostluğumuza dayanarak» demiş.

Dilaver Bey:

—«Altınım yok sayın Tilki Bey kardeşim ama sana bankadan kredi sağlayabilirim on altınlık. Banka müdürü dostumdur, kırmaz beni» demiş.

Tilki, bankanın tecimsel krediler bölümünden on bin lira çekerek doğru sarrafa gitmiş. Sarraftan on tane sarı lira almış. Sarraf:

—«Akıllıca bir yatırım yaptın, dolar düşüyor, altın değerlenecek Tilki Bey» demiş.

Tilki, altınları kemerine dikip köy köy dolaşmış ve köylerden beş tane buğday ölçeği toplamış. Önce Karaağaç öyünden Selahattin Ağaya gitmiş.

—«Toz Bey'in biraz altını var, onları ölçmek istiyor; sizin ölçeği verirmisiniz?» demiş.

Selahattin Ağa, hem başkalarına yardım etmeyi, hem de başkalarını övmeyi pek severmiş. Buğday ölçeğini verir vermez, doğru çayevine gitmiş, o zamana değin adı sanı duyulmadık Toz Bey'in zenginliğini ballandıra ballandıra anlatmağa koyulmuş.

Tilki'nin uğradığı bütün köylerde Toz Bey'in zenginliği, daha doğrusu altınları konuşulur olmuş. Ama gene de herkesin içinde bir kuşku varmış.

—«Buğday ölçeğiyle ölçülecek altın devlet hazinesinde bile yoktur» diyorlarmış.

Aradan bir hafta geçmiş, Tilki ölçekleri geri getirmiş. Bir de ne görsünler? Ölçeklerin dibinde, balmumuyla yapıştırılmış birer sarı lira durmuyor muymuş? Bunun üzerine herkes Toz Bey'in zenginliğine kesinlikle inanmış, kimsenin içinde kuşku kalmamış.

Toz Bey'in ünü o denli yayılmış ki, kenttek: Milyoner'in kulağına değin gelmiş. Milyoner, Tilki'yi çağırtarak Toz Bey'e ortaklık önermiş.

—«Paralarımızı birleştirelim, büyük işler çevirelim» demiş.

Tilki bu fırsatı kaçırır mı hiç:

—«Toz Bey, kızınızı alarak sizinle hem ortaklık, hem akrabalık kurmak istiyor sayın Milyoner Beyim» demiş hemen.

Milyoner kendisine zengin bir ortak, kızına da zengin bir koca bulduğu için çok sevinmiş.

Ölçeklere yapıştırdıktan sonra geriye kalan beş altınla tantanalı bir nişan yapmışlar. Düğünleri de pek yakında olacakmış. Ama banka borcunun süresi doluvermiş. Ödemeyi ertelemek için değirmeni ipotek etmek zorunda kalmışlar. En sonunda da değirmen banka borcuna karşılık satılmış. Toz Bey, işsiz güçsüz ve de tavuksuz kalakalmış Kafasında için için işlemekte olan bir kıpırtı birden bire büyümüş:

—«Bunun böyle olacağı belliydi zaten» demiş.

Almış başını kente gitmiş, orada çok katlı bir eve kapıcı durmuş.

Barış:

—«Milyoner'in kızını alamamış mı babacığım Toz Bey?» dedi.

—«Milyoner biricik kızını bir baldırıçıplağa verir mi hiç? Toz Bey'in ne mal olduğunu öğrenince bir milyonerin oğluyla nişanlamış hemen kızını.»

—«Tilki ne olmuş babacığım?»

—«Tilki mi? Tilki de kente giderek reklamcılığa ve komisyonculuğa başlamış. Kısa sürede iki apartmanı olmuş. Rahatı ve durumu oldukça iyiymiş.»

—«İçlerinde en avanağı Toz Beymiş, değil mi babacığım?»

—«Toz Bey de yaşamından hoşnutmuş şimdi. Kente pazara filan gelen köylüleri gördü mü, kentli oldum diye kurum kurum kuruluyormuş.»

FAHRETTİN DEMİR

Deli Kılıç

(HİKAYE)

Ortalık görünmüyordu tozdan dumandan. Esip savuruyordu Kılıç. Daldan dala... Aklına ne gelirse. Sövgünün ucunu kaçırıyordu arada bir. Kime, neden sövdüğünü kendi de unutuyordu sonunda.

Yine alıp başını gidiyordu. Kazmayla başlamıştı sövmeye. Kazmayı sallarken vurduğu yeri görmemiş, boşluğa gelmişti kazmanın ucu. Boşluktan kayan kazma kaval kemiğini hafiften sıyırıp geçmişti. Kazmayı elinden fırlatmasıyle rayların üzerine oturmuştu: «senin kazma gibi dinini, imanını... Seni yapanın, satanın, alanın...» diye başlamıştı. Kazmayı bırakmış Demir Abbas'a, oradan Allahverdi Çavuş'a geçmişti. Şimdiyse kendine sövüyordu: «İşin mi yoktu a dürzü? Neyine gerek senin demiryolu? Demiryolunda çalışmak sana mı kaldı? Her iş bitti öyle mi? Bitirdin her işi. Yemediğin bir bu bok kalmıştı çünkü. Her boku yedin tükettin. Demir Abbas tarlaların barını yesin, sen de dilin bir karış dışarıda kazma salla kızmar güneşin altında.»

Sağ bacağı yere paralel, ellerine dayanarak doğruldu, söylenerek. Ayağına sakınarak yere değdirdi. Hafiften bastırarak ağrıyıp ağrımadığını denedi. Acı duymuyordu. O yine topallıyarak kazmayı

DOĞUMUNUN 109. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA TEVFİK FİKRET'İ ANIYORUZ

(24 ARALIK 1867 - 19 AĞUSTOS 1915)

MEHMET BAYRAK

Tevfik Fikret'in Devrimciliği ve Toplumcu Yazına Getirdikleri

— Haksızlık eden başları birgün... koparırlar... —

Fikret, gerçek kişiliğini kazanmaya başladığı 1896 - 1900 tarihlerinden sonraki yaşantısını kavgayla, mücadeleyle geçirmiştir. O, özellikle bu dönemden sonra içinde bulunduğu toplum düzeniyle uyuşamamış, hep çatışmıştır. Bu yanıyla o, zamanının bir «**yalnız adam**»ıdır. Bu nedenle, «Tevfik Fikret örneklik bir yabancıdır, karabaskı yönetiminin özgür çocuğudur» demekte haklıdır, Ceyhun Atuf Kansu. (1)

Fikret, neden çağının toplumsal düzenine ters düşmüş, onunla çelişmiş, çatışmış, başkaldırmış? Neden yabancılaşmış; karabaskı yönetiminde «**özgür çocuk**»luk aşamasına nasıl varmış?.. Soruna burdan girmekte yarar var.

a — Devrimciliğinin kaynağı

Fikret'i Fikret yapan, dar anlamıyla devrimci kılan etkenleri şöylece özetleyebiliriz: Fikret'in başkaldırısı ve devrimci özelliğinde; içerdeki kötü ortamla kendi iç yaşantısı, iç deneyleri ve iç bunalımları ile Fransız sosyalistleri önemli rol oynamışlardır.

Sorunu biraz daha açalım, Diyoruz ki, devrimci ozan durup dururken ortaya çıkmaz, mutlaka toplumdaki bir birikim, bir oluşum çıkarır bütün yoksulluğunu acı acı duyarak çok içlenen Fikret, Sultani'den, denilebilir ki, cahilliğin, mutaasıplığın ve zalimliğin amansız bir düşmanı

onu ortaya. O halde Fikret de, çeşitli aşamalar geçirmiş, yetiştiği toplumsal ortam onu devrimci çizgiye sokmuştur.

Herşeyden önce devrimciliğinin kaynağını, Osmanli yönetim mekanizmasında ve toplum yapısında aramak gerekir. Ceyhun Atuf, şöylece saptıyor devrimciliğinin kaynağını: «Tevfik Fikret'in başkaldırısı ve devrimci özelliği, iki yanlı; bir yandan yaşadığı toplumun değişim, yenileşme oluşumuyle, öte yandan kendi iç yaşantısı, iç deneyleri ve iç bunalımlarıyle biçimlenir. Toplumsal birikimin kaynağı, Osmanlı - Türk toplumunun içine düştüğü bunalımdır, bu bunalıma çare arayan değişimlerdir, yenileşme çabalarıdır. Bireysel birikimin kaynağı, kendi yaşantısıdır, kendi iç yapısıdır; toplumsal birikimin aşıladığı **«değişimci»** özün, başkaldırıya, devrime dönüşümüdür.» (2)

Fikret'i yetiştiren toplumsal ortamla kişiliği ve sanatı arasındaki diyalektik birliğin ayrıntılarına girmeksizin devrimciliğinin kaynağı konusunda şöyle bir sıralama yapmak yanlış olmaz sanımca:

a — Herşeyden önce o, yaşadığı toplum düzenindeki çelişkiler birikiminin ürünüdür.

Ancak, toplumsal çelişkilerin yarattığı birikimin yanında Fikret'i sarsan, kamçılayan ve yönlendiren bir takım dış etkenler olmuştur.

b — Toplum yapısındaki olumsuz etkileri yanında Fikret, karabaskının ezincini herşeyden önce kendi ailesi üzerinde görmüştür. Kendisine doğrudan yapılan baskının yanında, babasının oradan oraya sürülmesi onu etkilemiştir.

c — Fikret, küçük burjuva kökenli bir aileden gelmedir. Bu nedenle Galatasaray Sultanisi gibi zamanının en ileri bir öğretim kurumunda okuma olanağı bulmuştur. Bu okulda okurken Zihnî, Feyzi, Ekrem, Naci, Abdurrahman Şeref gibi öğretmenlerinin öncülüğüyle doğu edebiyatının önemli yapıtlarını; Fransız öğretmenlerinin öncülüğüyle de batı edebiyatı örneklerini okuma olanağı buluyor. Bu arada döneminin Ruhi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Abdülhak Hâmit gibi Türk aydınlarının; Montesqieu, Rousscau, Voltaire gibi Fransız İhtilâli düşünürlerinin yapıtlarını okuma olanağı bulmuştur.

Salih Keramet Nigar, bu etkilenmeyi şöyle anlatıyor: «Montesqieu, Rouseau, Voltaire gibi hak, hürriyet, insaniyet, medeniyet otoritelerinin eserleriyle beslenen Batı âleminin hızlı ilerleyişi karşısında öz yurdunun ve bu uğurda ölünceye kadar savaşacak yılmaz bir inkılâpçı zihniyetiyle çıktı» (3)

Hatta bireyci sanat anlayışından toplumcu sanata yönelişinde, Fransız Parnas ozanlarının, özellikle çok tuttuğu ve üzerine yazı yazdığı Francois Coppée'nin etkisi olduğu bilinmektedir. «Sanatı yalnız güzelliğin peşi sıra koşmaktan kurtararak bir topluluğu kuran bütün fertlerin müşterek hayatları ile ilgilenmeye sevketmek düşüncesi, 1899 yılından itibaren, Fikret'i işgal etmeye başlar. Bu yıl, Fransız Parnas şairlerinden Francois Coppée'nin «**Demirciler Grevi**» isimli bir şiiri için Servet-i Fünun'da (s. 425) çıkan bir yazısında, **içinde yaşanılan çevrenin olaylarını aksettiren bir sanat anlayışının değerini belirtir.** (4)

Ve Fikret'in toplumcu sanata yönelik ilk çalışmalarında (**Balıkçılar, Ürs Başında** vb. gibi) Francois Coppée'den esinlendiği bilinmektedir.

Yine Fikret başka bir makalesinde; Rudyard Kipling'in «**The Book of The Jungles**» adlı yapıtının Fransızcasını okuduğunu, bu kitabın, yepyeni bir konu ve tasvirlerle bambaşka bir evrene girdiğini anlattıktan sonra «**bizde böyle bir edebiyat yok, biz sadece ağlıyoruz**» diyor. (5)

Fikret'in Galatasaray Sultanisi müdürüyken yazdığı «**Sultânîye**» şiiri, bu okul hakkındaki duygu ve düşüncelerini ve bu okulun kendisi üzerinde yaptığı büyük etkiyi ve dönüşümü ortaya koyması bakımından ilginçtir :

Sensin; biraz düşünme ve kurtulma hissine
Sâhip vatan çocukları hep sende beslenen,
Senden hayât alanlar; en âteşli hak sesi
Senden kopar koparsa bu boşlukta bağteten;
Sensin cihân-ı fikretin en canlı mâkesi...
Garb iştiyâk-ı fikre açık bir ufuk ve sen
Şarkın bu ufka ilk açılan bir denîçesi! (*)

Bunlardan başka «**Hüsn ü âh Nedir**» adlı şiirinden, Eflatun'u, Hegel'i okuduğu ve başka şiirlerinden de, Saint Simon (Sen Simon), Fourier (Furye) ve Owen gibi ütopik sosyalistlerden etkilendiği anlaşılmaktadır.

ç — Yakın arkadaşlarının anlattıklarına göre (sözgelişi C. Şehabettin), Fikret okumaktan çok, düşünürmüş. Yine o, dış olayları izlemekten çok iç olayları izlemiş, gözlemiş ve değerlendirmiştir. Onun bu çözümleme, özümleme, yargılama özelliği onu bir takım sonuçlara ulaştırmıştır.

(*) Biraz düşünme ve kurtulma hissine sahip vatan çocukları hep sende beslenen, senden hayat olanlardır. Bu boşlukta en ateşli hak sesi gene senden kopar. Batı dünyası düşünce hasretine açık bir ufuktur; sen de doğunun bu ufka ilk açılan bir penceresisin.

Fikret'in Ulaştığı Nokta

Sömürü, karabaskı, yoksulluk, cahillik, gerilik içinde çalkalanan bir ülkenin «**düşünen, yargılayan ozanı**» ancak Fikret gibi karamsar ve başkaldırıcı olabilir. Halkla koşut olarak karanlık günlerde ağlayan; aydınlık günlerde gülümseyen, sevinen; aradığını bulamayınca yeniden parlayan ve başkaldıran Fikret'i geri kafalar anlayamamışlardır. Fikret'in böyle karanlık bir ortamdaki karamsarlığını ve isyankârlığını dinsizliğe yormuşlardır gericiler.

Aslında bir yerde bu gerici yorumlamaya şaşmamak gerekir. Çünkü toplumsal çelişkilerin arttığı bir dönem de olsa, hak yanlısı dürüst insanların yanında, hak yiyiciden yana olan, onunla birleşen, bütünleşenler de çıkmıştır. Sonra ilginç bir nokta daha var: Her dönemde gericiler ileri atılımları, işlevleri tavsatmak, kösteklemek, halkın gözünden düşürmek için sözkonusu atılımları dinsel açıdan yorumlamış ve «**dine karşı**» göstermeye çalışmışlardır. Sözgelimi bir Baba İshak ve benzeri hareketleri, «peygamberlik savında bulunmakla»; bir Fikret hareketini dinsizlikle, allahsızlıkla ilgili göstermek istemeleri bunun örnekleridir. Bu, dinsel dünya görüşünün egemen olduğu düzenlerin en geçerli suçlama, kötüleme yöntemi olmuştur yüzyıllar boyunca.)

b — Fikret'in Getirdiği

Bence Fikret'in devrimciliğini iki açıdan incelemek gerek :

1 — Düşünsel devrimciliği,

2 — Eylemsel devrimciliği.

Gerçi bu iki işlev sonuçta birleşir, bütünleşir. Ayrıca birbirlerini destekler ve besler. Daha doğrusu «devrim», bunların sonuçlanmış, bütünleşmiş görünümüdür. Ancak toplumsal düşünce tarihimizdeki yerini belirleyebilmek bakımından bir ayırımda yarar var.

Tevfik Fikret'in yaşadığı ve bildirisini yaydığı toplumsal ortam; kırsal kesimde - 19. yüzyıl görünümüyle - feodalizmin, kentte küçük el sanayiinin ve yabancı burjuvazinin ve bu altyapının üstteki görünümünün (sıkı sıkıya dinsel dünya görüşüne, islâm ortaçağ değerlerine, ümmet yaşayışına ve uygarlığına bağlı, her türlü yeniliğe karşı kuşkulu ve direnici bir havanın) egemen olduğu bir ortamdır.

Fikret bildirisiyle, eylemiyle bu toplumun karşısına çıkmaktadır. «Bu devrimci bir çıkıştır. Tevfik Fikret'in devrimci özelliği ilk önce, bu çıkışla, bu davranışla başlar; bildirisi, o günkü Türk toplumu için çok ileri, çok yeni, çok değişik, çok sarsıcı bir özle doludur.» (6)

Bu bakımdan, onun kurulu ve yürürlükte olan soyut, somut tüm kurumlara karşı ileri sürdükleri, düşünsel birer eylemdir.

1 — Düşünsel plânda neler getirmiştir

a — Fikret yazınımızdan ümmet çeşnisini; ümmet uygarlığını söküp atan adamdır.

b — Gençlik kavramı bilinçli olarak ilk kez Fikret'le çıkar ortaya.

Yarın senin; senin bu yenilenme, bu dönüşüm
Herşey senin değil mi ki temelden? Sen ey gençlik.

c — Tarihe; devrimci, toplumcu bir bakış açısı getirmiştir. (**Tarih-i Kadim ve Harb-ı Mukaddes** bunun en tipik örnekleridir.)

ç — İleri bir özgürlük anlayışı getirmiştir. Kimsenin kimseye kul olmayacağı, kişi ve zümre egemenliğini kaldıran, insanın kardeşçe yaşamasını amaçlayan bir özgürlük anlayışı.

İşte gerçek özgürlük:
Ne savaşçı, ne savaş, ne saldırı
Ne başbelası, ne saltanat, ne uğruluk
Ne sızlanı, ne zulüm ile baskı;
Ben benim, sen de sen; ne Tanrı, ne kul!

d — Donup kalmış düşünce yerine, aklın ışığına ve bilimsel düşünceye inanmayı aşılamıştır :

Kuşkudur benim suçum! Ne çıkar?
Kuşku bir aydınlığa doğru koşmaktır.
Hakkı ışıtmak akıl için haktır.

e — Dinsel - Tanrısal dünya anlayışı yerine insancı bir dünya anlayışı getirmiştir :

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var;
Dünya dönecek cennete insanla, inandım.

f — Yeni bir din anlayışı getirmiştir: «**Yaşamak dini, hayat dini.**»

Yaşamak dinidir benim dinim...

g — Sürekli olarak kurtuluş inancı aşılamıştır :

Evet sabah olacaktır, sabah olur geceler
Kıyamete dek sürmez, sonunda bu gökyüzü
Bu mavi gök size bir gün acır, üzülme sen

Hayatı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır
Zafer biraz da hasar ister...
.....
Haksızlık eden başları birgün... koparırlar!..

ğ — Ütopik sosyalizm ve materyalizm düşünleri Fikret'le gelir. (Tarih-i Kadim, Tarih-i Kadime Zeyl, Harb-ı Mukaddes, Halûk'un Âmentüsü şiirleri bu açıdan ilginçtir).

h — Saltanat ve hilafet düzenine karşı ilk somut yergi ve eleştiriler Fikret'le girer yazınımıza.

Fikret, ilkel düşünce ve geri bir dünya görüşünün egemen olduğu bir kültür ortamına yepyeni görüş ve düşünceler getirmiştir.

Özgür düşünebilme ve işleme aşamasına varan Fikret, geleneksel yazınımıza da bir takım yenilikler getirmiştir. Bunları da kısaca özetlemek gerekirse;

a — Gerçek portre, şiirimize Fikret'le girmiştir.

b — En basitine dek her türlü günlük olay, Fikret'le şiirimize girer.

c — Fikret, «Şermin»deki çocuk şiirleriyle «çocuk yazını»mızın ilk güzel örneklerini vermiştir.

ç — Biçim yetkinliğini şiirlerinde yaşatabilmiş sanatçılarımızın ilkidir.

d — Yazınımıza, «serbest müstezat» ilkin Fikret'le girmiştir.

e — Konuşma dilini, sözcükleri, anlatımı ve şivesiyle nazma ilk sokan odur.

f — Yazınımıza egloga (küçük çoban şiiri) türünün ilk örneğini sokan odur.

Kısaca **Fikret, kişisel yetenek ve ilerici devrimci görüşleriyle edebiyatımızda bir aşamadır.**

2 — Eylemsel devrimciliği

Bazılarının ileri sürdüğü gibi Fikret, küsüp eve kapanmamıştır bence. Kırılmışsa bile bu, zararlı değil, yararlı olmuştur. Onun «**kapalı yaşamı**» (inziva hayatı) kavgasını tavsatmamış, tersine daha da hızlandırmıştır. O uzak duruyorken gerçekleri daha iyi görme ve değerlendirme olanağı bulunuyordu. Bu dönemdeki şiirleri, bir bildiri gibi elden ele dolaşan bir duygu, düşün ve başkaldırı kaynağı olur. Ayrıca gençlikle ilişkileri daha da sıklaşmıştır. (Fikret'in, zamanında Sosyalist Fır-

ka da dahil herhangi bir partide doğrudan görev almadığı, ancak ordu ve gençlikle ilişkisi bulunduğu bilinmektedir).

Kendini görmeye gelen gençlere şöyle diyordu: «Siz daima yükselmek için uğraşın, elbet bu korkulu düşün de sonu gelir. Aranızda değerler ne denli çoğalırsa, bu zavallı ulusun kölelikten kurtulması o denli kolaylaşır.»

Fikret, öyle bir ortamda halkın arasına karışsa önemli bir şey yapamayacak ve etkisiz duruma getirilecekti sanıyorum. (Burada, Sosyalist Fıkra yöneticileri Baha Tevfik, Hüseyin Hilmi gibilerin durumu gözönüne alınabilir).

Fikret'in toplumu ilgilendiren herhangi bir konu karşısında vurdumduymaz değil, durgun olduğu görülmemiştir. Aslında devrim bildirilerinin çokluk bu dönemin ürünleri oluşu bunun kanıtıdır. Aşağıdaki konuşma, Fikret'in mücadele ilkesini ve ölçüsünü ortaya koyması bakımından ilginçtir :

Toplum sorunlarının konuşulduğu, tartışıldığı bir toplantıda onun eleştirileri karşısında bir kişi, «Fakat siz hükümlerinizde hiç de bitaraf değilsiniz» diyor.

Fikret buna şu karşılığı veriyor: **«Doğru söylediniz, bitaraf değilim ve olamam. Çünkü ben kimsesiz millet ve bağımsız vatan taraftarıyım». (7)**

Evet, o yansız değildir; tuttuğu, inandığı, hak bellediği bir yol, bir ülkü vardır. Bu ülkü, bütün insanları kapsayan bir adalet, özgürlük, eşitlik düzenidir. Ve bu ülküyü gerçekleştirmek için kavgaya girmiştir.

Fikret'in kavgası «ben» kavgası değil, «biz» kavgasıdır. O, kişisel çıkar kaygısından uzaktır :

Sen zanneder misin ki benim, hep elemlerim?
Heyhât! Ben nevâib-i eyyâmı inlerim!

Kendinden önce bu kavgayı verenlerin başlarını da verdiklerini bile bile...

Gerçekten Osmanlı döneminde haksızlıkları, yolsuzlukları ortaya koymuş, çevresine anlatmış ve başkaldırmış olup başını kurtaran oldukça az kimse vardır. Eğer Fikret olmasa hiç yoktur diyecektik Osmanlı döneminin bu inançlı, bilinçli, onurlu başlı ozanı, 600 yıllık bir dönemde ilk kez karabaskılı bir Osmanlı başını, yönetimini ve de işbirlikçilerini inançlı, bilinçli ve yiğitçesine yerden yere çalmış ve başını verme-

miştir. O, zamanında bırakın vatan, hürriyet, istiklâl gibi sözcükleri; «burun,» «yıldız» gibi sözcükleri bile yasaklanmış olan Abdülhamit için bir cuma namazında düzenlemiş öldürme girişimini bakın nasıl alkışlamaktadır :

Ey şanlı avcı, dâmını (*) beyhûde kurmadın!
Atdın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!

Bu, işdevrimini gerçekleştirmiş bir insanın işidir. Yoksa nasıl olur da «burun» sözcüğü yüzünden adam öldürülen bir ortamda Fikret bunu söyler? Bu, bir bilinç - cesaret işidir. Gerçi Fikret de birkaç kez kodesi boylamıştır. Fakat karabaskının en yoğun olduğu bir dönemde şiirleri bir «devrim bildirisi» gibi elden ele dolaşan bir adam için bu hiç bir şeydir. Karabaskılı olmak bir yana, adaletli oldukları ileri sürülen Osmanlı yöneticileri zamanında bile - salt kızılbaş oldukları ya da haksızlığa dayanamadıkları için - toplu yok etmeler görülmüştür. (Hicri 1196 yılında Karahisar Mutasarrıfı Kanyiyici Bekir Paşa'nın emriyle Emre köyü yıktırılmış ve tüm halkı yaktırılmıştır. Edip Âli Bakı, Afyonkarahisar Şer'iye sicillerine dayanarak olay hakkında şu bilgiyi veriyor: Muhtalif yıllarda Afyon'da mutasarrıflık yapan Bekir Paşa adında zalim bir adam nefret gölgesi bırakıp geçmiştir. Memleket mütegallibeleriyle birleşerek masum vatandaşlara hayli zulüm yapmıştır. Döğdürmüş, öldürmüş; bu arada Emre köyünde, önce onbir yurttaşı Kızılbaşlık, gizli âyin ve şekavetle suçlandırarak öldürüp başlarını İstanbul'a yollamış; bu faciaya dayanamayarak karşı geldiği sanılan halkı çoluk çocuğuyla Emre tekkesine kapatıp yaktırmış, mallarını gasbetmiş.») (8)

Burada zamanın sadrazamının ve Kütahya valisinin de Bekir Paşa'ya hareketinden dolayı iltifatlar yağdırdıklarını ekleyelim. Osmanlı Şer'iye sicilleri ve Mühimme Defterleri bunlara benzer adaletlilik (!) örnekleriyle doludur. Böylelerini, ancak türküleriyle halk yargılamış ve yerden yere çalmıştır...

İşte Fikret, bunların kalıtımı bir düzen içinde mücadele veriyor kavgaya duruyor...

Kavga ortamını bir yana bırakarak, Fikret'in mücadelesinin niteliğine, çizgisine ve etkisine yeniden dönelim.

Nazım'ın gözüyle Fikret

Buraya gelmişken, öbür sanatsal çalışmaları yanında bilimsel eleştirinin de öncüsü kabul ettiğim Nâzım Hikmet'in, Fikret'in ideolojisine ilişkin görüşlerine değinmek ilginç ve yararlı olacak.

(*) Dâm : Tuzak

Bilindiği gibi Nazım, özellikle bilimsel sosyalizm aşamasına ulaşmadığı dönemde Fikret'ten etkilenmiş; sonraki dönemlerde de Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi yazarlarını, aydınlarını şiddetle eleştirdiği halde Fikret'ten takdirle söz **etmiştir.**

Nâzım Hikmet'ten söz açan hemen bütün kaynaklar; sözgelimi Sabiha Zekeriya Sertel (**Roman Gibi**), Zekeriya Sertel (**Mavi Gözlü Dev**), Vâlâ Nurettin (**Bu Dünyadan Nâzım Geçti**), A. Aydemir (**Nâzım**), Rady Fish (**Nazım'ın Çilesi**) vb. onun Fikret'e duyduğu ilgiden ve takdirden söz ederler.

Kısaca örneklemek gerekirse; Nâzım, «**Meşin Kaplı Kitap**»ında Fikret'in «**Tarih-i Kadim**» ve «**Tarih-i Kadime Zeyl**»inin büyük etkisi altındadır. Peyami Safa'ya yazdığı hiciv denemesinin başına konuya uygun düştüğü için Fikret'in «**Sen ölmedin, seni öldürdüler zavallı kadın**» dizesini aynen almıştır vb...

Ancak bunlara benzer örnekler, Nâzım'ın Fikret'ten büyük çapta etkilendiğini elbette göstermez. Bilimsel sosyalizme ulaşmamış fakat ileri düşüncelere açık Nâzım'ın, ilk aşamada küçük burjuva aydını ve devrimcisi Fikret'e ilgi duyması olağandır. Ancak aşağıda da örnekleyeceğimiz gibi Nâzım, bu aşamaya ulaştıktan sonra da «**b ü y ü k ş a i r**» **olarak** nitelediği Fikret'i takdir etmiştir.

Resimlin Ay'ın eylül 1930 sayısında yayımlanan «**Tevfik Fikret**» konulu bir yazısında, önemle üzerinde durulması gereken şu görüşlere yer veriyor Nazım Hikmet:

«Fikret tam manasıyla inkilâpçı, cezri (radikal) bir küçük burjuva münevveridir. (...) Tevfik Fikret inkilâpçı içtimai (toplumsal) hareketler den ANARŞİZM'i meth ü sena etmiştir (övmüş, ululamıştır). BİR LAHZA-İ TEAHHUR isimli meşhur şiiri bunun en bariz misalidir. Halbuki herkesçe malûm olduğu üzere ANARŞİZM, bir ferdiyetçi, inkilâpçı küçük burjuva hareketidir... (...) Mamafi biz; Fikret'e küçük burjuva münevveriydi demekle, onun memlekete yaptığı muazzam hizmetleri, sanatta ulaştığı baş döndürücü merhaleyi inkâr etmiyoruz. Büyük ve ana hattında (çizgisinde), iyi manada İNSANİYETÇİ şair Tevfik Fikret'in, faaliyet gösterdiği devirde, içinde bulunduğu muhitte (ortamda), başka türlü de olması mümkün değildi. **Fikret yaşadığı devirde, bulunduğu muhitte, en iyi ve en ileri ne olmak mümkünse, onu olmuştur...**» (9)

Burada; Fikret'in «anarşizm»i övdüğü, başka bir anlamda benimsediği yargısı, bugüne dek üzerinde durulmamış oldukça ilginç; «yaşadı-

ğı dönemde, bulunduğu ortamda, en iyi ve en ileri ne olmak mümkünse, onu olmuştur...» yargısı da oldukça tutarlıdır.

Etkin şiirsel mücadele

Fikret'in devrim bildirilerinin öyküleri bilinince, kavgalarının çetinliği ve önemi daha iyi anlaşılır.

İçdevrimini gerçekleştirmiş olan Fikret; «**Sis**», «**Tarih-i Kadim: Eski** Çağ Tarihi», «**Sabah Olursa**», «**Ferda:Yarın**», «**Bir Lâhza-i Teahhur:** Gecikmeli Bir An», **Han-ı Yağma:** Yağma Sofrası», «**Doksan Beşe Doğru**», «**Rubabın Cevabı:** Sazın Cevabı», «**Halûk'un Vedâı**, «**Revzen-i Mahlû:** Tahttan İndirilmişin Penceresi», «**İzler**», «**Promete**», «**Halûk'un Amentüsü:** Halûk'un İnanç Türküsü», «**Millet Şarkısı**», «**Vatan için**», «**Harb-ı Mukaddes:** Kutsal Savaş», **Rücû:** Dönüş», **İnanmak İhtiyacı**», **Tarih-i Kadime Zeyl:** Eski Çağ Tarihine Ek» ve «**Sancak-ı Şerif Huzurunda:** Kutsal Sancak Önünde» gibi eleştirel, yerici ve her biri geleceğin devrim ordusu bireylerine bir bildiri niteliğindeki bu şiirleriyle karabaskı düzeninin başı Abdülhamit ve onun 1908'den sonraki İttihat ve Terakki Fırkası'ndaki ortaklarını yerlere çalmış ve geleceğin devriminin kahramanlarını ve devrim potansiyelini yaratmıştır.

«Tevfik Fikret'in bildirisinin, türküsünün yaşaması, bir yerde tutulması gerekir. Gizli, açık onun, toplumda bir alıcı kaynağı olmalıdır. Tevfik Fikret'in alıcı kaynağı, Birinci Meşrutiyet - İkinci Meşrutiyet arası aydınlarıdır, gençleridir, karabaskı yönetiminin direnicileridir, toplumsal bir karşıcıl kuşaktır: Toplumsal düzenin genç yabancılarıdır onlar.» (10)

Bu kuşaklardan birincisi Meşrutiyet kuşağıysa, ikinci ve ana kuşak da 1919-1922 Kurtuluş Devrimi öncü kuşağıdır.

1908'den önceki devrim bildirileriyle oluşturduğu devrimci birikim, 1908 kuşağını eyleme geçirmiş ve 1908 İkinci Meşrutiyet Devrimi gerçekleşmiştir.

Kemalettin Şükrü, Fikret'in İkinci Meşrutiyet hareketindeki rolünü ve etkisini şöyle belirtiyor :

«Yıldız istibdadını, Hamid'in zulmünü silahla kırmaktan başka kurtuluş yolu göremeyen Fikret'in ruhu «**Dün Gece**» adlı şiiri ile büsbütün çoşuyor, uyuşukluk ve korkaklığa başkaldırıyordu. Bu başkaldırıdan onbeş gün sonra sevinçli bir haber aldı. Selanik'te bir İhtilâl Teşkilatı kurulmuş. Bu örgüt, Fikret'in istediği biçimde silahla Yıldız istibdadını yıkacakmış... Örgüt yöneticileri ozana başvurarak bir «**Millet Şarkısı**» (*)

(*) Hareket Ordusu'nun, 31 Mart gerici ayaklanmasını bastırmak üzere İstanbul'a gelişinde bu şarkıyı okuduğu söylenir. (M.B.)

istiyorlar. 25 Haziran 1324'te (8 Temmuz 1908) yani Meşrutiyet ilânından on altı gün önce yazdığı şarkıyı Fikret aynı günün akşamı Hisar kalelerinin gölgesinde arkadaşlarına okuyor ve okurken de titreyen sesinde gizli bir heyecan seziliyor. Belli ki bu haklı ihtilâlden vatan için bolluklu (feyizli) ve mutlu bir devrim bekliyor.» (11)

Fakat yazık ki gelen yeni kadro da aynı yağma sofrasının adamlarıdırlar. Bu kadro da önemli bir şey yapmamış; üstelik bu dönemde de eleştirilere dayanamayan yönetici kadro, gündüz gözüyle gazeteci vurdurmaktadır. Fikret, «**Rücû: Dönüş**», «**Vatan İçin**» ile kutladığı bu devrimin de hiç bir şey getirmediğini, ülkenin yine eskisi gibi baskılı yönetime ve felakete doğru sürüklenerek «**tagallübün, kahrın, cehlin, taassubun**» elinde hırpalanıp inlediğini görünce, «**Doksan Beşe Doğru**», «**Hân-ı Yağma**» ve bir bakıma ikinci bir «**Sis**» sayılabilecek «**Rubabın Cevabı**» ile yeni kadronun yönetimini de sergilemekten geri durmamıştır.

Bu bakımdan Fikret'in istediği devrim henüz gerçekleşmemiştir. «Yarın gelmemiştir daha. Yarın gelmediği gibi daha da kara günler beklemektedir ulusu.

Trabluşgarp ve Balkan savaşları karşısında boyuna çökmekte olan Osmanlı devleti, Fikret'in korktuğunu karşısına çıkarmış ve artık en korkusuzca, en erkekçe sesiyle emperyalist güçlere ve bunların ülkedeki uzantısı işbirlikçilere bağırmak ve sövmek, onun için bir görev olmuştur; bütün gücüyle Birinci Emperyalist Savaşı'na katılmaya karşı.. Fakat bu kez karşısında İngilizci din gericileri ile Almancı ırk gericilerini bulur. İdeoloğları M. Akif, A. Naim Hoca, M. Ali Ayni vb'ni Fikret'e saldırtırlar. Ve böylece Fikret'in kişiliğinde başlatılan ileri - geri kavgası kesintisiz sürer gelir. Fikret hayattayken başlayan bu kavga, ölümünden sonra (1915-1918) yeniden kızışır - çünkü emperyalist savaşı hâlâ yürürlüktedir bu tarihlerde-; İkinci Emperyalist Savaşı'nın başladığı tarihlerde (1939-40 yeniden gündeme getirilir. Bir gerici gazetece Fikret'in eserlerini yakma kampanyası başlatılır. Bu kez her iki düşüncenin o dönemdeki temsilcileri karşı karşıya gelirler. Sabiha Zekeriya Sertel'in gericilere karşı verdiği mücadele gibi.. Ve bu mücadele sonucu Fikret'i ilk kez toplumcu düşünce açısından değerlendiren bir ürün çıkar ortaya: **Tevfik Fikret'in İdeolojisi ve Felsefesi, 1946.** (Eserin genişletilmiş yeni basımı, **İlericilik ve Gericilik Kavgasında TEVFİK FİKRET** adıyla yapılmıştır.) (1969).

Balkanlarda akan binlerce kişinin kanı yetmiyormuş gibi yoksul halkı Alman militanizminin emri altında kanlı çamurlara atmak istemekte ve üstelik çıkarılmış ortaya «**Sancak-ı Şerif: Kutsal sancak**» ve bu

bu savaş kutsal bir savaş olarak kamuya duyurulmakta.

M. Akif gerçekten binlerce kişinin kanının yetmediği görüşündedir:

Balkandaki yangın daha kül bağlamamışken
Bir başka cehennem çıkıversin, bu ne erken!
Lâkin bu cehennem onu yıldırır mı? Asla!
Ilâya seğirtip duruyor nâmını hâlâ.

Fikret, **Sancak-ı Şerif Huzurunda** ile bunlarla alttan alta alay etmekte; görkemli «**Harb-ı Mukaddes**» ile lânetlemektedir.

Dünyayı bugün harb denilen dest-i helâke
Teslim eden alçakların ecdâdına lânet!

Daha düne değin Araptan başkasını kardeş saymayan M. Akif, Almanya'ya götürülür ve başlar ondan sonra Fikret'e saldırmaya ve Alman emperyalizminin şakşakçılığını yapmaya..

Bütün bu kavgalar, sövme ve sövüşmeler iki belirli kutup yaratmıştır. Bu kutuplardan biri, özgürlük yanlısı yani kişinin doğuşta özgür ve eşit olduğundan hareket ederek, efendisiz, kölesiz, tutsaklığın olmadığı, herkesin eşit ve kardeşçe mutluluk içinde yaşamasını öngören bir düzen.. Öbürü, İngiltere'nin veya Almanya'nın koltuğu altında ya bütün islâm milletlerini ya da bütün Türkler'i birleştirmeyi ve padişah efendiyi, bütün karabaskısı, bütün zulmü, bütün hainliği, bütün sömürücülüğü ile başta tutmayı amaç edinmektedir. İşin ekonomik sonuçlarını düşünmemekte, bir ümmet devleti uğruna bu emperyalist devletlerin, hem kendilerini, hem açılmak istedikleri Orta-Doğuyu ve giderek bütün Uzak Asya'yı sömürmelerine araç olmaktadırlar.

Fikret, bütün bu koşullar ve durum karşısında gerçek özgürlüğün özlemini çekmekte ve özlediği özgürlüğü şu dizerlerle ortaya koymaktadır :

İşte gerçek özgürlük:
Ne savaşçı, ne savaş, ne saldırı
Ne başbelası, ne saltanat, ne uğruluk
Ne sızlanı, ne zulüm ile baskı;
Ben benim, sen de sen; ne Tanrı, ne kul!

Fikret'in, bu özgürlüğü getirecek devrimin gerçekleşmesine olan inancı tamdır :

Elbet şu mezar yaşantıyı, bir ışıklı diriliş
İzleyecektir, buna inançla inandım.
.....Ölürsek de biz, yaşar mutlak,

Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak.
Haksızlık eden başları bir gün..... koparırlar.
Hayır, bu ağularıma sen kanma çocuğum,
Yarın umutla doludur, bir genişçe adım
Bir atlayış -ne diyorlardı pek anlamadım-
Hayatı kurtaracak;
İnsanoğlu, bu şimdi inmelerle sürüklenen, ezinçlerle insan oğlu
Adım adım varacak kurtuluşun doruğuna.
(C.A. Kansu söyleyişiyle)

Gelecekteki devrime inancın en keskin söyleyişi: **«Sabah Olursa».**

Evet, sabah olacaktır, sabah olur geceler
Geçer, kıyamete dek sürmez, en sonunda bu gök
Bu mavi gök size bir gün acır, kederlenme.
(A.M. Dranas söyleyişiyle)

Aynı zamanda özgürlüğü getirecek olan devrimi gerçekleştirecek bir güç aramaktadır :

Bunu kimden fakat ümid edelim;
bu azîm inkılâb-ı hilkati kim,
hangi kuvvet teahhüt eyliyecek?

Cevdet Kudret söyleyişiyle söylemek gerekirse :

Fakat bunu kimden umalım?
Bu ulu yaratılış devrimini kim,
hangi kuvvet üstüne alacak?

Ve yine Fikret, bu kurtuluşu gerçekleştireceklerin minnete şâyân olduklarını söylemektedir :

Vatan bir lâne-i idbâra dönmüş, titrer, ağlarken,
Koşanlar, kurtaranlar şüphesiz şâyân-ı minnettir...

Evet, Fikret yukarıda belirttiğimiz düzeni gerçekleştirecek devrimi yapacak kişiyi, gücü beklemektedir. **Fikret, olayları diyalektik açıdan değerlendiremediği için, içinde bulunduğu karanlık ortamın ve bu döküntü düzenin esas nedenlerini bilmemektedir. Bu yüzden ne zaman bir** neden arasa, karşısında hep dini görüyor. Batının ütopik insaniyetçi düşüncelerinin etkisi altında kaldığı için, sosyal sınıflar arasındaki gelişme yasalarını anlayamamış ve bu yüzden, tüm kötülüklerin sorumlusu saydığı cihangirlere ve din güçlerine olanca hınçıyla saldırmıştır. Yine diyalektiği tam olarak bilmediğinden devrimi gerçekleştirecek bir «emekçi sınıfı gücü» de düşünemiyor. Bunun içindir ki Fikret, o güne değin ileri

hareketleri yapmış olan askerlerden ve tek güvence ve dayanağı olan gençlikle, vatansever aydınlardan bunu bekliyor.

S o n u ç

İşte bütün acı gerçekleriyle kurtuluş yolu yalnızca silâhlı bir halk savaşı (*) olan bu ortamda Fikret'i dinleyen, içten içe ona hak veren ve 1918 Ağustos'unda yani Fikret'in ölümünün üçüncü yılında genç bir subay (M. Kemal); esin kaynağı, kültür kaynağı, devrim kaynağı olarak seçtiği kişiyi ziyaret için Aşiyan'a tırmanırken yanındaki hocasına o güne değin kimseye açmadığı bir sır verecekti :

«Yakında Anadolu'ya gidiyorum...»

Evet, ertesi yıl «**o l m a y a d a o l m a m a**» savaşına öncülük edecek bu adam, belki de ilk ulusal kurtuluş hareketini gerçekleştirecek kararını Fikret'in katına tırmanırken vermişti, kesinlikle..

(*) M. Kemal'de gerilla savaşı eğilimi için bkz. Afet (İnan) : Gerilla Hakkında İki Hâtıra, 19 Mayıs der. Sayı : 16 1973.

Kaynaklar :

1,2,6,10 — Ceyhun Atuf Kansu : Tevfik Fikret ve Devrim, Türk Dili, Sayı : 208,
3 — Salih Keramet Nigar : İnkılâp Şairi Tevfik Fikret'in İzleri - 1943,
4 — Muzaffer Uyguner : Tevfik Fikret ve Fransız Şiiri, Türk Dili, Sayı : 203,
5 — Sabiha Zekeriya Sertel : İlericilik ve Gericilik kavgasında Tevfik Fikret s. 42, 1969,
7,11 — Kemalettin Şükrü : Tevfik Fikret, S. 45, 1931,
8 — Edip Ali Baki : Şeriye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da 17. 18'nci Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar, s. 20, 21, 22, 23, Afyon-1951,
9 — Nazım Hikmet : Tevfik Fikret, Yeni A, Eylül - 1973,

HARB-I MUKADDES (★)

(KUTSAL SAVAŞ)

(★) Bu, Tevfik Fikret'in 1915 yılında yazdığı ve bir kesiti ilk kez Sabiha Sertel'ce yayımlanan «Harbı Mukaddes» şiirinin bütünüdür. Fikret'in bu şiiri de öteki bazı şiirleri gibi başlıbaşına bir yapıttır. Ve en uzun şiirlerindendir. Fikret bu şiiriyle savaşın getirdikleri konusunda bir «rapor» ve «muhtıra» vermiştir bir bakıma. Fikret, daha önceki şiirlerinde getirdiği «savaş aleyhtarı» düşüncelerini burada kanıtlamakta, belgelemekte ve çözümlemektedir. Fikret'te sıkça rastlanan bu tema, o dönemin başka ilerici sanatçılarının ürünlerinde de görülür.

Bazı kimseler, bu şiirin Fikret'e ait olmadığını ve olamayacağını ileri sürerler. C. Kudret de, «Fikret'in kaleminden çıkması olanağı bulunmayan dil yanlışları ve nazım tekniği kusurları» bulunduğunu ve «taklit bir nazım olabileceğini» ileri sürmektedir. Sermet Sami Uysal da bu görüşte olanlardan. Ancak bu metin S. Sertel'in yayımladığı metinle karşılaştırıldığında görülecektir ki, aktarıla aktarıla yazılmadan ötürü bazı sözcük farklılıkları bulunmaktadır. Ancak, bu aktarmalardan doğan sözcük yanlışları yalnız Fikret'in şiirine özgü değil. Eski elyazma yapıtlarda bu farklılıklara oldukça sık rastlanır. Basılı yapıtlarda bile bir sürü değişiklikler oluyor. Buraya gelmişken, burada yer alan metnin Sabiha Sertel'in kitabında (**İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret** 1969) yer alan metindeki bazı sözcük yanlışlarından arınmış olduğunu belirtmeliyim. Demem o ki elden ele dolaşan ve aktarılan bir metindeki birkaç sözcük yanlışına (daha doğrusu uyumsuz sözcüğe) bakıp -üstelik eski türkçe harfli- o şiir üstüne kesin yargılara varılamaz. Sözgelimi, «ko, dursun» sözleri, S. Sertel'de «kudursun» biçiminde alınmıştır. Gerçekten eski türkçe yazılan bu sözcük, iki türlü de okunabilir. Doğrusu, şiirdeki anlama göre bulunur.

Ayrıca şunu da söyleyeceğim: Bu şiirde Fikret'in olmayan ve olamayacak hiç bir görüş ve düşünce yoktur. Kısaca bu şiir, özüyle sözüyle Fikret'in ta kendisidir. Ve bunu ancak Fikret gibi bir ozan yazabilir. (Fazla bilgi için bkz. **Mehmet Bayrak: Tevfik Fikret—1973**)

Günden güne mahvolmadayiz kahr-ı vegâdan.
Eyvâh ki yanan âteş-i harb sönmedi el'ân

Yazıklar ki yanan savaş ateşi, tutkusu hâlâ sönmedi; oysa her geçen gün kavga kahrından yokolmadayız.

Bir hamlede ölmek ne revâ şevk-i zaferle,
Yuğruldu bütün rûy-i zemîn hûn-i beşerle.

Bir anlık utku sevinci için bir hamlede insanoğlunun ölüp gitmesi reva mı? Bütün toprağın yüzü insanoğlunun kanıyla yoğruldu.

Ey hak diyerek hakkı ezen zümre-i bîdâd,
Artık yetişir kalb-ı beşer etmede feryâd.

Ey hak diyerek hakkı yıkan merhametsiz zümre, artık yeter insanlığın yüreği çığlıklar koparıycr.

Yıllarca zaman harb-ı mukaddes diyerekten
Hemcinsini envâ-ı şenâatle geberten

Ey kendi cinsini, yıllarca kutsal savaş sözleriyle alçakça geberten,

Erbâb-ı cedel, belki cihanın medenisi
Zannetmeyiniz hepsi de ekvâm-ı denisi.

...Savaşçılar (savaş yanlıları), belki uygar insanlar olarak geçinirler; inanmayın, hepsi alçak insanlardır.

Ey zümre-i serdâr-ı milel sizlere lânet!
Temdîdine say'ettiğiniz bâr-ı felâket,

Ey, bu uluslara önderlik edenler, hepinize lânet olsun. Uzatıp durduğunuz savaş felâketi,

Yüzbinleri, milyonları kalbeyledi hâke.
Dünyâyı bugün harb denilen dest-i helâke

... Yüzbinleri, milyonları toprağa seriyor. Dünyayı bugün savaş denilen yokedici ele...

Teslim eden alçakların ecdâdına lânet!
Boğsun bütün ahfâdını matmûre-i zillet!

...Bırakanların soyuna, sopuna lânet olsun. Bütün torunları alçaklık çamuru içinde boğulsun.

Ey dîni siyânet diye hep herze yazanlar
Az geldi evet sanki o Balkandaki kanlar, (1)

Ey, dini koruyoruz diye saçmalar yazanlar; evet, sanki o Balkanlarda dökülen kanlar az gelmiş gibi,

Teşvik ediniz şimdi cehennem ile artık,
Allah ile peygamberinin emrini nâtık
Ayât ü ehâdis ile milyonları harbe,
Kalbeyleyiniz herkesi bir kanlı türâbe...

... Şimdi Allah ve peygamberin buyruğunu söyleyen âyet ve hadislerle ulusu bu savaş cehennemine sürükleyiniz, herkesi kanlı bir çamura bulayınız, dönüştürünüz...

Haksız yere mahvoldu bütün bunca şehîdân,
Evlâtları çıplak ve susuz kaldı perîşan.

Bunca şehit haksız yere, bir hiç uğruna yokoldu; çoluk çocukları çıplak ve susuz perişan kaldı.

Cennetteymiş hep babalar, bekleyedursun,
Öksüzleri girdâb-ı sefâlette ko, dursun.

Babaları cennette diye bekleyen öksüzler, yokluk batağında kalsın.

Cennette değil lâşesi, yalçın kayalarda
Mahvoldu bütün, dipdiri kurtlar yedi karda...

Tüm bunların cesetleri cennette değil, yalçın kayalardadır. Hepsi mahvoldu, hepsini dipdiri kurtlar yedi...

Cennette değil, parçalamış na'şını itler,
Kopmuş çürümüş, her biri bir parça sürükler.

---

1 -- Fikret burada, savaş çığırtkanlığı yapan M. Akif'in şu dizelerini amaçlıyor :

Balkandaki yangın daha kül bağlamamışken
Bir başka cehennem çıkıversin, bu ne erken!
Lâkin bu cehennem onu yıldırır mı? Asla!
İlâya seğirtip duruyor nâmını hâlâ.

Babaları cennette değil, ölülerini köpekler parçalamıştır. Her köpek onların kopmuş, çürümüş bir parçasını sürükler.

Cennette değil lâşesi Kafkas ovasında,
Eczâsı bütün akbaba, kartal yuvasında.

Babaları cennette değil, leşleri Kafkas ovasındadır. Vücutlarından koparılan parçalar akbaba, kurtlar yuvalarındadır.

Cennette değil, hayyelerin (2) midelerinde;
Farzeyle ki sağdır, yine, elbet siperinde,

Cennette değil, yılanların karnındadır. Farzet ki sağdır elbette siperinde...

Her an ölümün pençe-i kahhârına hâzır.
Kandır ve figândır ona elvâh-ı menâzır...

...Her an ölümün kahredici pençesini bekliyor. Gözünün önünde gördüğü manzara sadece kan ve çığlıktır.

Yükselmede her yanda boğuk, giryeli bir ses,
Nefretler eder duymağa vicdân-ı mukaddes.

Her yanda boğuk, ağlamaklı bir ses yükselmede. Kutsal bir vicdan bunu duymaktan nefret eder.

Her yanda soğuk bir ölü, bir kelle, ya bir kol,
İsyân ile, yok burda diyor cennete bir yol!..

Her yanda soğuk bir ölü bir kelle ya da bir kol,
isyan ederek «burda cennete giden bir yol yok» diyor!..

Koştuk, aradık her taraf âlûde-i zulmet,
Vahşetle bulunmaz dediler gülşen-i cennet!..

Koştuk, aradık her yan karanlıklara boğulmuş, «vahşetle cennet bahçesi bulunmaz» dediler.

Yükselmede her demde bu feryâd-ı hakîkat,
Duydurmamak ister gibi mahzâ daha bin kat.

Özellikle bin kat daha duydurmamak (?) ister gibi, bu gerçek çağrı her an yükselmede.

Bir şiddet-i bürkân ile haykırmada toplar,
Güyâ boğulan hak sese bir kahkaha yollar.

2 — Bizdeki metinde «güllelerin».

Sanki boğulan bu gerçek ses bir kahkaha yollar gibi toplar bir yanardağ şiddetiyle hakırıyor.

Çoştukça coşar ma'reke-i levs-i adâvet,
Yağdıkça yağar üstüne tûfân-ı şeâmet.

Düşmanlık çirkefinin alanı çoştukça coşar, üstüne uğursuzluk tufanı yağdıkça yağar.

Ensâl-ı beşer dembedem ettikçe taharrüb
Ta kalbine top, beynine sâtûr-i tegallüb
Binlerce kılıç, bomba, tüfek, süngü ve mızrak
Bir velvele, bir sayha-i vahşî ile boğmak
Öldürmek için hasmına birden atılırlar.
Azâ-yı beşer parçalanır göklere fırlar... (3)

İnsan soyu dembedem yokedildikçe, ta yüreğine top, beynine baskı satırı; binlerce kılıç, bomba, tüfek, süngü ve mızrakla, bir velvele bir vahşi sesle boğmak öldürmek için hasmına atılırlar. İnsanoğlunun bedeni parçalanır göklere fırlar.

Kanlar saçılır, serpilir etrafa kemikler,
Göklere uçan kellelerin dilleri söyler...
Ürker, kararır, nefret eden şûle-i enzâr
Her yanda sıcak kırmızı seylâbeler ağlar...

Kanlar saçılır, çevreye kemikler serpilir, göklerde uçan kelleler söylenir... Ürker, kararır, nefret eder bakışlar. Her yanda sıcacık kan selleri ağlar...

Vicdanları sarsarken o bin sayha-i efgân
Ateş gede-i vahşeti i'kâd için el'an

Binlerce çığlık vicdanları sarsarken, ateşyerinin vahşetini tutuşturmak için o an,

Bir tunç boru haykırmada pür-hiddet uzakda
Tehdîd ile, öl sen de, diyor kalma bucakda.

Bir tunç boru hiddetle uzaklarda tehdit ederek haykırıyor; sen de öl, köşede kalma diyor.

Ma'sum beşerin kanları etdikçe tebahhur
Vahşiler alır eğer görse ders-i tehayyur.

Suçsuz insanların kanları buharlaştıkça, bu tabloyu vahşiler bile görse şaşırır, donakalırlar..

Bin kere verir görse bu hengâme-i vahşet,
Cânîlere dehşet ve zebânîlere nefret.

... Caniler dehşete düşer, zebaniler nefret eder

Fikret, öteki savaşlardan sonra Birinci Emperyalist Savaşın bizi götüreceği uçurumu anlamış ve dönemin yönetici kadrosu, tüm gericiler «sancak-ı şerif»i çıkarıp bu savaşı «cihad-ı mukaddes» (kutsal savaş) olarak kamuya duyurdukları halde o, vargücüyle karşı çıkmıştı.

Arkadaşı Dr. Mazhar Osman Uzman'a bu savaş konusunda şunları söylüyor: «...Neye bu adamlara «harp etmeyelim, delilik ediyorsunuz!» demiyorsunuz? Hiç çelikle et döğüşebilir mi? Ölenlere yazık değil mi? Balkan Harbini yaptık, İtalyan Harbini... Bunlar bitmeden, biz çoktan bittik. Şimdi bu harbe, Allah aşkına, niye girdik? Ben mi yanlış düşünüyorum? Niye susuyorsunuz? (M. Bayrak: Tevfik Fikret, s.47)

Mahvolsa da milyonla beşer lâkin o yerde,
Zannetme ölen, inleyen hep ma'rekelerde.

Orada milyonlarca insan yokolsa da, sanma ki ölenler yalnız bu savaş meydanlarındadır.

Yalnız o küçük saha değil dâire-i harb,
Kaç milleti bel'etti bugün nâire-i harb.

Savaş çemberi yalnız o küçük saha değildir; bugün savaş belası kaç ulusu yuttu.

Kaç milleti mahvetmededir tavk-ı esâret,
Kaç milleti boğmakda bugün fakr-u sefâlet.

Sömürgecilik nice ulusu mahvetmektedir. Yoksulluk ve gerilik nice ulusu boğmaktadır bugün.

Her gün yeni bir âilenin söndü ümidi,
İdbâr-ı elem kapladı her lâneyi şimdi.

Hergün yeni bir ailenin umudu söndü. Her evi şimdi keder ve yoksulluk kapladı.

Her âile her bir yuva bir külbe-i mâtem,
Çökdürmede cângâhını bir fakr-ı mücessem.

Şimdi her ev, her yuva yas içindedir; korkunç bir fakirlik başına çökmüştür.

Günden güne söndükçe, karardıkça ocaklar,
Binlerce kadın, kız nice ismetli kucaklar,
Girdâb-ı sefâlette bunaldıkça bunaldı;
Fuhşun ebedî ka'r-ı sem-âlûduna daldı.

Günden güne ocaklar kararıp söndükçe, binlerce kadın, kız, nice namuslu insan sefalet uçurumunda bunaldı, fuhşun derin karanlığına daldı.

Etdikce o süfliyeti ben şimdi tahayyül,
Birden çıkıyor karşıma bir dest-i tese'ül,

Ben bu düşkünlüğü düşündükçe, hemen önüme dilenen bir el çıkıyor,

Çarşaf diye örtündüğü pis çullar içinde;
Bir el ki verir kalbıme dehşet, revişinde.

Çarşaf diye örtündüğü pis çullar içinden uzanan bir el ki, gönlüme nefret veriyor.

—Kimdir bu kadın?
—İşte o timsâl-i sefâlet!
Etmiş kocası cephede ihrâz-ı şehâdet.

Kimdir bu kadın? Kocası cephede şehit olmak şerefine ermiştir!..

İhrâz-ı şehâdet ne demek, bir yed-i kahhâr
Ezmiş ve yuğurmuş ki ne makber, ne ceset var!

Şehit olmak ne demek? Yıkıcı bir el (savaş), onu öyle ezmiş ve yoğurmuş ki, ne mezarı, ne de cesedi var!

Üç tane yetimiyle bugün zevce-i bedbaht
Bir lokma ile çırpınıyor, bulsa o fırsat,

Bî-şüphe ki her cürmü yapar, her cebi yoklar.
Sor kendisine sâileyim ben ne zarar var;

Üç öksüzüyle bugün bahtsız kadın bir lokma ekmek için çırpınıyor. Fırsat bulsa, hiç kuşkusuz her suçu işler, her cebi yoklar. Kendisine sorsan, «ben dilenciyim, ne zararı var;

Elbet çalarım, çünki yarın hastalanırsam,
Külbemde üç öksüz ile ben aç da kalırsam,
Kimler bakacakdır diyerek kendini haklı
Göstermek için uydurup hep süslü saçaklı
Yaldızlı yalanlar ki sözün doğrusu zillet.
Esbâb-ı hakîkîsi şu hengâme-i vahşet.

...Elbet çalarım, çünkü yarın hastalanırsam, kulubemde üç öksüzümle birlikte aç kalırsam kimler bakacak bize» diye süslü saçaklı gerekçeler uyduracaktır. Fakat sözün doğrusu, işin aslı şu rezil durumdur. Tüm bunların gerçek nedeni, savaşın yarattığı vahşet, felaket ve yoksulluktur.

Yalnız bu değil hâlı o binlerce zebûnun
Bir lâhza da arkanda dönen gizli şüûnun
A'mâkına dikkatlice temdîd-i nazar et,
Sen sonra asıl gör neymiş zahm-ı sefâlet!

O binlerce düşkünün durumu yalnız bu değil. Arkanda dönen gizli olayların derinliğine bir an göz at. Sefalet yükünün ne demek olduğunu, asıl burada gör!

Bak işte şu karşında gülen tâze kadın kim?
İbzâd ederek herkese bir nazre-i mükrim,
«Sînemde» diyor «bir ebedî vasl-ı semen-fâm,
Bir lâne-i vuslat beyim ister misin akşam?»

İşte şu karşında gülen taze kadın herkese iltifatla bakıyor ve «koynumda ebedi bir vuslat yuvası var, bu akşam ister misin?» diyor.

Meftûn olarak eylemeden dâvete rağbet
Gel gel sana arzeyleyeyim kimmiş o âfet.

Kendinden geçip bu çağrıya karşılık vermeden, gel sana o âfetin kim olduğunu söyleyeyim.

Bak işte onun kimsesi yok, anne, peder yok
Bir zevci fakat varsa da, andan da haber yok.

Bak onun kimsesi yok, annesi, babası yok. Bir kocası varsa da, ondan da haber yok.

Ölmüş mü nedir, bilmiyor hiç hangi cebelde,
İtler sürüyor belki de meydân-ı cedelde.

Hangi dağda ölüp ölmediğini de bilmiyor. Belki de savaş alanında itler sürüyordur.

İsterse sağ olsun yine isterse de toprak,
Zâten bugün hiç istemiyor nâmını anmak.

Gerçi ister sağ, ister toprak olsun, adını bile anmak istemiyor bugün.

Esbâbını sorsan diyor «Elbet benim de
Varken şu güzel tâzeliğim şimdi elimde
Varken arayan her gece bir sîne-i pür-haz
Keyfimce gezer koklanırım kimse karışmaz.»

Nedenini sorarsan diyor ki, «elbette benim şu güzelliğim, tazeliğim varken elimde, her gece haz dolu bir kucak arayanlarla gezer, koklanırım; kimse karışamaz.»

Karşında «keyfimce» diyen orospudan bu sözü
Bizzat işitirken bu sözü hâh ile nâhâh

Karşında «keyfimce« diyen orospudan bu sözü ister istemez kulağınla işitirken,

Bir kîn-i şerernâk ile çarpılsa da kalbin
Vaz geç nene lâzım onu sen men edemezsin

... Yüreğin yakıcı bir kinle çarpılsa da, vazgeç boş yere didinme, sen onu bundan alıkoyamazsın.

Yatsın kocası râhat ile zinde ve mürde,
Çokdan beri etmiş bu karı çünki evinde;
Sermâye-i nâmus ile te'mîn-i ticâret,
Bir ruhsat-ı resmî ile tevsîk-i rezâlet.

Kocası, sağ ya da ölü, rahat yatsın. Bu kadın artık çoktan beri evinde namus sermayesiyle ticaret yapıyor. Hem de bu rezaleti resmi bir belgeye bağlanmıştır.

Lâkin bu kadar olsa yeter zül'lü muhakkak,
Enzâr-ı tecessüsle de etrâfına bir bak;

Düşkünlükler bu kadarla da bitse, neyse. Araştırıcı gözüyle çevrene bir bak;

Yıllarca yaşanmaz diyerek böyle muhakkar,
Allahına isyân ediyor yaşlı nazarlar.

«Yıllarca böyle alçakça yaşanmaz» deyip, Allaha isyan ediyor yaşlı insanlar.

Boşluklara tevcih olunan sayha-i tehdîd,
Her türlü lisândan çıkan âvâze-i tevhîd,

Boşluğa uçurulan korkutma sesleri mi, her dilden tanrıya yakarışlar mı istersin, hepsi var.

Mâtem-zede her sîne-i mâderdeki eytâm,
Her kalbe çöken ayrıca bin tüde-i âlâm;

Anaların kucağında öksüzler yas içindedir, her gönüle yığınla elem çökmüştür.

Öksüzleri bîçâre ve bîvâye muhakkar,
Bin şerm ile mahfî dilenen yaşlı kadınlar.

Öksüzleri umarsız horlanmış, aşağılanmış utanarak dilenen yaşlı kadınlar...

Yüzüstü kalan müntehîre vâlideler mi?
Her kalbe çöken ayrı heyûlâ-yi keder mi?
Zehrâb-ı sefâletten ölen âileler mi?
Ta'ûn-ı zarûretle sönen âileler mi?

Yüzüstü kalıp intihar etmiş anneler mi, sefâlet zehri ile ölen aileler mi, açlık kasırgası içinde sönen ocaklar mı, hangisi yok?...

Bir nazre-i im'ân ile bak hangisi yoktur,
Bir dîde-i hak-bîn ile bak hangisi yoktur.

Nesnel, gerçeği gören bir gözle bak, bunların hangisi yok.

Lânet sana! lânet sana! ey «harb-ı mukaddes»
Sensin bütün ekvânı eden böyle mülevves

Ey kutsal savaş (mukaddes harp), sana lânet olsun! Bütün ulusları böyle kirleten sensin.

Lânet sana! lânet sana! ey hâile-i harb
İnsanlığa bir darbesin ey gâile-i harb

Ey savaş belası sana lânet olsun! Sen insanlığa bir darbesin.

Lânet sana! lânet sana! ey darbe-i münker
Kopsun seni takdîs ile tahrîk eden eller

Seni kutsal diye alkışlayan eller kopsun.
Şânınla, cihâdınla geber ey ulu serdâr
Ey nesl-i beşer hâdimi, ey heykel-i idbâr
Lânet sana! lânet sana! ey kîn-i adâvet
Ey kîn-i adâvet sana yüzbin kere lânet!

(1915)

Ey ulu kumandan, şanınla, cihadınla geber. Ey insan soyunu yokeden, ey felâket heykeli, kin ve düşmanlık saçan savaş, sana binlerce lânet! Ey düşmanlık kini, sana yüzbin kere lânet!

ŞİİRLERİNDEN PARÇALAR

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim... insan,
İnsan olur ancak bunu iz'anla, inandım...

★

Millet yaşamaz, hakka tahassürle solurken,
Sussun diye vicdânına yumruklar inerse;
Millet yaşamaz, meclisi müstahkar olurken
İğfal ile, tehdid ile titrer ve sinerse;
Millet yaşamaz, mâşer-i millet boğulurken!

★

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altun
Her şey olacak kudret-i irfanla... inandım.

★

Yükselmeyen düşer: ya terakki, ya inhitât!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara,
Doymaz beşer dedikleri kuş, itilâlara...

★

Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şairim.

★

Kıran da olsa kırıl, düş, fakat eğilme sakın!

★

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten, nekadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.

★

Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, batır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

★

Koşan elbet varır, düşen kalkar;
Kara taştan su damla damla akar,
Birikir, sonra bir gümüş göl olur:
Arayan hakkı en sonunda bulur...

★

Kızlarını okutmıyan millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrânına ağlasın!

Güzel düşün, iyi hisset; yanılma, aldanma;
Ne varsa doğrudadır; doğruluk şaşar sanma!

★

Haktadır, haktır en büyük kuvvet.

★

Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin!

★

Haksızlık eden başları bir gün... koparırlar!

★

Lânet bize, ey hayat; sen mâsum ve mübeccelsin!

★

Hayatı dîv-i hakîkatle çarpışan kazanır;
Zafer biraz da hasar ister...

★

Yaşamak dini benim dinimdir.

★

Yaşar her ferd için takdîs-i hürriyet ibâdettir.

★

İncinme kendi dendine, içlenme, ey kadın
Mel'un eden de biz seni, tel'in eden de biz!

★

Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
ey hak, yaşa; ey sevgili millet, yaşa... Var ol!

★

İnsanlığı pâmâl eden alçaklığı yık, ez;
billâh yaşamak yerde sürüklenmeye değmez.

★

Sen zanneder misin ki benim, hep elemlerim?
Heyhât! Ben nevâib-i eyyâmı inlerim!

★

Vatan bir lâne-i idbâra dönmüş, titrer, ağlarken,
Koşanlar, kurtaranlar şüphesiz şâyân-ı minnettir...